

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

Českoslovenští legionáři na cestě do Vladivostoku

Eva Hauerová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Českoslovenští legionáři na cestě do Vladivostoku

Eva Hauerová

Vedoucí práce:

Mgr. Martin Boček, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Martinu Bočkovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2020

.....

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO ARMÁDNÍHO SBORU V RUSKU	6
2.1 Vypuknutí války a československý odboj.....	6
2.2 Od České družiny po Československý armádní sbor.....	11
2.3 Bitva u Zborova.....	17
3 ZE SPOJENCŮ NEPŘÁTELÉ	21
3.1 Revoluce v Rusku a podepsání míru v Brestu Litevském	21
3.2 Boje o železniční uzel Bachmač	25
3.3 Penzenská dohoda a Čeljabinský incident	29
4 ČESKOLOVENŠTÍ LEGIONÁŘI NA SIBIŘI	34
4.1 Obsazení magistrály	34
4.1.1 Boje mezi Penzou a Čeljabinskem	35
4.1.2 Boje mezi Čeljabinskem a Irkutskem.....	38
4.2. Znovuotevření východní fronty	41
4.3 Admirál Kolčak, zlatý ruský poklad a konec československého vystoupení	47
5 KAŽDODENNÍ ŽIVOT NA SIBIŘI	52
5.1 V těpluškách.....	52
5.2 Realita války.....	55
5.3 Zábava a prohrěšky	59
6 EVAKUACE A NÁVRAT DOMŮ	63
7 ZÁVĚR	68
8 SEZNAM ZKRATEK	72
9 SEZNAM LITERATURY	73

9.1 Nevydané prameny	73
9.2 Vydané prameny	74
9.3 Literatura	76
10 RESUME.....	81
11 SEZNAM PŘÍLOH.....	82
12 PŘÍLOHY	83

1 ÚVOD

Téma československých legionářů se v poslední době stalo předmětem výzkumu historiků, kteří k danému tématu publikovali poměrně velké množství publikací, jak odborných, tak i populárně-naučných. Za tímto zájmem o problematiku legionářů nepochybně stojí jejich dlouholeté opomíjení během komunistické éry Československa. I přes tento velký zájem o historii legionářů je však v řadě publikací opomíjen či nedostatečně popsán osud a každodenní život legionářů působících v Rusku na jejich cestě přes Sibiř do přímořského města Vladivostok a následně zpět do nově zrozené Československé republiky. Většina odborné literatury věnuje tomuto tématu jen málo pozornosti a ve většině případů se omezuje spíše na popis průběhu bojů a zapojení československých legionářů do probíhající ruské občanské války.

Předkládaná diplomová práce se věnuje československým legionářům působících v Rusku v letech 1918–1920 především z pohledu jejich každodenního života a zvládání každodenních starostí. V této době byli českoslovenští legionáři skutečně zataženi do ruské občanské války, nicméně problematika jejich účasti v ruské občanské válce nebude hlavním předmětem této práce, byť neodmyslitelně patří k legionářské historii. Cílem diplomové práce je tedy především analýza samotného každodenního života legionářů, který probíhal převážně ve vlakových soupravách a též objasnění základních událostí, které vedly roku 1918 legionáře k obsazení Transsibiřské magistrály¹. V neposlední řadě se práce věnuje také samotné evakuaci československých legionářů z Vladivostoku do nově vzniklé Československé republiky.

Diplomová práce je tematicky rozdělena do několika kapitol. První část práce se věnuje klíčovým událostem, které předcházely obsazení magistrály československými jednotkami. Mezi tyto události, které měly zásadní vliv na legionáře v Rusku bezesporu patří vliv československého zahraničního odboje

¹ Transsibiřská magistrála je nejdelší železniční trať na světě a táhne se po celé délce Sibíře, od Moskvy po Vladivostok. Stavba magistrály započala roku 1891 a dokončena byla až roku 1916. Značná část magistrály je vedena též přes čínské Mandžusko. Doprava z Petrohradu do Vladivostoku se touto stavbou zkrátila na dva týdny oproti osmi týdnům námořní cesty. Celková délka dráhy činí na trase Moskva–Vladivostok 9288 km. BROŽ, Ivan, *Promarněné vítězství. Rusko-Japonská válka 1904–1905*, Praha 2008, s. 13–14.

reprezentovaného především osobností Tomáše Garriguea Masaryka. Důležitou roli v rámci zahraničního odboje také sehrálo vytvoření Národní rady a její Odbočky v Rusku, které v jistém smyslu určovalo jednání a působení samotných legionářů. K objasnění důvodů, proč legionáři setrvali dlouhá dvě léta na Sibíři také poslouží popis přeměny dobrovolnické jednotky *Česká družina* na *Československý armádní sbor*. Tato transformace byla výsledkem jednak úsilí T.G. Masaryka a jeho zahraničních diplomatických aktivit a jednak vývojem samotné první světové války. Roli hrála také bojová morálka československých legionářů v době, kdy se ruské vojsko i samotné Rusko začalo definitivně rozkládat. Významným milníkem, který díky svému významu pro následující vývoj událostí nemůže být v práci opomenut, je bitva u Zborova. V této bitvě českoslovenští legionáři poprvé bojovali jako ucelená jednotka a díky výsledkům, kterých při bitvě dosáhli, byla umožněna další přeměna původně dobrovolnické jednotky v armádní sbor.

Českoslovenští legionáři měli v Rusku od samého počátku nelehké postavení, které se ale ještě více zhoršilo po únorové a říjnové revoluci, proto je nutné pro pochopení vývoje událostí předložit základní fakta let 1917 a 1918. Druhá kapitola se tak nevěnuje přímému popisu ruských revolucí z roku 1917, ale přibližuje jejich vliv na československé dobrovolce a na jejich postavení v rámci ruské armády. Vyvrcholením změn se stal v březnu 1918 uzavřený Brest-Litevský mír, který zásadním způsobem změnil pozice legionářů v Rusku. Při jednáních o separátním míru mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi se legionáři dostali na Ukrajině do těžkých bojů s Němci o železniční uzel Bachmač, který byl důležitým bodem pro další pohyb legionářů po železnici. Kapitola se dále věnuje takzvané Penzenské dohodě a Čeljabinskému incidentu. Tyto dvě události a s nimi spojená i nálada v řadách legionářů, která vyvrcholila roztržkou s Odbočkou Československé Národní rady (*OČSNR*) pak měly nejbouřlivější a nejzásadnější vliv na události následující. Bezprostředně poté se rozhořely boje mezi legionáři a bolševiky o Transsibiřskou magistrálu, která byla nezbytně nutná pro další přepravu legionářů dále na východ.

Třetí kapitola práce se zabývá působením legionářů na Sibiři a samotným obsazením Transsibiřské magistrály československými legionáři, jež se stala životně a strategicky důležitým prostorem pro dosažení cíle cesty do Vladivostoku. Samotné boje o magistrálu vypukly náhle, v době, kdy se již několik ešelonů s legionáři nacházelo ve Vladivostoku, zatímco poslední ešelony byly stále ještě v Penze. Legionáři se tak ocitli roztroušeni po celé délce magistrály a nebylo možné v bojích postupovat jako ucelená jednotka. Po prvotních úspěších se však situace otočila a legionáři se museli dát na ústup. Vlivem mezinárodních událostí se Čechoslováci účastnili také spojenecké intervence, která probíhala od léta roku 1918, a při které měli jednotky legionářů víceméně za úkol střežit úsek Transsibiřské magistrály. V souvislosti s tímto je v kapitole popsána účast legionářů při intervenci, boje podél tratí s bolševiky i partyzány, ale také jejich úloha při střežení takzvaného ruského zlatého pokladu.

Hlavní, čtvrtá kapitola, se zabývá každodenním životem legionářů, což bývá často opomíjeno i v odborné literatuře věnující se právě legionářům působících v Rusku. Často je život legionářů pobývajících na Sibiři líčen pouze jako neustálý boj a tím dochází i ke zkreslení vnímání legionářů u široké veřejnosti. Autorka práce si klade za úkol přiblížit každodenní život obyčejných mužů, kteří se pod vlivem událostí ocitli několik set kilometrů od domova a byli nuceni si vytvořit jakýsi druhý domov v těpluškách. Kapitola popisuje každodenní starosti s hygienou, potravinami a zásobováním, ale i zábavu, nemoci či všudypřítomnou smrt.

Poslední kapitola diplomové práce se věnuje tématu evakuace legionářského vojska z Vladivostoku a následné cestě legionářů přes oceán a exotické krajiny zpět domů. V této části jsou popsány okolnosti, které vedly k definitivnímu odjezdu legionářů z Ruska i organizace samotné evakuace. Součástí kapitoly je také popis obrazu legionářů v první Československé republice, jejich vnímání a jejich další osud.

Základem předkládané diplomové práce jsou prameny nevydané. Autorka čerpá z Archivu ministerstva zahraničních věcí a z jeho fondu Sibiřské archivy 1916–1929. Ve zmíněném fondu jsou uloženy zprávy, hlášení či rozkazy

zplnomocněnců Odbočky Československé národní Rady na Rusi. Využité dokumenty se týkají především zplnomocněnců Václava Girsy působícího ve Vladivostoku a Bohdana Pavlů, který působil v Omsku. Práce také čerpá z Vojenského ústředního archivu, ze kterého jsou využity hlášení z bojů o magistrálu a další dokumenty doplňující pohled na život legionářů.

Diplomová práce se opírá o větší počet vydaných pramenů, které dokreslují dané události a podávají subjektivní názory a vzpomínky samotných legionářů. Nejvíce jsou v práci použity vzpomínky legionářů, které v pěti dílech vydal legionář Adolf Zeman pod názvem *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie*. Díly jsou tematicky rozděleny dle chronologického sledu a obsahují vzpomínky několika legionářů, a to především na samotné boje o magistrálu, každodenní život i na cestu po oceánu. Z dalších vydaných pramenů byla použita kniha *Evakuace*, jejímž autorem je Rudolf Raše, který řídil evakuaci legionářů z Ruska. Kniha popisuje přípravy a okolnosti evakuace legionářů, ale také to, jakým způsobem se určovalo, kdo se nalodí a kdo zatím setrvá v Rusku. Při psaní o takzvaném zlatém ruském pokladu byla oporou práce kniha *O ruském zlatém pokladě a československých legiích*, kterou napsal člen OČSNR v Rusku, Josef Kudela, který zde čerpal z oficiálních zdrojů, proto může být tato práce považována za věrohodný zdroj k dané problematice.

Práce dále vychází také z velkého množství odborné literatury, ze které je možné vyzdvihnout knihy historika Dalibora Váchy *Ostrovy v bouři. Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)* a *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*. Obě zmíněné knihy se primárně zabývají každodenním životem legionářů, proto byly v diplomové práci cenným zdrojem informací. Vácha knihy navíc doplňuje vzpomínkami legionářů, jimiž podkládá předložená fakta. Důležitým zdrojem informací pro autorku byla také kniha *Českoslovenští legionáři za první světové války* Františka Emmerta, jenž podal ve své publikaci ucelený obraz legionářů za první světové války. Mimo jiné se kniha dotýká i tématu zlatého ruského pokladu a úlohy československých legionářů při jeho střežení. Kniha *Čest je víc než život. Plukovník Josef Švec, československé legie a sokolství* jejíž autory jsou Martin

Zuzaňák, Vlastislav Valda, Pavel Kuthan a Pavel Braha se primárně věnuje osobnosti Josefa Švece, nicméně kniha dále detailně popisuje obsazování magistrály československými legionáři a boje s bolševiky. Tato kniha tak dodala předkládané práci ucelený a chronologický přehled bojů o magistrálu.

Na tomto místě považuji za nutné přiblížit některé v práci používané termíny. Samotným termínem *českoslovenští legionáři* jsou označováni aktivní účastníci československého revolučního boje za svobodu na základě dobrovolné přihlášky do československého zahraničního vojska v době první světové války. Sami se tito legionáři nazývali *dobrovolníky* nebo v Rusku *dobrovolci*, přičemž užívaný termín *legionář* vznikl až v nově zformované Československé republice. V předkládané diplomové práci budou užity termíny *legionář* i *dobrovolce* v podstatě jako synonyma. Dalšími častými používanými termíny v práci jsou ruské termíny *těpluška* a *ešelon*. *Těpluška* je označení pro nákladní vagon, který byl určen pro přepravu osob, v tomto případě tedy pro přepravu dobrovolců. *Ešelonem* či *ešalonem* se rozumí celá vlaková souprava, tedy vagony (*těplušky*) a lokomotiva. V práci je využito i několik přímých citací z vydaných pramenů, tyto citace jsou převzaty bez zásahů do gramatiky. Přestože byl v Rusku používán až do ledna roku 1918 juliánský kalendář, v práci je aplikován kalendář gregoriánský, pokud není uvedeno jinak.

2 VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO ARMÁDNÍHO SBORU V RUSKU

2.1 Vypuknutí války a československý odboj

Na konci 19. století se česká společnost dostala na úroveň novodobé evropské společnosti. České země byly úspěšné hospodářky i ekonomicky, avšak z politického hlediska stále zaostávaly. Významné české politické směry i strany vycházely z předpokladu, že nejlepší státně politickou základnou pro růst českých politických požadavků je habsburská říše. Hlavní politickou snahou českých politiků se tedy stala snaha o to, aby se říše vnitřně proměnila v útvar respektující rovnoprávnost všech svých národů.² K myšlenkovému posunu českého politického tábora došlo až před vypuknutím světové války, kdy bylo jasné, že dosavadní přístup nepřinesl žádné výsledky.³ Velká válka se stala mezníkem, kterým skončilo dlouhé 19. století. Rozhodovalo se v ní o nových mocenskopolitických poměrech v Evropě i ve světě, ale i o zániku staletých říší. Nadešel rozhodující čas, kdy se určovalo nové postavení českého a slovenského národa.⁴

Samotný akt vyhlášení války Srbsku dne 28. července 1914 a Rusku dne 6. srpna 1914 ze strany Rakousko-Uherka byl v českém prostředí postupně vnímán jako zjevný akt agrese proti jazykově příbuzným Srbům a Rusům. V části českého prostředí navíc převažoval antimilitarismus všeobecně a s ním i myšlenka slovanské vzájemnosti, což silně omezovalo nadšení z války.⁵ Pocit nesounáležitosti s Vídní byl navíc prohlouben masovými odvody českých mužů do rakousko-uherské armády (celkem bylo odvedeno více než jeden a půl milionu Čechů).⁶ Češi tvořili téměř 13% mužstva ozbrojených sil habsburské monarchie, což odpovídalo jejich podílu na obyvatelstvu.⁷

² PICHLÍK, Karel, KLÍPA, Bohumír, ZABLOUDILOVÁ, Jitka, *Českoslovenští legionáři 1914–1920*, Praha 1996, s. 31.

³ KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003, s. 61.

⁴ VRÁBEL, Ferdinand, *Príbeh československých légii*. In: *Národopisná revue* 21, 2001, 3, s. 159.

⁵ PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 11.

⁶ EMMERT, František, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014, s. 12.

⁷ PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 11.

Češi se jako součást Rakousko-Uherska zapojili do války od samého začátku konfliktu, dne 26. července 1914 byly po celé zemi vylepeny plakáty vyhlášující mobilizaci poloviny armádních sborů a 31. července 1914 proběhla všeobecná mobilizace.⁸ Čeští a slovenští vojáci byli nasazeni do těžkých bojů na haličské a srbské frontě, později pak na italské a rumunské. Většinou se jednalo o muže pracující v průmyslové výrobě, proto byli často přidělováni k dělostřeleckým útvarům nebo do technických či týlových formací. Oproti tomu česká politická scéna byla zprvu válkou překvapena a nevěděla, jak na ni reagovat. Navíc jakákoliv možnost vystoupit otevřeně proti válce byla znemožněna uzavřením říšské rady i zemských sněmů. Političtí činitelé se stáhly do pasivity nebo podporovaly válečné úsilí Rakousko-Uherska v naději, že tato loajalita bude později politicky odměněna.⁹

Většina českých politiků tedy bezprostředně po vypuknutí válečného konfliktu zachovala vůči monarchii loajalitu. K opětovné aktivizaci české politiky následně došlo díky vytváření domácího odboje, který se začal formovat v prvních měsících války. Zpočátku fungoval domácí odboj v rámci nepříliš organizovaných skupin, které navíc mezi sebou nespolupracovaly. Tyto odbojové skupiny se vytvořily především okolo Karla Kramáře, Františka Síse, Antonína Hajna či Edvarda Beneše. Organizovaný československý odboj pak vznikl 17. prosince 1914, krátce poté, co do exilu odjel Tomáš Garrigue Masaryk. Ústředním orgánem domácího odboje se stal *Tajný výbor Maffie*. Hlavními představiteli celého výboru se stali Karel Kramář, Alois Rašín, Edvard Beneš, Přemysl Šámal a Josef Scheiner. Dále s domácím odbojem, který nadále představovala *Maffie*, spolupracovali Antonín Švehla či František Soukup.¹⁰

Hlavním problémem většího prosazení domácího odboje byly limity politické angažovanosti v rámci rakouského mocnářství. Češi byli ze strany monarchie považováni za nespolehlivý živel, který sympatizuje se svými slovanskými bratry, proto požadovalo vrchní vojenské velení Rakousko-Uherska přísné kontroly nad českým politickým životem. Samotný vrchní armádní velitel

⁸ MOJŽÍŠ, Milan, *Československé legie 1914–1920*, Praha 2017, s. 14.

⁹ RYCHLÍK, Jan, *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018, s. 106.

¹⁰ Tamtéž, s. 126.

arcivévoda Bedřich Rakousko–Těšínský požadoval, aby byla v Českých zemích zavedena přímá vojenská správa jako na frontové linii.¹¹ K tomuto stavu nakonec nedošlo, ale v Českých zemích probíhaly rozsáhlé kontroly a perzekuce, což do značné míry znemožňovalo aktivnější boj *Maffie*, jejíž členové byli sledováni a zatýkáni. Je však pravdou, že z celkového počtu zatčených osob za protistátní činnost či projevy, byla jen zhruba pětina odsouzených a zbytek byl propuštěn pro nedostatek důkazů.¹² Mnohým zadrženým, mezi něž patřili i Karel Kramář a Alois Rašín, napomohla z vězení také amnestie nového císaře Karla I., který nastoupil na trůn poté, co 21. listopadu 1916 umřel František Josef I. Kvůli limitům českého domácí odboje tak měl největší zásluhu na aktivizaci české politiky v době války odboj zahraniční, který byl prezentován především Tomášem Garriguem Masarykem. Mezi prvními, kdo se uchýlil do zahraničního exilu, byl redaktor *Českého slova* a *Pokrokové revue* Lev Sychrava, který ze svého exilu v Ženevě vedl propagandu proti Rakousko-Uhersku a prostřednictvím švýcarského tisku informoval veřejnost o zájmech českého národa, tedy o české samostatnosti, kterou před válkou prosazovala pouze marginální Státoprávně-pokroková strana.¹³

V Rakousko-Uhersku politický život utichl, byly omezeny občanské svobody, političtí agitátoři byli vystaveni perzekucím či uvěznění, proto musel Masaryk realizovat odboj proti mocnářství ze zahraničí, kam se uchýlil na podzim roku 1914. Již v květnu následujícího roku předložil své memorandum s názvem *Independent Bohemia*, tedy Nezávislé Čechy, britské a francouzské vládě. Tento politicko-propagandistický dokument vycházel z názoru, že válečným cílem Německa je vytvoření *Mittleuropy*, evropské zóny pod německou dominancí, čímž jsou ohroženy životní zájmy především Británie a Ruska. Dále pak Masaryk v memorandu zdůvodnil potřebu vzniku Československa i to, že k válečným cílům Dohody by mělo patřit obrození Evropy na národnostním principu.¹⁴ Získat Dohodu na stranu myšlenky samostatnosti českého a slovenského obyvatelstva se tak stala prioritou zahraničního odboje. K posílení myšlenky za samostatný

¹¹ RYCHLÍK, s. 101.

¹² KUBŮ, Eduard, ŠOUŠA, Jiří, *T.G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, Praha 2015, s. 294.

¹³ MOJŽÍŠ, s. 18.

¹⁴ KVAČEK, s. 64.

Československý stát bylo ale zapotřebí pro tuto myšlenku získat i masovou podporu českých a slovenských krajanů, jejichž největší základna se nacházela v Rusku.

Rusko, jenž mělo spojenecké smlouvy s Velkou Británií a Francií, a bylo tedy součástí Dohodových mocností, se po staletí prezentovalo jako ochránce Slovanů na Balkáně. Proto také zahájilo Rusko na konci července roku 1914 mobilizaci, dne 1. srpna 1914 Německo vyhlásilo Rusku válku a následně Rusku vyhlásilo válku i Rakousko-Uhersko. Válečný stav byl v ruské společnosti doprovázen i silící nedůvěrou vůči cizincům, což silně pocítila téměř stotisícová česká menšina.¹⁵ Čeští krajané žijící v Rusku byli převážně zemědělci, učitelé, řemeslníci, technici a obchodníci. Do Ruska tito lidé odešli motivováni slavjanofilstvím, ale i z důvodu ekonomického, kdy od konce 60. let 19. století vznikalo souvislé osídlení v okolí Volyně a vznikla zde česká zemědělská kolonie.¹⁶ Ve větších městech Kyjevě, Moskvě, Petrohradě nebo ve Varšavě se krajané organizovali do různých krajanských spolků.¹⁷ Přičemž značný vliv na utváření těchto českých spolků v Rusku měl především *Sokol*, který se do vypuknutí světové války rozšířil i přes Ural až do Sibiře, kde působil jako učitel tělocviku i významný legionář Josef Švec.¹⁸

Po vypuknutí války vzrostla mezi krajaný sounáležitost s Čechy žijících v Rakousko-Uhersku, ale také slavjanofilství, proto krajanské spolky organizovaly několik manifestací na důkaz oddanosti Rusku. Dne 4. srpna 1914 byla vyslána deputace k carovi Mikuláši II., při které krajanští představitelé nabídli své služby v boji proti Rakousko-Uhersku.¹⁹ Vrcholem krajanského snažení v Rusku se stala akce moskevského a petrohradského spolku, kdy hlavní správa generálního štábu dne 18. srpna 1914 povolila zřízení „*zvláštního vojenského oddílu z Čechů–dobrovolníků*“.²⁰ V březnu 1915 se krajanské hnutí na sjezdu v Moskvě sjednotilo a přetvořilo se na *Svaz českých spolků na Rusi*, zároveň na tomto sjezdu přijali

¹⁵ FUČÍK, Josef, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*, Praha 2006, s. 113.

¹⁶ SAVICKÝ, Ivan, *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách*, Praha 1999, s. 17.

¹⁷ HONZÍK, Miroslav, *Legionáři*, Praha 1990, s. 54.

¹⁸ SAVICKÝ, s. 18.

¹⁹ FUČÍK, s. 114.

²⁰ MOJŽÍŠ, s. 22.

účastníci za svůj program požadavek samostatného Československého státu. V červnu 1915 začal v Petrohradě vycházet týdeník *Čechoslovák*, na kterém se podíleli emigranti Bohdan Pavlů a Ivan Markovič. Tento tisk pak propagoval a šířil myšlenku československé samostatnosti.²¹

Poté, co se zahraničnímu odboji podařilo pro myšlenku samostatnosti českého a slovenského národa získat podporu krajanů, stalo se jednou z hlavních priorit českého zahraničního odboje vytvoření československé vojenské jednotky, která by bojovala na straně Dohody. Podle Masarykových představ by do jednotky vstupovali dobrovolníci z řad Čechů a Slováků žijících v zahraničí, popřípadě i zajatci a zběhové z rakousko-uherské armády. Vybudování samostatného československého vojska mělo totiž jasně demonstrovat účast Čechů a Slováků ve válce na straně Dohody a zároveň dopomoci k uznání samostatného československého státu.²² První takovouto jednotkou se stala rota *Nazdar!*, která se zformovala již 31. srpna 1914 ve Francii. V Rusku se pak v září vytvořila *Česká družina*, ze které se postupem války rodila československá armáda. Vytvořením dobrovolnických jednotek z řad Čechů a Slováků bylo tak dosaženo dalšího mezníku v životě českého zahraničního odboje. Roku 1915 se konstituovalo vedení československého zahraničního odboje a vznikl český zahraniční komitét. V únoru roku 1916 se komitét změnil v *Národní radu československou*, která se stala trvalým orgánem zahraničního odboje.²³

²¹ PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 39.

²² PICHLÍK, Karel, *Zahraníční odboj 1914–1918 bez legend*, Praha 1968, s. 254.

²³ KVAČEK, s. 68.

2.2 Od České družiny po Československý armádní sbor

Před vypuknutím války žilo v Rusku téměř 100 000 Čechů. Byli to jednak potomci českých kolonistů, kteří do Ruska přicházeli od 60. let 19. století a dále pak Čeští emigranti, kteří odcházeli do Ruska za lepšími pracovními podmínkami na počátku 20. století.²⁴ Kromě české zemědělské kolonie, která vznikla v oblasti kolem Volyně pracovali Češi v Rusku jako učitelé, vychovatelé, ve veřejné správě a dalších oborech. Mezi českou inteligencí bylo značné množství techniků a kvalifikovaných dělníků, kteří našli pracovní uplatnění i v sedmi českých továrnách, které vznikly v Kyjevě.²⁵ Pro samotné vytvoření dobrovolnické jednotky byla určující aktivita krajanů, kteří se již v době před válkou organizovaly do českých kulturních spolků – *Společnosti Jana Amose Komenského* a *Českého výboru* v Kyjevě, *Rusko-české společnosti mistra Jana Husa* v Moskvě nebo *Českého výpomocného spolku* v Petrohradě.²⁶ V září 1914 se poté spolky sjednotily do *Rady Čechů na Rusi*, později přejmenované na *Svaz českých spolků na Rusi*.²⁷

Značná část krajanů byla stále ještě občany Rakousko-Uherska a měly se tedy zapojit do války na straně Ústředních mocností. Mobilizaci Rakousko-Uherska však akceptovalo jen nepatrné množství z nich. Ti Češi, kteří již měli ruské občanství museli naopak uposlechnout ruskou povolávací povinnost. Do vznikající dobrovolnické jednotky, jež později významně dopomohla k vytvoření samostatného československého státu, tak mohli vstoupit pouze občané, kteří neměli ruské občanství, což do značné míry limitovalo její aktivitu.²⁸

Před válkou existovaly spolky zaměřující se především na kulturní a osvětovou činnost, ovšem na vypuknutí války reagovaly tyto krajské spolky v Rusku rychlou politickou agitací. Krajané spatřovali v Rusku možného partnera pro dosažení samostatnosti Českých zemích, v případě, že bude Rakousko-

²⁴ PRÁŠEK, Vojtěch, *Česká družina*, Praha 1934, s. 11.

²⁵ MOJŽÍŠ, s. 22.

²⁶ TATAROV, Boris, *Novodobí husité. Československé vojenské jednotky v Rusku (srpen 1914–duben 1918)*, Praha 2010, s. 8.

²⁷ EMMERT, s. 21.

²⁸ TATAROV, s. 8.

Uhersko, jako protiválečná strana Ruska, poraženo. Díky této vidině nechtěli zůstat krajané jen nečinnými diváky a dne 4. srpna 1918 zaslali žádost ohledně zřízení vlastních vojenských jednotek, které by byly nasazeny proti Rakousko-Uhersku.²⁹ Hlavním úkolem členů těchto jednotek mělo být vyvolání povstání v Českých zemích a následně i jejich osvobození. Tuto žádost českých spolků předal ministr války generál Vladimír Alexandrovič Suchomlinov dne 5. srpna 1914 na zasedání ministerské rady.³⁰ Vzhledem k tomu, že Petrohrad vstupoval do války se značnými územními nároky vůči Rakousko-Uhersku, souhlasil s budováním dobrovolnické armády, ačkoliv přetrvávaly obavy z možné špionáže ze strany československých dobrovolníků. Oficiální povolení ke zřízení jednotky v rámci ruské armády vydalo ruské ministerstvo války dne 12. srpna 1914.³¹

Vytvořením československé dobrovolnické jednotky byl pověřen kyjevský vojenský okruh pod vedením generála Nikola Alexandroviče Chodoroviče.³² Nemělo se však jednat o klasickou frontovou jednotku, *Družina* měla statut výzvědného a propagandistického oddílu. Prvních 43 dobrovolců z Volyně bylo přijato do *České družiny* dne 8. září 1914. Dle hlášení Kyjevského vojenského okruhu č. 375 z konce září 1914 čítala *Družina* již 21 důstojníků, 921 střelců a 149 vojáků pomocné složky.³³ Muži vstupovali do jednotky s nadšením, které překonávalo obtíže spojené s vojenským řemeslem, ke kterému patřilo v případě českých a slovenských dobrovolců přizpůsobování se novým poměrům a zvyklostem. Důležitým faktorem byl také fakt, že se jednalo jednak o záložníky rakousko-uherské armády a také především o muže, kteří neprodělali dosud žádný vojenský výcvik. I z toho důvodu probíhala v kyjevských kasárnách vojenská cvičení, při kterých se dobrovolci cvičili ve střelbě a praktickému cvičení v poli.³⁴ Na den svatého Václava, 28. září³⁵ 1914 se na Sofijském náměstí v Kyjevě konala slavnostní přísaha dobrovolníků a *Družině* byl posvěcen a udělen prapor,

²⁹ THUNIG-NITTNER, Gerburg, *Die Tschechoslowakische Legion in Russland. Ihre Geschichte und Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslowakischen Republik*, Wiesbaden 1970, s. 10.

³⁰ KARŽANSKIJ, Nikolaj, *Čečo-Slovaki v Rossii*, Moskva 1918, s. 1.

³¹ FUČÍK, s. 113.

³² EMMERT, s. 21.

³³ TATAROV, s. 22.

³⁴ PRÁŠEK, *Česká družina*, s. 25.

³⁵ Fakticky se jednalo o 11. říjen dle gregoriánského kalendáře.

dobrovolci vyfasovali ruské uniformy doplněné o červenobílou pásku na čapce a zástavu s vyšitým českým lvem.³⁶ Na frontu odešla *Česká družina* 23. října 1914 a byla přiřazena k 3. ruské armádě generála Radko Dimitrijeva, která působila v oblasti Haliče, v Karpatech i na východním Slovensku.³⁷ *Družina* čítala 4 roty; 1. rota se hlásila u 44. divize v Sendzišově, 2. rota u XI. armádního sboru v Tyčíně a štáb *České družiny* spolu s 3. a 4. rotou byli přiřazeni k Tarnovu ke 3. armádě.³⁸

Primárním úkolem *Družiny* bylo vyvolání povstání v Českých zemích, až by se na toto území dostala ruská armáda, a také propaganda mezi rakousko-uherskými vojáky, které měli dobrovolci přesvědčovat ať vstoupí do *České družiny*, potažmo do ruské armády. Nicméně ruské jednotky byly stále daleko od prolomení hranic s českými zeměmi, proto ruští důstojníci začaly využívat dobrovolce pro průzkumnou a výzvědnou činnost.³⁹ Z Čechoslováků se stali ideální průzkumníci, a to především díky jejich výborné znalosti německého jazyka, díky znalosti rakousko-uherského vojska a také díky přiměřené nenávisti vůči Němcům a Rakušanům. Dle historika Nikolaje Karžanskijského vznikl opravdový vojskový průzkum až když se na frontě objevili českoslovenští dobrovolci.⁴⁰ Kromě průzkumných akcí dobrovolci vykonávali i činnost kurýrní, střežili štáby i zajatce nebo chytali dezertéry.

K rozšiřování *Družiny*, a především k jejímu přetváření na bojovou jednotku a posléze armádní sbor, bylo zapotřebí získat další dobrovolníky. Ačkoli se stále jednalo o průzkumnou jednotku, ztráty se těmto jednotkám nevyhnuly, i když se ztráty počítaly na jednotlivce. Dalších dobrovolníků na straně krajanů se objevovalo jen málo, hlavně z toho důvodu, že většina dobrovolníků z řad krajanů se již k *Družině* přidala. Proto se jedinou nadějí na doplnění stavů československých jednotek stali zajatci rakousko-uherské armády české a slovenské národnosti, kterých s postupujícím časem stále více přibývalo.⁴¹ Již

³⁶ EMMERT, s. 24.

³⁷ GREGOROVÍČ, Miroslav, *První československý odboj. Čs. legie 1914–1920*, Praha 1992, s. 20.

³⁸ MOJŽÍŠ, s. 46.

³⁹ TATAROV, s. 25.

⁴⁰ KARŽANSKIJ, s. 1.

⁴¹ DOUBEK, Vratislav, *Pojetí republikanismu před ustanovením Československé republiky*. In: Český časopis historický 116, 2018, 4, s. 961.

v prosinci roku 1914 se do dobrovolnické jednotky přihlásili a vstoupili první zajatci české národnosti. Nábor těchto zajatců proběhl 21. prosince v zajateckém táboře Debice, kdy z několika tisíc zajatců české národnosti projevil zájem o vstup do *Družiny* pouze 259 z nich.⁴² Pro tyto nové dobrovolce se ujal označení *novodružníci*, přičemž těm, co vstoupili do *Družiny* před náboem zajatců se říkalo *starodružníci*.⁴³ Zprvu vlažný zájem o vstup do *České družiny* byl dán faktem, že zajatci již prožili hrůzy války a nechtěli toto utrpení prožívat podruhé. Všem československým vojákům navíc hrozila, v případě zajetí rakousko-uherskou armádou, poprava za dezerci.⁴⁴

Během své dosavadní činnosti si dobrovolníci vysloužili značnou úctu a přízeň svých ruských nadřízených, a to i díky své vysoké vojenské morálce, která v jednotkách *České družiny* panovala. V červnu roku 1915 byl *Družině* přidělen nový velitel, podplukovník Vjačeslav Platonovič Trojanov, který si mezi dobrovolníky brzy získal sympatie pro svou náklonost k celé „české otázce“. V lednu 1916, díky dalšímu náboru mezi zajatci⁴⁵, čítala *Družina* 5978 mužů a započala první reorganizace jednotek československých dobrovolníků, kdy byla *Česká družina* přeměněna na *Československý střelecký pluk* o dvou praporech.⁴⁶ Především úspěšnost průzkumných akcí na bojišti a agitace mezi českými zajatci ze strany *Svazu českých spolků na Rusi*, přispěly k dalšímu přetváření jednotky a v květnu roku 1916 došlo k opětovné reorganizaci, kdy vznikla *Československá střelecká brigáda*, kterou tvořily 1. československý střelecký pluk a 2. československý střelecký pluk, přičemž každý pluk měl dva prapory o čtyřech rotách.⁴⁷

Určující roli v dalším vývoji československé brigády byly události roku 1917. Československé jednotky a jejich osud byl zasažen jednak Únorovou

⁴² TATAROV, s. 36.

⁴³ PRÁŠEK, *Česká družina*, s. 48.

⁴⁴ VRÁBEL, s. 162.

⁴⁵ Do *Družiny* se hlásili českoslovenští dobrovolníci především díky agitaci ze strany *Svazu českých spolků na Rusi*, kdy členové spolků šířili mezi zajatci myšlenku svobodného československého státu a nutnost náboru dalších dobrovolců. V příloze č. 1 je příložen žádost zajatců z Tjumeně z února 1915 o zařazení do mysliveckého pluku.

⁴⁶ EMMERT, s. 38.

⁴⁷ GREGOROVÍČ, s. 22.

revolucí, kdy padl carismus a vlády se ujala prozatímní vláda, tak i bolševickou Říjnovou revolucí, která zanedlouho ponořila celé Rusko do občanské války. Díky neochotě ruských vojáků, kteří již nechtěli nadále bojovat a také díky tomu, že poúnorová prozatímní vláda nechtěla válku ukončit, ale naopak v ní pokračovat, staly se z československých střeleckých pluků jedni z mála bojeschopných těles ruské armády.⁴⁸ I přes tento fakt, však hlavní ruský vojenský stan nechtěl zvyšovat početní stav československých jednotek, k tomu mělo dojít až když bude ruská armáda stát na českých hranicích, vývoj válečných operací na východní frontě však byl od této představy velmi daleko.⁴⁹ Mezitím bylo statisíce zajatých Čechů a Slováků rozmístěno v různých zajateckých táborech, kterých během první světové války vyrostlo v Rusku na 3000. Poměry v těchto táborech byly otřesné, krutá zima, nevyhovující hygienické podmínky, které vedly k řadě epidemiím, nedostačující strava a těžká práce, na kterou byli zajatci nasazováni. O zlepšení podmínek československých zajatců se snažil Svaz, který mezi zajatci šířil i myšlenku samostatnosti Českých zemích a myšlenku na vytvoření československého vojska.⁵⁰

V květnu 1917 byla Masarykova *Národní rada československá* uznána v Paříži jako jediná politická reprezentace československého odboje doma i v zahraničí a byla ustanovena *Odbočka Československé národní rady (OČSNR)* v Rusku. Týž měsíc byla *Svazem československých spolku na Rusi* při sjezdu v Kyjevě uznána *Československá národní rada* v Paříži za nejvyšší orgán československého odboje. V tomto okamžiku měla OČSNR i Masaryk jediný cíl, vytvořit samostatný československý armádní sbor.⁵¹ K rozšiřování a případně k další reorganizaci československých jednotek však nechtěl nikdo dát souhlas. Prozatímní vláda především nechtěla povolit další nábor zajatců, neboť zajatce chtěla využít jako dělníky, kterých v Rusku ubývalo díky válečným ztrátám.⁵² Odmítavý postoj pro rozšiřování československých jednotek a jejich přeměnu na

⁴⁸ TATAROV, s. 65.

⁴⁹ PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 57.

⁵⁰ Tamtéž, s. 55.

⁵¹ EMMERT, s. 44.

⁵² GREGOROVÍČ, s. 24.

samostatný armádní sbor se změnil po bitvě u Zborova. Při této bitvě byla *Československá střelecká brigáda* začleněna do ruského 49. armádního sboru generála Vladimíra Ivanoviče Selivačova. Jako jediná dosáhla proražení fronty a při ústupu neúspěšné ofenzivy kladly československé jednotky značný odpor útočícím vojákům habsburské monarchie, na rozdíl od prchajících Rusů. To vedlo předsedu prozatímní vlády Alexandra Fjodoroviče Kerenského v červenci 1917 k povolení neomezeného náboru českých a slovenských zajatců do *Československé střelecké brigády*.⁵³

Začala poslední fáze formování československé armády v Rusku. Během léta se přihlásilo z řad zajatců 27000 nových dobrovolníků, a do konce roku jich bylo již 40000. Byla povolena přestavba dosavadní střelecké brigády na 1. střeleckou divizi a vytvořena 2. střelecké divize. Dne 9. října 1917 došlo ke spojení obou divizí do *Československého armádního sboru*, novým velitelem by jmenován ruský generál Vladimír Nikolajevič Šokorov. Formálně jednotka i nadále zůstávala součástí ruské armády, avšak politicky se dostala zcela pod kontrolu *Odbočky Národní rady československé na Rusi*.⁵⁴

Dne 1. února 1919 došlo ještě k přejmenování dosavadního *Československého armádního sboru* na *Československé vojsko na Rusi*. Toto vojsko sestávalo ze tří divizí, v nichž byla vždy ke čtyřem střeleckým plukům přiřazena dělostřelecká brigáda, ženijní rota, zdravotnické oddíly s nemocnicí a veterinárním zdravotním zařízením, nezbytné týlové složky (intendance, pekárny, sklad proviantu a výstroje, krejčovské dílny, zbrojní dílny, muniční sklady, ale i osvětová zařízení včetně tiskárny) a samozřejmě divizní štáb.⁵⁵

⁵³ EMMERT, s. 54–55.

⁵⁴ ZUZAŇÁK, Martin, VALDA, Vlastislav, KUTHAN, Pavel, BRAHA, Pavel, *Čest je víc než život. Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, Jihlava 2008, s. 50.

⁵⁵ VOGELTANZ, Jan, POLÁK, Milan, *Československé legie 1914–1918. Československá armáda 1918–1939. Uniformy, symbolika, výstroj, výzbroj*, Praha 1998, s. 11.

2.3 Bitva u Zborova

V souladu s předchozími dohodami se západními spojenci měla ruská armáda na jaře roku 1917 zahájit rozsáhlou ofenzivu. Avšak po Brusilově ofenzivě⁵⁶ a Únorové revoluci bylo stále viditelnější, že se Rusko nedokáže vzpamatovat ze své letargie. Ruští vojáci nechtěli nadále bojovat a po celé délce fronty docházelo ke sbratřování s nepřáteli, navíc byl stále znatelnější morální úpadek celé ruské armády.⁵⁷ Všechny tyto aspekty spolu se společenskopolitickými změnami vyvolané revolucí v Rusku posunuly plánovanou ofenzivu až na léto roku 1917, kdy při takzvané Kerenského ofenzivě⁵⁸ měli být v boji nasazeny i neruské dobrovolnické jednotky.⁵⁹

Po 300 letech se měly československé jednotky účastnit bojové akce pod svým vlastním praporem, byť tedy stále jako součást ruské armády.⁶⁰ Doposud rozptýlené pluky *Československé střelecké brigády* se soustředily u městečka Jezernaja, kde je posílil nově vytvořený 3. československý střelecký pluk. Československá brigáda čítala před zahájením útoku 3580 důstojníků a vojáků, díky tomuto malému počtu měla brigáda zabezpečit útok ve vedlejším směru. Kromě tedy již zmíněného počtu, byla brigáda limitována také nedostatkem výzbroje a výstroje.⁶¹ V noci z 21. na 22. června 1917 československá brigáda jako součást 11. armády ruského sboru zaujala pozice mezi Pohrebcemi a Jozefówkou, nedaleko Zborova, tuto pozici brigáda převzala od 13. a 22. finského pluku, který se odmítl ofenzivy zúčastnit.⁶²

⁵⁶ Ačkoliv byla tato ofenziva v létě roku 1916 pro Rusko úspěšná, ztratila při ní ruská armáda téměř 800 000 mužů. Fakt ztráty tolika lidských životů přispěl k rozkladu morálky ruské armády i k vzepětí revoluční vlny. Ofenziva je pojmenována podle jeho tvůrce generála Alexeje Brusilova.

⁵⁷ NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce. Do hořkého konce*, Praha 2006, s. 90.

⁵⁸ Ofenziva nazvaná podle tehdejšího ministra vojenství Alexandra Fjodoroviče Kerenského. Hlavní úder ofenzivy proti nepříteli měl být veden ve směru na Tarnopol – Lvov, na ostatních úsecích se měly odehrát pouze útoky malého rozsahu. Útok byl veden proti 1. německé a 2. rakouské armádě, tedy proti celé skupině Bohm-Ermolliho.

⁵⁹ NERAD, Filip, *Generál Čeček v ruských legiích*. In: Historický obzor 12, 2001, 5/6, s. 128.

⁶⁰ ŠTEIDLER, František, *Operace československé brigády u Zborova a Tarnopole roku 1917*, Praha 1922, s. 82.

⁶¹ ŠEDIVÝ, s. 117.

⁶² NEDOROST, s. 92.

Po čtyřech hodinách dělostřelecké přípravy, při které byli raněni i pozdější významný generál Jan Syrový, Otakar Husák a Václav Hladůvka, byl ráno 2. července 1917 vydán povel k útoku.⁶³ Legionáři postupovali takzvaně katzenartingem⁶⁴, tedy metodou vzájemně se kryjících jednotek, kterou si osvojili během dob, kdy prováděli průzkumné a rozvědné akce. Vzhledem k tomu, že českoslovenští vojáci útočili na pozice 2. rakouské armády, stal se z boje u Zborova boj Čechů proti Čechům, o kterém ani jedna strana nevěděla až do okamžiku, kdy se protistrany střetly tváří v tvář. Z výpovědí legionářů i českých zajatců z této bitvy vyšlo najevo, že se na obou stranách nacházelo velké množství příbuzných či známých, kteří nyní stáli proti sobě se zbraní v ruce.⁶⁵ Samotnou situaci Čechoslováků bojujících proti Rakousko-Uhersku ztěžoval další fakt, z hlediska rakousko-uherského státu se dopouštěli velezrady. V případě zajetí by československé dobrovolce čekalo vězení nebo poprava. Proto mnoho dobrovolců spálilo před bitvou dopisy z domova či Sokolské průkazy, aby se tím zhoršila jejich identifikace v případě zajetí.⁶⁶

Navzdory výše zmíněným překážkám se dobrovolcům podařilo proniknout do hloubky 4 km rakouské obrany. Již v deset hodin dopoledne zdolali druhou a třetí rakouskou obranou pozici. Následně se československým vojákům podařilo po těžkých střetech dobýt obrněný kopec Mogila.⁶⁷ Vzhledem k tomu, že československá brigáda jako jediný útvar dokázala prolomit frontovou linii následovala německá a rakouská protiofenziva, při které se němečtí a rakouští vojáci dostali hluboko na východ. Po zmíněné protiofenzivě následoval ústup Jihozápadního frontu k Tarnopolu a československá brigáda byla nasazena k udržení obranných pozic.⁶⁸

Bitva u Zborova se nijak nelišila od jiných bitev svedených na bojištích první světové války, ani nijak nezasáhla do vývoje celé války, avšak pro další osud

⁶³ PRECLÍK, Vratislav, *T. G. Masaryk a bitva u Zborova právě před sto lety*. In ČAS, časopis Masarykova demokratického hnutí 25, 2017, 118, str. 6.

⁶⁴ Taktika plížící se kočky. Legionáři se tedy doslova plazili jako kočky.

⁶⁵ DRNEK, Jan, *Hoši jako květ. Příběh pluku a města 1683–2010*, Plzeň 2010, s. 198.

⁶⁶ GALANDAUER, Jan, *Bitva u Zborova. 2. 7. 1917. Česká legenda*, Praha 2002, s. 39.

⁶⁷ MOJŽÍŠ, s. 82.

⁶⁸ TATAROV, s. 71.

Československé střelecké brigády měla určující význam.⁶⁹ Během bitvy dobrovolci zajali za cenu 184 mrtvých více než 4000 vojáků a ukořistili 20 děl i větší množství pušek a kulometů.⁷⁰ Ačkoli celá ruská ofenziva, která měla v první řadě obnovit bojeschopnost ruské armády, ztroskotala, sám Kerenskij a generál Brusilov gratulovali brigádě za její úspěch při Zborovské bitvě. Co bylo ale podstatnější než pochvala, bylo povolení k náboru zajatců a k výstavbě československého vojska v Rusku.⁷¹ Dne 14. srpna 1917 dal náčelník štábu generál Nikolaj Nikolajevič Duchonin rozkaz veliteli Kyjevského vojenského okruhu, aby zahájil výstavbu 2. československé střelecké divize. Toto velitel Kyjevského okruhu Lavr Georgijevič Kornilov potvrdil rozkazem č. 785 ze dne 22. srpna 1917.⁷² V téže době byla povolena přestavba dosavadní československé brigády na 1. československou střeleckou divizi. Dne 9. října 1917 byly obě divize spojeny a vznikl *Československý armádní sbor*.

Bitva u Zborova se stala první a také poslední bitvou československých legionářů, kterou svedli na východoevropském bojišti první světové války. „Zborovské vítězství“ změnilo ruský postoj na přestavbu československé brigády a silně zapůsobilo politicky ve prospěch našeho vojska i na samotný československý zahraniční odboj.⁷³ Na druhou stranu se stal Zborov i synonymem pro dezerci ze strany Čechů bojujících v rakousko-uherské armádě. Jan Galandauer ve své knize uvádí, že z 75. pluku bylo po bitvě pohřešováno (převážně tedy zajato) 2011 mužů a z 35. pluku 1562 mužů.⁷⁴ Dodnes se vedou spory o tom, zda toto zajetí Čechů bojujících za Rakousko-Uhersko bylo zajetí v pravém slova smyslu, nebo zda se jednalo o dobrovolný přechod takzvaně na druhou stranu. Význam bitvy u Zborova však nejvíce posloužil prvorepublikové propagandě, která přechod na druhou stranu prezentovala jako hrdinský čin a

⁶⁹ HONZÍK, s. 73.

⁷⁰ GALANDAUER, s. 44.

⁷¹ ŠTEIDLER, *Operace československé brigády*, s. 82.

⁷² TATAROV, s. 73.

⁷³ ŠTEIDLER, *Operace československé brigády*, s. 82.

⁷⁴ GALANDAUER, s. 57.

vzpoureu proti Rakousko-Uhersku.⁷⁵ Podstatným faktem však zůstává, že bitva u Zborova se stala jednoznačným symbolem boje za československou samostatnost.

⁷⁵ DRNEK, s. 200.

3 ZE SPOJENCŮ NEPŘÁTELÉ

3.1 Revoluce v Rusku a podepsání míru v Brestu Litevském

Dle historika Mikhaila Kaproviche byla Únorová revoluce v Rusku kvůli první světové válce více pravděpodobnou, avšak vnitřní situace Ruska působila jako katalyzátor a s množstvím nevyřešených problémů a úkolů, se stala revoluce v podstatě nevyhnutelnou.⁷⁶ Válka zastihla Rusko v nejméně vhodné dobu, v době, kdy země více než válku potřebovala především změnu vnitřního uspořádání. Válka přerušila politický, ekonomický i kulturní rozvoj a naložila na bedra monarchie neúnosné břímě.⁷⁷ Válka trvala již téměř tři roky a všechny bojující strany byly vyčerpány, jak materiálně, finančně tak i lidsky. Vojáci na řadě míst odmítali poslušnost a nepřáli si nic jiného než ukončení bojů.

Na východní frontě si ruští důstojníci stále hůře udržovali kázeň a poslušnost od svých podřízených. Bolševici, kteří na jaře roku 1917 neměli žádnou reálnou moc, vyzývali vojáky, aby nebojovali a dále šířili revoluční myšlenky a požadavky. Tato agitace, nejen z řad bolševiků, se postupně rozšířila z fronty do větších měst a do hlavního města, Petrohradu, kde 3. března 1917 vypukla stávka v Putilovském závodě na výrobu zbraní, jenž byl hlavním dodavatelem výzbroje a střeliva pro celou ruskou armádu.⁷⁸ Dne 10. března byla v Rusku vyhlášena generální stávka, na kterou petrohradské orgány reagovaly vyhlášením stanného práva. Car Mikuláš II. byl v té době na velitelství v Mogilevě odkud se snažil hájit své panovnické a státní zájmy. Dne 12. března, kdy se Mikuláš II. vracel zpět do Petrohradu, vypukly v hlavním městě pouliční boje mezi davem a vojáky stále věrným carovi. Obrana však brzy podlehla, vzbouřenci zapálili budovu soudu a dobyli policejní stanice, které byly poté vypáleny. Tím započala Únorová revoluce.⁷⁹

⁷⁶ KAPROVICH, Mikhail Mikhailovich, *Imperial Russia 1801–1917*, New York 1932, s. 94.

⁷⁷ Tamtéž, s. 89.

⁷⁸ NEDOROST, s. 88.

⁷⁹ GILBERT, Martin, *První světová válka*, Praha 2005, s. 420.

Dne 13. března byla ustanovena prozatímní vláda v čele s knížetem Georgijem Lvovem, který ovšem trval na setrvání země ve válce. O dva dny později, 15. března car Mikuláš II. abdikoval. V Rusku začala působit dvě soupeřící mocenská centra – Duma, která sestavila prozatímní vládu, a Petrohradský sovět⁸⁰, jemuž 27. dubna na konferenci petrohradských bolševiků předsedal Vladimir Iljič Lenin s výzvou, aby političtí komisaři přesvědčovali vojáky nadále nebojovat.⁸¹ Tím začal definitivní rozklad morálky a bojeschopnosti ruské armády, kterou nezachránila ani poslední velká ruská Kerenského ofenziva v létě téhož roku, při níž se jako jediní vyznamenali českoslovenští legionáři při bitvě u Zborova.

V tomto, pro Rusko neklidném roce však sílí z českého pohledu aktivity domácího, a především zahraničního odboje, pro který se po svržení carismu demokratickou Únorovou revolucí začaly rýsovat nové šance. Tomáš Garrigue Masaryk, nijak přesvědčený rusofil, se vydal na svoji již čtvrtou cestu do Ruska, jejímž hlavním úkolem byla organizace československých legií a jejich transformace v samostatnou československou armádu. Do Ruska přicestoval Masaryk spolu s Bohdanem Pavlům dne 16. května 1917 a setrval zde až do 1. dubna následujícího roku.⁸²

Po příjezdu do Petrohradu navázal Masaryk styky se členy prozatímní vlády, s ministerským předsedou knížetem Lvovem, s ministrem zahraničí Michailem Tereščenkem a s představiteli hlavních politických stran a směrů, přičemž hlavním úkolem bylo navázat dobré styky s ministerstvem zahraničí a vojenským ministerstvem. Po nástupu Kerenského vlády, jednal Masaryk především s Kerenského strýcem profesorem Alexandrem Vasiljevem, kterému odevzdával své vzkazy a žádosti.⁸³ Připomeňme, že ještě před Masarykovým příjezdem do Ruska, v dubnu roku 1917 byl povolen nábor československých zajatců do *České družiny*, která doposud válčila na jihozápadní frontě v rámci 3.

⁸⁰ Termínem *Sověť* se rozumí zastupitelský úřad státní moci.

⁸¹ NEDOROST, s. 89.

⁸² BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír, *Masarykova cesta kolem světa za demokratické Československo*. In: BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír (ed.), *Živé hodnoty Masarykova Československa*. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně, Brno 2009, s. 29.

⁸³ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1930, s. 150–151.

ruské armády. Následně se *Česká družina* transformovala do tří pluků a stala se z ní *Československá střelecká brigáda* v rámci ruské armády, jejímž velitelem se stal Vjačeslav Platonovič Trojanov.⁸⁴ Sám Masaryk věděl, že vytvoření samostatné československé armády nebude lehký úkol, avšak díky bitvě u Zborova se tato myšlenka stávala již reálnou. V červenci roku 1917 byla povolena výstavba 2. střelecké divize a povolen nábor z řad zajatců. V říjnu téhož roku byl vytvořen *Československý armádní sbor* v Rusku a československý zahraniční odboj slavil úspěch.

Naproti tomu vnitřní situace v Rusku nadále eskalovala. Ruská porážka při letní ofenzivě znamenala definitivní rozklad ruské armády. Celé pluky odmítaly pokračovat v pronásledování nepřítele a plánovaný postup Rusů se změnil v ústup, při kterém desetitisíce vojáků doslova odhazovali zbraně a utíkali z bojového pásma. Když došlo v létě k prolomení ruské fronty vzdal se kníže Lvov úřadu předsedy vlády a na jeho místo nastoupil Alexandr Fjodorovič Kerenskij. V srpnu postoupili němečtí a rakouští vojáci do hloubky až 120 kilometrů v šířce 200 kilometrů na ruské území.⁸⁵ V této těžké vojenské situaci byla v hlavním městě moc nadále rozdělena mezi prozatímní vládu, která chtěla ustanovit liberální státní zřízení, a sověty, které prosazovaly revoluční myšlenky a snahu o ukončení války.

Tato situace vyústila v Petrohradu dne 7. listopadu 1917 v další revoluci, známou jako Říjnová revoluce. Krátce po desáté hodině večerní bylo z lehkého křižníku Aurora kotvícího na Něvě vystřeleno několik odstrašujících ran. Členové prozatímní vlády se nacházeli v Zimním paláci obklíčeni 18000 bolševiky, těm se podařilo do jedné hodiny ranní Zimní palác obsadit. Lenin byl zvolen předsedou Rady lidových komisařů a Lev Davidovič Trockij se stal lidovým komisařem zahraničí. Týž den, 8. listopadu 1917, vydalo nové mocenské centrum Dekret o míru.⁸⁶ Státním převratem v Petrohradu byla svržena prozatímní vláda a k moci se dostala sociálně demokratická dělnická strana, která vyhlásila Sovětskou republiku.⁸⁷

⁸⁴ ZUBOV, Andrej Borisovič, *Dějiny Ruska 20.století*, 1. díl, Praha 2014, s. 329.

⁸⁵ NEDOROST, s. 102.

⁸⁶ Tamtéž, s. 107.

⁸⁷ TATAROV, s. 88.

Ve chvíli, kdy vypukly boje mezi bolševiky a Kerenského vojskem, se nacházel Masaryk v Moskvě v hotelu Metropol, z něhož si Kerenského junkeři udělali pevnost. Masaryk byl tak nucen setrvat šest dnů pod obléháním bolševiků. Ocítl se tak přímo uprostřed veškerého dění a mohl osobně reagovat na stávající změny v Rusku a hájit zájmy nově vznikající československé armády.⁸⁸

Dekret o míru obsahoval výzvu všem národům, aby uzavřely demokratický mír bez anexí a kontribucí, vlády bojujících stran však na tento dekret nijak nereagovaly. Proto dne 9. listopadu Lenin a nový vrchní velitel Nikolai Krylenko poslali radiogram s výzvou všem vojenským výborům, aby zahájily s nepřítelem jednání o příměří. Krylenkem vyslaní vyjednaváči navázali kontakt s německým velením, které dalo souhlas k oficiálnímu vedení separátních jednání.

Zatímco Dohodové státy výzvy k jednání o míru ignorovaly, Ústřední mocnosti se této možnosti chopily záhy. Vyjednávání o separátním míru mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi započalo na konci listopadu v Brestu Litevském, kam dne 3. prosince dorazili zástupci Rady lidových komisařů Abramovič Joffe a Lev Kameněv. Dne 5. prosince 1917 bylo mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi podepsáno příměří na celé východní frontě.⁸⁹ Na konci prosince však propukly boje mezi bolševiky a ukrajinskými silami, které požadovali samostatnost. Dne 27. prosince pak vyhlásilo Lotyšsko nezávislost na Rusku a dne 31. prosince bolševici obsadili východoukrajinské město Charkov. Tím začala ruská občanská válka.⁹⁰ Mezitím ale nadále probíhala jednání v Brestu Litevském, které bolševici záměrně prodlužovali, neboť komisař zahraničních věcí Lev Trockij doufal, že se dělnická revoluce rozšíří i na území Německa a tím tak oslabí Ústřední mocnosti a posílí pozice Ruska. Následně 16. února 1918 však německé velení oznámilo ukončení příměří a 18. února ve 12.00 hodin obnovilo vojenské operace. Neochota ruských vojáků bojovat a postupující německá a rakousko-uherská armáda, donutila bolševiky podepsat mír.⁹¹

⁸⁸ MASARYK, s. 195.

⁸⁹ KŘÍŽEK, Jan, *Němci, Lenin a Čs. legie*, Praha 1997, s. 50.

⁹⁰ NEDOROST, s. 109.

⁹¹ PEČENKA, Marek, LITERA, Bohuslav, *Dějiny Ruska v datech*, Praha 2011, s. 197.

Brestlitevský mír byl podepsán dne 3. března 1918. Bolševici museli uznat svou bezvýhodnou situaci na bojišti a vzdali se nároků na pobaltské státy, Bílou Rus, Finsko, Besarábii, Ukrajinu a Kavkaz. Co do počtu obyvatel přišlo Rusko o jednu třetinu, dále pak o třetinu půdy a devět desetin uhelných revírů. Dále byly Rusku vzaty všechny námořní základny v Baltském moři. Bolševici smlouvou přistoupili také na okamžité propuštění 630 000 rakousko-uherských a německých válečných zajatců, kteří měli být propuštěni ze sibiřských zajateckých táborů a dopraveni na západní frontu.⁹²

3.2 Boje o železniční uzel Bachmač

Revoluce roku 1917, které zasáhly a změnily celé Rusko, měly dopad i na samotné postavení československého vojska v Rusku. Rázem se z českého, původně dobrovolnického, vojska stala jediná bojeschopná a organizovaná vojenská síla na území Ruska. Ačkoli nový bolševický režim v lednu 1918 vytvořil svoji dělnicko-rolnickou Rudou armádu, opírat o její sílu se prozatím nemohl. Tato bolševická armáda se zrodila z přesvědčení a dobrovolnictví, proto nemohla čelit organizované armádní síle. I z tohoto důvodu bylo zapotřebí, co nejrychleji vyřešit otázku postavení československého vojska na Rusi.⁹³

Podepsáním příměří mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi v prosinci 1917, vystoupilo Rusko defacto z války, i když jednání o uzavření separátního míru byly na samotném počátku. Za této situace navrhla francouzská generalita dne 16. ledna 1918 Edvardu Benešovi prohlásit *Československé vojsko na Rusi* za integrální součást Československé armády ve Francii.⁹⁴ Následně se Masaryk rozhodl vyjednávat se sovětskou vládou a vojenskými přidělenci Dohody o přesunu celého armádního sboru do Francie. Tato jednání probíhala 27. ledna a 8. února 1918, při kterých Masaryk zdůrazňoval, že československý armádní sbor v Rusku je součástí československého vojska, jež se začalo formovat ve Francii za

⁹² NEDOROST, s. 110.

⁹³ KALOUS, Jan, *Boj československých legií u Bachmače*. In: Veber, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku*. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze, Praha 2003, s. 59.

⁹⁴ MOJŽIŠ, s. 76.

souhlasu prezidentského dekretu z 16. prosince 1917.⁹⁵ Stěžejním bodem těchto jednání bylo, aby se československé vojsko nezapojilo do ruských vnitrostátních záležitostí. Dne 10. února 1918 v železničním vagonu před Kyjevem jednal Masaryk s generálem Michaiilem Muravjevem o nerušeném přesunu československého vojska na západní frontu. Toto Muravjev Masarykovi potvrdil v listině ze dne 16. února 1918.⁹⁶

Prodlužování vyjednávání o míru v Brestu Litevském ze strany sovětské vlády, vedlo Německo dne 9. února 1918 k uzavření separátního míru s Ukrajinou, která již v lednu 1918 vyhlásila státní samostatnost. Následně došlo k ukončení příměří mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi, jejichž vojska zahájila dne 18. února postup na východ. Mezitím se na Ukrajině rozhořela občanská válka, ve které soupeřili stoupenci ukrajinské samostatnosti s bolševiky.⁹⁷ Československý střelecký sbor se tím dostal do nevýhodné politické i vojenské situace. Německé a rakousko-uherské armády zahájily okupaci Ukrajinské republiky a pluky 1. československé střelecké divize Husitské, které se nacházely v prostoru u Žitomiru, musely zahájit ústup směrem ke Kyjevu. Čechoslováci se musely potýkat nejen s postupujícím tlakem německých a rakousko-uherských vojáků, ale také se zhoršující se zásobovací situací, kdy chyběla výzbroj, výstroj ale i potraviny.⁹⁸

Jednotky 1. československé střelecké divize, nacházející se západně od Kyjeva v prostoru od Polonného k Žitomiru, zahájily 18. února 1918 pěší přesun na východ. Na konci února byla vzdálenost mezi německými a československými jednotkami pouhých 45 kilometrů. Dne 25. února došlo i k prvnímu střetu u Korostyševa. Následně dne 1. března dosáhly československé jednotky Kyjeva, Dněpru a pokračovaly do stanic Priluky a Ičina, kde měly nastoupit do vlaků a pokračovat dále na východ. Ještě před dosažením Kyjeva, opustil město dne 23. února štáb *Československého armádního sboru* spolu s kanceláří pro formování

⁹⁵ EMMERT, s. 93.

⁹⁶ MASARYK, s. 197.

⁹⁷ BULLOCK, David, *The Czech Legion 1914–20*, London 2008, s. 19.

⁹⁸ TATAROV, s. 94.

československého vojska a s členy *OČSNR*.⁹⁹ Zabezpečení této divize zajišťovala 2. československá střelecká divize, která se nacházela východně od Dněpru. Vzhledem k rychle postupující německé armádě bylo zapotřebí pro bezpečný přesun československých jednotek zajistit a ubránit železniční stanici Bachmač.¹⁰⁰

Bachmač byl největší železniční uzel na Ukrajině zajišťující přepravu do záchytných měst v Rusku. Křižovalo se zde pět tratí směřujících do centrálního Ruska i do Moskvy. Dne 3. března 1918 se německá armáda generála Alexandra von Linsingena objevila v Kyjevě, na severu překročila Dněpr a postupovala směrem k Bachmači. Kdyby Němci Bachmač obsadili, byl by další transport československých vojsk na východ znemožněn. Obrana tohoto železničního uzlu se tak stala klíčovou pro úspěšné evakuování československých jednotek z Ukrajiny do Ruska.¹⁰¹ Z hlášení štábního kapitána Františka Hanuše z 6. střeleckého pluku Hanáckého je zřejmé, že třetí prapor toho pluku obsadil již 5. března v 9 hodin dopoledne Bachmač bez boje a zároveň se zajistil proti případnému překvapivému napadení tím, že rozestavěl na západě, severozápadě i na severu od Bachmače strážní hlídky. Zároveň třetí prapor 6. střeleckého pluku obsadil svými rozvědčíky stanici Kruty, poslední stanici před Bachmačem.¹⁰²

Němci, kteří se v rychlém tempu blížili k Bachmači, se rozhodli československé vojsko, tedy Dohodové vojsko, zničit jediným soustředěným útokem a zabránit mu v ústupu do ruského vnitrozemí. Ve dnech 8. až 13. března 1918 se odehrála tvrdá československo-německá bitva o železniční uzel u Bachmače.¹⁰³ Toto střetnutí vyvrcholilo dne 10. března 1918, kdy se podařilo československým jednotkám vytrvalými protiúderem na severním i na západním úseku zatlačit Němce do bezpečné vzdálenosti od Bachmače. V noci z 10. na 11. března se do obrany Bachmače zapojil 4. pluk Prokopa Holého, který měl na severní a západní bojové linii vystřídat unavený 6. Hanácký a 7. Tatranský pluk,

⁹⁹ ČERMÁK, Jiří, *Boje pod Bachmačem a ústup z Ukrajiny roku 1918*, Praha 1925, s. 18.

¹⁰⁰ BULLOCK, s. 21.

¹⁰¹ HONZÍK, s. 85.

¹⁰² Hlášení 6. střeleckého pluku Hanáckého, 5. března 1918, Bachmač, Vojenský ústřední archiv, Památník osvobození, Boj u Bachmače, inventární číslo 2787.

¹⁰³ EMMERT, s. 95.

na jejichž bedrech ležel dosavadní nepřátelský nápor v předchozích dnech.¹⁰⁴ Po tvrdých bojích z 10. března a po posílení západního úseku 4. plukem byly dva prapory 6. pluku staženy do zálohy, ale boje probíhaly i nadále. Přesto se podařilo do 12. března dostat většinu vlaků s československými vojáky mimo přímé nebezpečí.¹⁰⁵

Velitelem 9. roty a zároveň zástupce velitele III. praporu 6. střeleckého pluku Hanáckého byl v době obrany Bachmačské křižovatky budoucí armádní generál Ludvík Krejčí.¹⁰⁶ Ten ve svých vzpomínkách píše o bojích u Bachmače toto: „Útok začal hned po vydání rozkazu. Za celou válku jsem nebyl svědkem takového elánu. Po prvé v životě jsem viděl bojovat naše vojáky za svobodu. Hnali se jako vítr a nebyli k zkrocení. Volal jsem, aby se nehnali tak bezmyšlenkovitě vpřed. Kulometry, nejmohutnější palebný zdroj, zůstaly nevyužity. Byl to běh o závod, kdo dříve dojde na bodák. Téměř nikdo nestřílel, nikdo se nekryl.“¹⁰⁷

Dle plánu byl poslední ešelon vypraven z Bachmačského nádraží dne 13. března ve 3 hodiny ráno. Celkové ztráty československých jednotek se vyšplhaly ke 45 mrtvým, 220 raněným a 41 nezvěstným. Následující den, 14. března 1918 pronikly do stanice německé oddíly. Českoslovenští vojáci opět předvedli, jak věrně a odvážně splnili svůj úkol, navíc zde poprvé bojovali v součinnosti s vlaky, které je měly dovést dál na východ.¹⁰⁸ Čechoslovákům se podařilo uniknout Němcům na východní frontě a doufali v rychlý a bezpečný přesun po Transsibiřské magistrále, aby se mohli zapojit do bojů na frontě francouzské.¹⁰⁹ Českoslovenští legionáři již urazili od začátku války dlouhou cestu, od *České družiny*, nepravidelného oddílu o síle dvou až čtyř rot až k Bachmači, kde na zdejším nádraží nastupovalo do ešelonů směřujících na východ do Vladivostoku téměř 40000 tisíc mužů.¹¹⁰

¹⁰⁴ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 51.

¹⁰⁵ ČERMÁK, s. 81.

¹⁰⁶ Více o životě Ludvíka Krejčíka in: FIDLER, Jiří, *Generálové legionáři*, Brno 1999, s. 153–166.

¹⁰⁷ KREJČÍ, Ludvík, *Panorama západního úseku*. In: KOPTA, Josef, LANGER, František, MEDEK, Rudolf (eds.), *Od Zborova k Bachmači*, Praha 1938, s. 258.

¹⁰⁸ ČERMÁK, s. 96.

¹⁰⁹ KALOUS, s. 68.

¹¹⁰ VÁCHA, Dalibor, *Ostrov v bouři. Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)*, Praha 2016, s. 15.

3.3 Penzenská dohoda a Čeljabinský incident

Dne 7. února 1918 prohlásil T. G. Masaryk *Československý armádní sbor* v Rusku za součást československé armády ve Francii a vydal rozkaz přesunu armádního sboru na francouzské bojiště.¹¹¹ Pro přesun na západní frontu byla zvolena cesta po Transsibiřské magistrále do Vladivostoku a odtud pak loděmi přes oceán. Dle samotného Masaryka to byla cesta dlouhá, ale nejpraktičtější.¹¹²

O přesunu *Československého armádního sboru* jednali dne 15. března 1918 zástupci *Československé Národní rady* profesor Prokop Maxa a Bohumil Čermák se sovětskou vládou v Moskvě. Současně s tím žádali o doplnění sboru o další zajatce.¹¹³ Profesor Maxa i Čermák byli přesvědčeni, že jedině dohodou se sověty docílí nerušeného přesunu sboru, proto byli ochotni i značných ústupků vůči bolševikům.¹¹⁴ Týž den Lenin souhlasil s odjezdem armádního sboru a naléhal, aby byl odjezd československých legionářů proveden co nejrychleji. Souhlas k transportu po železnici byl vydán dne 16. března 1918 bez toho, aniž by bolševici požadovali odzbrojení legionářů a zároveň s tím byl povolen i další nábor do sboru z řad zajatců. Těch se připojilo k *Československému armádnímu sboru* 42000. Následně vlaky s legionáři pokračovaly v cestě do Penzy, kudy musely projet všechny vlaky jedoucí do Vladivostoku.¹¹⁵

Ešelon s československými legionáři, poté co opustily Bachmač, pokračovaly na cestě do Penzy poměrně v klidu. K prvnímu problému na cestě na východ došlo 22. března, kdy vydal předseda penzského sovětu rozkaz okamžitě zastavit československé vlaky a mužstvo odzbrojit.¹¹⁶ Následně byla dne 26. března 1918 podepsána tzv. Penzenská dohoda, která umožňovala průjezd československých ešelonů dále na východ za předpokladu, že dojde v Penze k odevzdání převážné části výzbroje, a že českoslovenští legionáři zachovají

¹¹¹ VRÁBEL, s. 165.

¹¹² MASARYK, s. 209.

¹¹³ MUEGGENBERG, Brent, *The Czecho-Slovak Struggle for Independence, 1914–1920*, Jafferson 2014, s. 12.

¹¹⁴ STIBRAL, Jiří, *Anabaze*, Třebíč 2006, s. 44.

¹¹⁵ FIC, Victor Miroslav, *Československá legie v Rusku a boj za vznik Československa. 1914–1918*, 2. díl, Brno 2007, s. 27.

¹¹⁶ PICHLÍK, *Zahraniční odboj*, s. 391–392.

přísnou neutralitu, naproti tomu bolševici přislíbili pomoc s dopravou i pomoc se zásobováním.¹¹⁷ Dohoda stanovovala, že bude odevzdána těžká výzbroj včetně dělostřelectva a letadel, většiny kulometů a skoro všech pušek a munice. Na jeden vlak připadalo po odevzdání požadované výzbroje pouze 200 pušek a jeden kulomet.¹¹⁸ Z důvodu změny charakteru bojové formace, vydalo velitelství armádního sboru rozkaz č. 35, které nařizovalo odevzdání zbraní dle Penzenské dohody.¹¹⁹

Cesta do Vladivostoku započala. Na Transsibiřské magistrále se ovšem začaly hromadit vlaky jak s československými legionáři, civilisty, ale také s propuštěnými německými a rakousko-uherskými zajatci, kteří dle podmínek Brestlitevského míru měli být repatriováni zpět do Německa a Rakousko-Uherska. Cesta vlaků s československým sborem se zpomalovala také kvůli sovětům, kteří svévolně zastavovali vlaky a požadovali další vydávání zbraní a munice.¹²⁰ I přes tyto komplikace dorazila koncem dubna 1918 do Vladivostoku první souprava, se kterou přicestovali také dva představitelé OČSNR na Rusi, Václav Houska a Václav Girska.¹²¹ Další ešelony byly však rozesety po celé délce magistrály, od Penzy až po Vladivostok, a mezi vojáky narůstal nepokoj se stávající situací. Dne 21. dubna 1918 byl odeslán tzv. Čičerinův telegram, který apeloval na rychlý přesun německých a rakousko-uherských zajatců. Následkem toho rozkazu došlo k úplnému zastavení přepravy československých ešelonů.¹²² Legionáři uposlechli Masarykova plánu na přesun celého armádního sboru do Francie a nyní museli nekonečné hodiny a dny čekat v těpluškách, aby mohli pokračovat dál ve své cestě. K nespokojenosti legionářů se ještě přidaly zprávy o tom, že doprava stojí kvůli snaze československých komunistů zesílit svoji agitaci vůči ostatním dobrovolcům.¹²³ Neutěšenou situaci se tak rozhodli do svých rukou vzít sami legionáři.

¹¹⁷ EMMERT, s. 103.

¹¹⁸ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 45.

¹¹⁹ FIC, 2. díl., s. 52.

¹²⁰ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 51.

¹²¹ EMMERT, s. 116.

¹²² VÁCHA, Dalibor, *Horké léto 1918. Čechoslováci ve víru ruské občanské války*, Praha 2006, s. 94.

¹²³ ZMRAHAL, *Armáda ducha druhé míle. Příspěvek k historii československého revolučního boje*, Praha nedatováno, s. 23.

Demonstrací za nesouhlas s přístupem *OČSNR* vůči bolševickým požadavkům se stal pochod plně vyzbrojených vojáků 4. pluku v Penze pod vedením poručíka Jana Gayera dne 24. dubna 1918. Zde se vše ještě obešlo bez významného konfliktu.¹²⁴ V Čeljabinsku a v Penze však vznikl *Prozatímní výkonný výbor (PVV)*, jehož představiteli se stali Sergej Vojcechovský a Bohdan Pavlů, kteří se rozhodli distancovat od smířlivého postoje ostatních členů *OČSNR* a požadovali cestu tzv. „vlastním pořádkem“. Během těchto událostí jednali dne 14. května 1918 Maxa a Čermák s Trockým a rozhodli o tom, že první divize *Československého armádního sboru* bude poslána na francouzskou frontu přes Archangelsk.¹²⁵ Delegáti shromáždění *PVV* však toto zamítli a rozhodli o pokračování cesty do Vladivostoku. Zároveň s rozhodnutím se distancovat od *OČSNR*, *Prozatímní výkonný výbor* převzal pravomoc nad transporty, což znamenalo definitivní roztržku mezi mužstvem a Národní radou.¹²⁶ V této napjaté situaci mezi legionáři a *OČSNR* se pak odehrál takzvaný Čeljabinský incident.

Ačkoli se československý sbor na své cestě již několikrát míjel s vlaky odvázející rakousko-uherské a německé zajatce, nevznikl mezi nimi žádný vážnější konflikt. Ač českoslovenští legionáři na tyto vlaky nepohlíželi s radostí. K vážnějšímu incidentu, který pak zásadním způsobem ovlivnil i další osud československých legionářů na Rusi, došlo dne 14. května 1918 na nádraží v Čeljabinsku.¹²⁷ Na tomto nádraží se v osudný den nacházely jednotky 3. a 6. střeleckého pluku československého, které čekaly na svůj další odjezd poté, co Čeljabinskem projedou vlaky se zajatci. Z jednoho vlaku převážející Němce a Maďary byl vyhozen směrem k dobrovolcům kus železa, který vážně zranil střelce 6. československého střeleckého pluku Františka Ducháčka. Následně ostatní legionáři donutili strojvedoucího zastavit vlak a vyžadovali vydání viníka. Vyděšený zajatci ukázali na jednoho muže, kterého legionáři zlynčovali k smrti.¹²⁸

¹²⁴ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 54.

¹²⁵ SAVICKÝ, s. 53.

¹²⁶ FIC, 2. díl, s. 249.

¹²⁷ THUNIG-NITTNER, s. 52.

¹²⁸ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 52.

Druhý den požadoval čeljabinský sovět vysvětlení události od očitých svědků, kteří se měli zúčastnit i oficiálního vyšetřování. Sovět však skupinu svědků okamžitě zatkl.¹²⁹ Vojáci 3. a 6. čs. střeleckého pluku se rozhodli své bratry osvobodit silou. Vzhledem k tomu, že čeljabinský sovět nebyl schopen zburcovat vlastní ozbrojené síly, padlo jen několik výstřelů a dne 17. května legionáři obsadili středisko čeljabinského sovětu, osvobodili své bratry a zmocnili se zbraní z městské zbrojnice.¹³⁰ Tato událost probudila vojáky doslova z letargie, nudy a nečinnosti. Mezi legionáři propukla radost z toho, že už jen nečinně nečekají na svůj další odjezd v těpluškách, a že nemusejí neozbrojeni přihlížet ústrkům ze strany bolševiků.¹³¹

S odvoláním na čeljabinský incident nechal Trocký dne 20. května zatknout delegáty *OČSNR* v Moskvě, Maxu a Čermáka, které nechal podepsat výzvu, aby československé jednotky složily zbraně a vzdaly se sovětským úřadům. Následujícího dne vydal Trockého náměstek Semyon Aralov příkaz k likvidaci československého sboru, jehož příslušníci měli buď vstoupit do Rudé armády, nebo vytvořit civilní výrobní družstva.¹³² Prozatímní výkonný výbor dne 23. května v Čeljabinsku vydal pokyn československým vojákům, ve kterém bylo uvedeno, že cílem operací československých jednotek v Rusku je vynutit si cestu do Vladivostoku.¹³³ Dne 25. května pak vydal Trocký rozkaz zastřelit každého Čechoslováka, který bude na magistrále přistižen se zbraní v ruce.¹³⁴ V této chvíli se 5000 Čechoslováků nacházelo již ve Vladivostoku, 20000 jich bylo mezi Vladivostokem a Omskem a dalších 20000 mezi Omskem a Penzou. Odzbrojení legionářů by notně znamenalo jejich vydání Rakušanům, proto se legionáři rozhodli se zbraněmi v ruce probít si cestu do Vladivostoku, což tedy znamenalo zmocnit se celé Transsibiřské magistrály.¹³⁵ Prozatímní výkonný výbor stanovil tři velitele československých jednotek; v evropské části Ruska převzal velení poručík

¹²⁹ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 57.

¹³⁰ MOJŽÍŠ, s. 82.

¹³¹ Vzpomínky Cyrila Tomana na Čeljabinský incident. In: ZEMAN, Adolf (ed), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 19.

¹³² FIC, 3. díl, s. 232.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ KRÍŽEK, s. 82.

¹³⁵ ZUBOV, s. 479.

Stanislav Čeček, v pásmu od Čeljabinska po Petropavlovsk podplukovník Sergej Vojcechovský a skupině na východ od Omska velel kapitán Radola Gajda.¹³⁶

K napjatému vztahu mezi sověty a Čechoslováky se začaly přidružovat i další dva faktory. Prvním z nich byla agitace ze strany českých komunistů, kteří se snažili na svou stranu dostat další legionáře a spolu tak vytvořit internacionální gardy. V Penze vytvořili čeští komunisté v čele s Jaroslavem Strombachem již v dubnu 1918 informační a propagandistickou kancelář, jejímž cílem bylo vytvoření revolučního pluku.¹³⁷ Tato agitace však v řadách legionářů nenašla velkou oporu. Druhým faktorem provázející československé legionáře byl fakt, že se na konci května 1918 začaly obracet na legionáře naděje protibolševických sil, které operovaly po celé Sibíři, a tak se i přes snahu Čechoslováků nezapojovat se do vnitřních záležitostí Ruska, ocitli legionáři v bojích ruské občanské války.¹³⁸

¹³⁶ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 53.

¹³⁷ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 22.

¹³⁸ PICHLÍK, *Zahraniční odboj*, s. 399.

4 ČESKOLOVENŠTÍ LEGIONÁŘI NA SIBIŘI

4.1 Obsazení magistrály

Před Čeljabinským incidentem, který se stal rozhodujícím faktorem pro postup československých legionářů do Vladivostoku silou, se ešelony s legionáři nacházely roztroušeny po celé délce magistrály.¹³⁹ Československý armádní sbor tak nemohl reagovat v nastalé situaci jako celek, ale každá skupina se musela vyrovnat se situací na magistrále sama. Z českého pohledu je viníkem rozpoutání bojů o magistrálu bolševická strana, která dala Čičerinovým a Trockého telegrafem najevo odmítavý postoj ke klidnému průjezdu čs. jednotek. Jak uvádí Dr. Josef Patejdl, místopředseda OČSNR, ve svém dopise adresovaný Dr. Václavu Girsovi do Vladivostoku ze dne 8. srpna 1918: „*K válce došlo bez viny naší. Sovětská vláda nařídila Trockého telegrafem všem sovětům, aby byl rozstřelen každý Československý dobrovolc. Naše vojska vystoupila až tehdy, kdy byla bolševiky zákeřně přepadena u Marianovky.*“¹⁴⁰ Na druhou stranu na české straně se již 3. května objevil rozkaz Radola Gajdy, jehož obsahem sice není plán na přímou intervenci proti sovětům a odstranění jejich režimu, nýbrž zajištění tratí, avšak tento rozkaz formuloval také obsazení měst podél trati a odzbrojení bolševiků.¹⁴¹ Gajdův rozkaz z počátku května, rozhodnutí Prozatímního výkonného výboru ze dne 23. května a následně Trockého telegraf z 25. května, chápali legionáři jako faktické vyhlášení války, proto přešli do protiútoků a boje se rozhořely po celé délce magistrály.¹⁴² Českoslovenští legionáři se tak ocitli v bojích ruské občanské války, aniž by byli spjati s jednou či druhou stranou.¹⁴³

Transsibiřská magistrála, která vedla do Vladivostoku, byla dlouhá přes 9000 kilometrů, a právě v tomto dlouhém úseku, se nacházely jednotlivé ešelony

¹³⁹ KLECANDA, Vladimír, *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920*, Praha 1921, s. 3.

¹⁴⁰ Dopis Dr. Josefa Pateidla adresovaný Dr. Václavu Girsovi, 8. srpna 1918, Penza, Vojenský ústřední archiv, Odbočka ČSNR v Rusku 1917–1919, Kollegium ČSNR Vladivostok 1918–1919, karton 2.

¹⁴¹ ŠTEIDLER, František, *Naše vystoupení v Rusku 1918*, Praha 1923, s. 57.

¹⁴² MOJŽÍŠ, s. 86.

¹⁴³ SAVICKÝ, s. 74.

s československými vojáky.¹⁴⁴ Pro vizuální představu je přiložena mapa rozmístění těchto ešelonů.¹⁴⁵ Geograficky byly skupiny rozděleny na šest skupin. Nejpočetnější skupina byla ve Vladivostoku a tvořilo jí téměř 14000 mužů. Druhá a třetí skupina, čeljabinská a penzenská, čítala dohromady 16000 mužů, přičemž právě penzenská skupina byla nejzápadněji položenou skupinou. Početně slabšími pak byly skupiny mariinská, novonikolajevská a nižně-udinská.¹⁴⁶ Samotné boje propukly dne 25. května 1918 u obce Marijanovky. Posádky jednotlivých skupin začaly obsazovat klíčové body podél magistrály ve snaze vytvořit souvislou oblast mezi Penzou a Irkutskem a umožnit tak přesun celého sboru do Vladivostoku, což bylo primárním úkolem *Československého armádního sboru*.¹⁴⁷

4.1.1 Boje mezi Penzou a Čeljabinskem

Asi k nejdramatičtějšímu boji došlo dne 27. května 1918 v uralském Zlatoustu, kde byl přepaden neozbrojený štábní vlak 1. střeleckého pluku. Ešelon, v němž se nacházeli hudebníci, kuchaři, úředníci a další nebojový personál, byl izolovaný od zbytku 1. pluku, který se nacházel v Penze a ve výzbroji měl jen několik pušek, ručních granátů, bodáků a nožů.¹⁴⁸ Legionáři se tak bránili a bojovali pomocí posbíraných kamenů nebo klacků, někteří bojovali i holýma rukama. Pluk Mistra Jana Husa zde vedl krutý a nelitostný boj, avšak neobyčejná odvaha československých legionářů bolševiky natolik zaskočila, že se dali raději na

¹⁴⁴ Před Penzou to byly ešelony 4. pluku a 1. praporu 1. pluku, v samotné Penze zbytek 1. pluku, 3. a 4. prapor 1. záložního pluku, štáb 1. divize a transport nových branců dosud nezařazených do pluků, v oblasti Kuzněcka 1. a 2. prapor 1. záložního pluku, 2. a 3. baterie 1. dělostřelecké brigády, v Syzrani štáb 1. dělostřelecké brigády, její 1. a 4. baterie doplněná o nezařazené novobrance, v Čeljabinské oblasti se nacházela většina 2. pluku, celý 3. pluk a dva vlaky 6. pluku a ešelon velení *OČSNR*, východně od Omsku byl 1. prapor 6. pluku, části 7. pluku, 4., 5. a 6. baterie 2. dělostřelecké brigády, rota 8. pluku, úderný prapor 2. divize, tři roty 2. záložního pluku a vozatajstvo 2. divize, u Irkutsku se pohybovaly části 2. záložního pluku, části 7. pluku, aviatický oddíl a 1., 2. a 3. baterie 2. dělostřelecké brigády, směrem od Irkutsku k Vladivostoku byla část 7. pluku a ve Vladivostoku samotném pak 5. pluk, 8. pluk a části 2. záložního pluku. VÁCHA, Dalibor, *Horké léto 1918. Čechoslováci ve víru ruské občanské války*, Praha 2018, s. 20–21.

¹⁴⁵ Viz příloha č. 1, Rozložení ešelonů k 27. květnu 1918. KLECANDA, Vladimír, *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920*, Praha 1921.

¹⁴⁶ MOJŽÍŠ, s. 86.

¹⁴⁷ EMMERT, s. 179.

¹⁴⁸ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 27.

útěk.¹⁴⁹ Při bitvě, která trvala pouhých deset minut zahynulo 75 mužů z řad Rudé armády, na straně Čechoslováků bylo 21 padlých.¹⁵⁰

Mezi nejdůležitější železniční tratě Ruska patřila kromě Bachmače také Penza, zde se křižovali tratě ve směru Moskva–Kazaň.¹⁵¹ V Penze se nacházela skupina poručíka Stanislava Čečka, která se nacházela v obtížné vojenské situaci neboť měla před sebou celou délku magistrály a také těžkou geografickou překážku – řeku Volhu.¹⁵² Dne 29. května se 1. divize pod vedením poručíka Čečka zmocnila plně vyzbrojeného sovětského vlaku vyslaného z Moskvy a dočasně obsadila Penzu, kde byl také sestaven obrněný vlak *Orlík*.¹⁵³ Nejhorší boje v Penze se odehrávaly před samotným sovětem. Český prozaik a legionář Václav Kaplický na boj vzpomínal takto: „*Penza byla snad nejtvrdějším oříškem, který rozlousklo čs. vojsko na Rusi za celé anabase. Bojovalo se o každický dům. Na straně bolševiků byla nejen početní přesila, ale i množství výzbroje a zbraní. U nás byla jen silná vůle a odvaha.*“¹⁵⁴ Po dobytí Penzy začaly jednotky Čechoslováků Penzu postupně opouštět a mířily dál na východ k Volze. Předvoji penzenské skupiny se podařilo dne 30. května dobýt město Syzraň, které je od Penzy vzdálené 200 kilometrů a zmocnit se nepoškozeného mostu přes Volhu – Alexandrovského mostu, čímž byl umožněn další postup směrem k Samaře.¹⁵⁵

Jedna z největších bitev, které se českoslovenští vojáci zúčastnili během bojů první světové války, byla bitva u Lipjag uskutečněná dne 4. června 1918. Zde na postavení Rudé armády, čítající 4000 vojáků, na návrší u stanice Lipjagy zaútočily jednotky poručíka Čečka, přičemž největší tíhu boje nesl 4. střelecký pluk pod velením Jana Gayera.¹⁵⁶ Skupina se ocitla v obklíčení mezi opevněným prostorem u vsi Lipjagy a bolševickou jednotkou u Bezenčuku a hrozilo, že bude zatlačena do bažinaté oblasti. Legionáři se však nespířili s pouhou defenzivou a

¹⁴⁹ Vzpomínky Františka Rybníčka na přepadení u Zlatoustu. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 37.

¹⁵⁰ DVOŘÁK, Jan, *Než vzniklo Československo: Aneb Každým krokem číhala smrt*, Cheb 2018, s. 46.

¹⁵¹ NERAD, s. 130.

¹⁵² VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 45.

¹⁵³ EMMERT, s. 180.

¹⁵⁴ Vzpomínky Václava Kaplického na boje v Penze. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 57.

¹⁵⁵ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 53.

¹⁵⁶ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 43.

zaútočili proti bolševickým jednotkám u Lipjag.¹⁵⁷ Důstojník Karel Svoboda na bitvu vzpomínal: „*Na čtyři tisíce bolševiků, mezi nimiž bylo mnoho německých a maďarských zajatců, obsadilo mírný, poněkud lesnatý kopec, bolševická posádka ukrytá v několika řadách zákopů s drátěnými překážkami, byla znamenitě vyzbrojena. Měla 14 děl, 180 kulometů, mnoho ručních bomb, tři pancéřové automobily, obrněný a sanitní vlak aj. Náčelník štábu, německý důstojník Schmidt, se veřejně vychluboval, že kopec nedobudeme, i kdybychom denně po celý měsíc podnikali sebepruďší útoky.*“¹⁵⁸ I přes zbrojní přesilu bolševiků dokázala penzenská skupina tuto krvavou bitvu vyhrát, a to za cenu pouhých 30 mrtvých oproti téměř 2000 ruských padlých vojáků.¹⁵⁹

Cestě na Samaru už nic nebránilo, provedení přípravného plánu útoku řídil poručík Josef Švec. Rozhodl se s 1. plukem zaútočit na železniční most přes řeku Samarku. Ze 7. na 8. června podnikla 2. rota útok na most a následně se ho zmocnila. Samotné město padlo ještě před polednem dne 8. června. Zde se legionáři zmocnili skladů s výzbrojí včetně několik kulometů i letadel.¹⁶⁰ Další postup byl směřován směrem na Ufu. Cestou svedli Čechoslováci ve dnech 22.–26. června krvavý boj u Buzuluku, následně penzenská skupina dne 4. července Ufu obsadila.¹⁶¹ Při dalším postupu směrem k Simbirsku došlo jen k několika malým přestřelkám, ale samotný postup zpomalovaly opravy tratí, které poničily sabotáže Rudoarmějců. Simbirsk padl 22. července. Kromě dalších ukořistěných zbraní ze simbirských skladů se do rukou Čechoslováků dostal pancéřový vlak *Lenin*, který byl následně přejmenován na *Orlík*, podle obrněného vlaku, se kterým byla dobyta Samara.¹⁶²

Následovala Kazaň, ta byla silně obsazena Rudou armádou, ve které mimo Němců a Maďarů sloužilo i několik desítek českých komunistů. Z parníků ukořistěných v Simbirsku byla sestavena povolžská říční flotila, za jejíž pomoci měla být Kazaň dobyta. Útok byl proveden ráno dne 6. srpna, téhož dne padl pravý

¹⁵⁷ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 46.

¹⁵⁸ SVODOBA Karel, *S vichřicí do dvou světadílů*, Praha 2006, s. 110.

¹⁵⁹ EMMERT, s. 180.

¹⁶⁰ DVOŘÁK, s. 50.

¹⁶¹ KLECANDA, s. 10.

¹⁶² DVOŘÁK, s. 55.

břeh Volhy a následujícího dne padla i Kazaň. I zde se Čechoslováci zmocnili množství nákladních lodí, vlaků, zbraní, munice, potravin, koní i aut. Kromě toho se zde však českoslovenští legionáři zmocnili státního pokladu ve výši 560 milionů rublů ve zlatě, který byl odevzdán ruské vládě a převezen do Samary.¹⁶³ Před dobytím Kazaně penzenskou skupinou, skupina vedená podplukovníkem Sergejem Vojcechovským obsadila 20. července Tjumeň a dále postupovala na Jekatěrinburg¹⁶⁴, který byl dobyt 25. července 1918.¹⁶⁵

Díky obsazení všech významných měst stojících mezi Penzou a Čeljabinskem došlo na počátku července roku 1918 k propojení mezi penzenskou a čeljabinskou skupinou, která se následně spojila se skupinou východní, operující mezi Čeljabinskem a Irkutskem.¹⁶⁶

4.1.2 Boje mezi Čeljabinskem a Irkutskem

Jedním z mnoha klíčových bodů na magistrále byla sibiřská metropole Omsk. Jejímu dobytí dne 9. června 1918 však předcházelo mnoho bojů. K prvnímu ozbrojenému střetu došlo již 25. května na stanici Marianovka západně od Omsku, kde se jeden ešelon střetl se dvěma vlakovými soupravami s německými a maďarskými internacionalisty, které bolševici vyslali, aby Čechoslováky odzbrojili.¹⁶⁷ Bitva trvala pouhé dvě hodiny a padlo v ní pouze 18 Čechoslováků oproti 200 padlým rudým.¹⁶⁸ Ešelon 6. pluku, kteří vybojovali první vítězství československých jednotek právě v Marianovce byl pověřen výkonným výborem čs. vojska, aby zajistil bezpečnost dalších vlaků směřujících do Omsku.¹⁶⁹

¹⁶³ DVOŘÁK, s. 59.

¹⁶⁴ V Jekatěrinburgu byla dne 17. července 1918 zavražděna carská rodina, tedy týden před tím, než se města zmocnili Čechoslováci. Více o zavraždění carské rodiny PROKŠ, Petr, *Konec říše Romanovců*, Praha 2018.

¹⁶⁵ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 68.

¹⁶⁶ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 55.

¹⁶⁷ EMMERT, s. 179.

¹⁶⁸ Vzpomínky Františka Bouška na přepadení u Marianovky. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 30.

¹⁶⁹ HANUŠ, Otakar, *Marianovka. Z bojů ruských legií o západní Sibiř*, Brno 1924 s. 12.

Tentýž den začal Radola Gajda se svojí skupinou uvolňovat trať mezi Omskem a Irkutskem.¹⁷⁰ Již 26. května dobyli Gajdovi muži Novonikolajevsk, kde kromě převzetí moci ve městě získala skupina i sklady plné zbraní. Dále došlo k obsazení Petropavlovsk, Išimi a Kurgamu, čímž došlo k odříznutí Omsku ze tří stran.¹⁷¹ Mezitím došlo též 26. května k přepadení neozbrojeného československého ešelonu 2. čs. dělostřelecké brigády v Irkutsku.¹⁷² Ještě před samotnou bitvou dostali legionáři ze strany bolševiků desetiminutové ultimátum, ve kterém byli vyzváni k odevzdání svých zbraní. I přes to, že byli legionáři obklíčení ze dvou stran a zbraní měli nedostatek, rozhodli se k boji. I zde stejně jako ve Zlatoustu bojovali legionáři také klacky a kamením, přesto se jim podařilo bolševiky zatlačit a obsadit irkutské nádraží, kde získali dostatečnou výzbroj.¹⁷³ Dne 1. června vydal kapitán Eduard Kadlec rozkaz k obsazení bolševického ešelonu v Mariinsku nedaleko Novonikolajevska.¹⁷⁴ Téhož dne tedy 1. června se pak mariinská a novonikolajevská skupina spojila a vytvořily sibiřskou skupinu, která se 9. června spojila s čeljabinskou skupinou a vytvořily tak východní skupinu.¹⁷⁵

Samotný Omsk padl překvapivě lehce. Tamější sovět se totiž pod dojmem zpráv o porážkách z Petropavlovsk, Išimi a Kurgamu zcela rozložil a jeho členové uprchli po řece do Tjumeně. Krátce na to se rozložila i vojenská moc ve městě. Podle pamětníka Karla Zmrhala vojáci zahazovali ruské uniformy i rudé stužky z čapek a raději, než aby bojovali s Čechoslováky se vraceli do zajateckých táborů.¹⁷⁶ Po dobytí Omsku pokračoval tzv. východní oddíl na Tomsk a Nižně-Udinsk. Poté východní skupina pokračovala k Barabinsku, Semipalatinsku a k Bajkalskému jezeru, kde se odehrála obojživelná operace zahájená dne 15. srpna.

¹⁷⁰ FIC, 2. díl, s. 346.

¹⁷¹ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 39.

¹⁷² MOJŽÍŠ, s. 86.

¹⁷³ Vzpomínky Josefa Matějčka na přepadení ešelonu v Irkutsku. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 33.

¹⁷⁴ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 34.

¹⁷⁵ MOJŽÍŠ, s. 86.

¹⁷⁶ ZMRHAL, s. 62–63.

Plán operací řídil Gajdovo blízký přítel ruský podplukovník Boris Ušakov¹⁷⁷. Pomocí použití menších parníků a kvůli následné zmatené přestřelce se rudí dali na ústup. Při tomto ústupu se však bolševici snažili zničit železniční tunely, aby tím tak zabránili dalšímu postupu Čechoslováků na východ. Podařilo se jim však zničit pouze jeden z několika desítek tunelů.¹⁷⁸ Po vítězství na Bajkale bojovala východní skupina v okolí Čity, kde se následně spojila s Vladivostockou skupinou.¹⁷⁹ Ačkoliv byla Vladivostocká skupina nejpočetnější a v době zahájení bojů, tedy 25. května 1918, čítala tato skupina 13411 mužů, do bojů se zapojila až koncem června, když se sama cítila být ohrožena. Dne 29. června obsadila skupina Vladivostok, ovšem za námořní pomoci britských a amerických lodí, které nedovolily zasáhnout do boje ruským bojovým lodím.¹⁸⁰ V samotném Vladivostoku začal poté vycházet *Věstník*¹⁸¹, který dne 13. srpna 1918 vybízel a podporoval československé vojáky nacházející se na magistrále v jejich úsilí.¹⁸²

Vítězství u Marianovky a především zabránění hlavního města západní Sibíře Omsku v počátcích československého vystoupení na Sibíři mělo především vojenský význam. Omsk tvořil poslední překážku mezi čeljabinskou a středosibiřskou skupinou. Byly tak spojeny jednotky 2., 3., 6. a 7. pluku, ze kterých byly vytvořeny tři skupiny – západní plukovníka Jana Surového, východní skupina pod vedením Radola Gajdy a severozápadní skupina Sergeje Vojcechovského.¹⁸³ Dne 31. srpna 1918 se ve stanici Olovjanna spojily jednotky východní skupiny s jednotkami vladivostocké skupiny. Spojením jednotlivých částí Československého armádního sboru se následně konstituovaly tři hlavní fronty, uralská, východní a povolžská.¹⁸⁴ Početní stav *Československého armádního sboru* nyní čítal na 56000 mužů. Velitelem celého armádního sboru byl jmenován

¹⁷⁷ Boris Fedorovič Ušakov (1891–1918) byl ruský podplukovník v československých službách. Po úspěšné operaci na Bajkalském jezeře padl do ruského zajetí a byl popraven. ŠTEIDLER, František, *Smrt ppl. B. F. Ušakova*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 198–203.

¹⁷⁸ Vzpomínky Emila Balatky na boje u Bajkalského jezera. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 169–172.

¹⁷⁹ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 40.

¹⁸⁰ FIC, 4. díl, s. 387.

¹⁸¹ *Věstník* byl oficiální tisková platforma vydávaná Odbočkou Československé národní Rady v Rusku.

¹⁸² Viz příloha č. 2.

¹⁸³ HANUŠ, s. 31.

¹⁸⁴ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 63.

plukovník Jan Syrový, který se posléze stal i vrchním velitelem všech protibolševických sil na Sibiři.¹⁸⁵

Ozbrojené střetnutí mezi bolševiky a československými jednotkami po třech měsících vyústilo v obsazení Transsibiřské magistrály od Volhy po Tichý oceán vojáky *Československého armádního sboru*.¹⁸⁶ Obsazením magistrály dosáhly tak československé jednotky cíle své anabáze, tedy uvolnění cesty do Vladivostoku. Samotný Vladivostok a záchytné body na magistrále pak měly být chráněny za každou cenu až do té doby dokud se všechny části armádního sboru nedostanou do Vladivostoku.¹⁸⁷ Vlivem mravních a zejména politických závazků se však plánovaný odjezd legionářů na francouzskou frontu změnil v intervenci proti bolševikům.¹⁸⁸ Výkon sboru v Rusku posílil také mezinárodní autoritu československého odboje a umožnil další fázi vytváření samostatného Československého státu.¹⁸⁹ Dne 19. června 1918 uznala francouzská vláda nároky československého národa na samostatný stát a tím uznala i ČSNR za základ budoucí československé vlády. K uznání se záhy připojila Velká Británie, Spojené státy americké a další země.¹⁹⁰

4.2. Znovuotevření východní fronty

Zatímco na východní frontě první světové války došlo v březnu roku 1918 na základně míru v Brestu-Litevském k ukončení bojů, na západní frontě zuřily nelítostné boje. Německý štáb stáhl z Ruska sedmdesát divizí, které se přesunuly na západní frontu a výrazně přispěly na jaře roku 1918 k ofenzívě na Marně. Proto francouzští a britští státníci požadovaly znovuotevření východní fronty, aby tak museli Němci opět rozložit své síly.¹⁹¹ Po měsících jednání se západní mocnosti v červnu roku 1918 dohodly na intervenci v Rusku, což zdůvodnili především

¹⁸⁵ EMMERT, s. 184.

¹⁸⁶ MOJŽÍŠ, s. 87.

¹⁸⁷ Dopis Dr. Josefa Pateidla adresovaný Dr. Václavu Girsovi 8. srpna 1918, Vladivostok, Vojenský ústřední archiv, OČSNR v Rusku, karton 2.

¹⁸⁸ ŠTEIDLER, *Naše vystoupení*, s. 44–45.

¹⁸⁹ PROCHÁZKA, s. 50.

¹⁹⁰ KVAČEK, s. 137.

¹⁹¹ FIC, 3. díl, s. 112.

nutnou pomocí Čechoslovákům v boji proti ozbrojeným rakouským a německým zajatcům. Hlavním důvodem však byla intervence proti bolševikům.¹⁹²

Dne 3. srpna 1918 se ve Vladivostoku vylodili japonští a britští vojáci. Vojsko, které však západní mocnosti vyslali, nikdy nedosáhlo velkého počtu, což samotnou akci do značné míry odsoudilo k neúspěchu.¹⁹³ Intervencí samotnou došlo také ke změně cíle *Československého armádního sboru*. Přestože českoslovenští legionáři dosáhli již uvolnění cesty do Vladivostoku přes Transsibiřskou magistrálu, museli nyní čelit novým strategickým cílům. Prvním z nich bylo zastavení transportu německých a rakousko-uherských vojáků ze sibiřských zajateckých táborů na západ. Tento úkol byl však splněn prakticky již na počátku vystoupení československých legionářů při obsazování magistrály během léta 1918. Druhým úkolem bylo přispění ke svržení bolševického režimu na Sibíři, potažmo v celém Rusku.¹⁹⁴ Mimo jiné měl armádní sbor sloužit jako předvoj spojeneckých sil, které budou postupně směřovat z Vladivostoku na západ a otevřou tak novou protiněmeckou frontu v Rusku.¹⁹⁵ Čechoslováci se tak na konci léta roku 1918 dostali do bojů tří válek. V první bojovali jako součást dohodových vojsk proti Ústředním mocnostem, ve druhé jako československé vojsko ve válce za nezávislost na Rakousko-Uhersku a ve třetí jako bojující strana v ruské občanské válce.¹⁹⁶

Vladivostocká skupina, která jako jediná již projela celou délku magistrály se na konci srpna 1918 vydala směrem na západ, aby v bojích podpořila východosibiřskou skupinu vedenou Radolem Gajdou. Legionáři vyráželi na svoji cestu zpět na Bajkal a na Ural podpořeni i několika stovkami spojenců, mezi něž patřili Japonci, Američané, Britové, Italové, Francouzi i Číňané.¹⁹⁷ V následných bojích intervenční války docházelo k nejtěžším bojům ve směru na Nikolsk

¹⁹² GREGOROVÍČ, s. 33.

¹⁹³ FIC, 3. díl, s. 182.

¹⁹⁴ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 63.

¹⁹⁵ KRÍŽEK, s. 83.

¹⁹⁶ MOJŽÍŠ, s. 94.

¹⁹⁷ VÁCHA, *Horké léto 1918*, s. 59.

Ussurijský¹⁹⁸ a na Amurské železné dráze¹⁹⁹, kde se do bojů zapojily především japonské oddíly, které chtěly v této oblasti hájit své vlastní zájmy.²⁰⁰ Pro svůj průjezd zpět na západ využila vladivostocká skupina také Mandžuskou dráhu procházející přes čínské území. Svolení k projetí přes čínské území dostali Čechoslováci na základě *Deklarace o vyvedení vojska z Vladivostoku*²⁰¹ vydanou pekingskou vládou dne 24. srpna 1918.²⁰²

Situace na bojišti podél celé délky Transsibiřské magistrály se začala ovšem v průběhu září postupně měnit v neprospěch československých legionářů. Realita občanské války přinutila Lenina a Trockého vzdát se představy o ryze dobrovolnické revoluční armádě a na místo toho zahájili mobilizaci a zařadili do Rudé armády bývalé carské důstojníky a odborníky.²⁰³ Legionáři nyní začali čelit většímu počtu vojáků i většímu množství zbraní a museli začít ustupovat stále většímu tlaku ze strany Bolševiků. V nastalých bojích se jako první začala hroutit povolžská fronta, která byla příliš protažená a narůstající posily rudých znamenaly stále větší tlak na Kazaň i na další pozice na řece Volze. Dne 10. září byli Čechoslováci donuceni Kazaň opustit.²⁰⁴ Situace se nezlepšovala a vyčerpání Čechoslováci, kteří stále doufali, že se jim dostane slibované podpory ze strany západních mocností, přicházeli o další pozice. Již 12. září 1918 ztratily československé jednotky Simbirsck, dne 2. října musely ustoupit ze Syzraně a o týden později byla ztracena i Samara a československé jednotky se stáhly až za Ural.²⁰⁵

Se zhoršující se morálkou na frontě začala upadat i morálka a bojeschopnost československých legionářů. Po čtyřech měsících bojů byli legionáři v zoufalém

¹⁹⁸ Město ležící od Vladivostoku 100 kilometrů směrem na sever. V dnešní době nese název Ussurijsk.

¹⁹⁹ Též nazývána Bajkalsko-amurská magistrála. Vychází z Transsibiřské magistrály v Irkutské oblasti a je položena zhruba ve vzdálenosti 200 kilometrů severně od Transsibiřské magistrály.

²⁰⁰ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 54.

²⁰¹ Dokument byl adresován OČSNR a stal se tedy prvním oficiálním dokumentem v československo-čínských mezinárodních vztazích, a to i přesto, že byl vydán před oficiálním vyhlášením samostatné Československé republiky. In: BAKEŠOVÁ, Ivana, *Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy 1918–1949*, Praha 2013, s. 22.

²⁰² BAKEŠOVÁ, Ivana, *Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy 1918–1949*, Praha 2013, s. 18.

²⁰³ PEČENKA, s. 198.

²⁰⁴ LIŠKA, Vladimír, *Vznik Československa*, Praha 2018, s. 128.

²⁰⁵ MOJŽÍŠ, s. 94.

psychickém i fyzickém stavu a množily se případy demoralizace a neposlušnosti.²⁰⁶ Nejznámějším příběhem odmítnutí rozkazu se v legionářské tradici stala sebevražda plukovníka Josefa Švece²⁰⁷, velitele 1. střelecké divize.²⁰⁸ Plukovník Josef Švec měl za úkol v oblasti stanice Aksakovo vytvořit koncentraci československých jednotek, které by byly schopny odrazit další postup bolševiků směrem na Ufu. Vojáci však vypověděli poslušnost a odmítli vystoupit z vagonů. Následně se plukovník Švec v noci z 24. října na 25. října 1918 zastřelil ve svém štábním voze.²⁰⁹

Mezitím Amurskou dráhu na východě převzaly pod ochranu japonské jednotky a kozáci atamana Semjonova²¹⁰, a tak mohly jednotky vladivostocké skupiny zamířit dále na západ, aby posílily uralskou frontu.²¹¹ Do života legionářů, kteří denně nasazovali své životy pro vidinu osamostatnění jejich vlasti, přišla však nečekaná zpráva. Dne 28. října 1918 proběhla v Praze revoluce a byla vyhlášena samostatnost Československa.²¹² Dne 11. listopadu 1918 bylo podepsáno příměří v Compiègne a první světová válka skončila. Pro řadu legionářů, kteří stále bojovali podél Transsibiřské magistrály, začínal pobyt v Rusku ztrácet smysl. Chtěli domů do nově vzniklé Československé republiky, za jejíž vznik bojovali již čtyři roky.²¹³ Vidinu návratu domů však přerušil rozkaz prezidenta T.G. Masaryka ze dne 4. listopadu 1918: *„Vy, kteří jste bojovali na francouzské a italské frontě, brzy setkáte se s novými úkoly doma. Vás, bratři v Rusku a na Sibíři, čeká těžší úloha, neboť se nemůžete tak brzy vrátit domů, jak byste si přáli, nicméně touto obětí posílíte posici našeho národa na mírové konferenci. Na Vás se nezapomíná. My zde považujeme Vaši věc za zabezpečenou v tom smyslu, že Vám spojenci*

²⁰⁶ Zpráva o stavu Československého armádního sboru ze dne 5. srpna 1919, Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), Sibiřské archivy 1916–1929 (dále jen SA), Archiv zplnomocněnce ČS vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy (dále jen Girsy), karton 17.

²⁰⁷ Josef Jiří Švec (1883–1918), do České družiny vstoupil již v roce 1914. Bojoval v Bitvě u Zborova a při obsazování magistrály se zúčastnil bojů o Kazaň, Penzu i Samaru.

²⁰⁸ LIŠKA, s. 129.

²⁰⁹ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 56.

²¹⁰ Grigorij Michajlovič Semjonov (1890–1946) byl velitelem Bílé armády a během občanské války za podpory Japonců ovládl oblast Zabajkalska. In: VÁCHA, Dalibor, *Horké léto 1918. Čechoslováci ve víru ruské občanské války*, Praha 2018, s. 39.

²¹¹ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 55.

²¹² PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 237.

²¹³ LIŠKA, s. 136.

v Rusku pomohou. Vytrvejte do konce.“²¹⁴ Přestože evakuace československých jednotek byla schválena Edvardem Benešem již 28. září 1918, z Masarykova rozkazu je patrné, že samotná evakuace nebyla vzhledem k intervenční válce na pořadu dne.²¹⁵

Situace v Rusku se však nelepšila a dle hlášení zplnomocněnce OČSNR Dr. Václava Girsy ze dne 2. listopadu 1918 musí československé jednotky ustupovat před postupujícími bolševiky na Urale. Ústup legionářů kromě bojů s bolševiky ale komplikovala sibiřská tuhá zima, kdy mráz dosahoval mínus 30 stupňů. Ústup z Uralu si do svého deníku zaznamenal i legionář Jan Kouba: „*Bystrým krokem ve dvojstupu jde rota téměř bez zastávky kupředu. Kol dokola strmí do výše mohutné uralské velikány v bílém sněhovém rouchu. Železniční most přes řeku byl bolševiky shozen, následkem toho nastupuje se na Kungur pěším pořádkem bez obrněného vlaku.*“²¹⁶ Kromě nepříznivého počasí, se kterým se legionáři museli potýkat se stále stupňovala fyzická i morální vyčerpanost vojáků a zoufalost z toho, že spojenecká pomoc není dostačující.²¹⁷ Další komplikací se stalo svržení protibolševické Prozatímní vlády v Omsku, kde se pomocí puče dostal k moci admirál Alexandr Kolčak²¹⁸, který se prohlásil za nového vládce Sibíře a začal prosazovat jako diktátor.²¹⁹

Do této zmatené situace přicestoval do Vladivostoku dne 18. listopadu Milan Rastislav Štefánik, ministr vojenství ČSR, a generál Maurice Janin, velitel francouzské vojenské mise na Sibíři, aby zhodnotili situaci v Rusku a zároveň povzbudili vojáky v dalším boji.²²⁰ Ministr Štefánik absolvoval celou cestu magistrály až do Jekatěrinburgu a Čeljabinska, aby se tak mohl setkat se všemi jednotkami armádního sboru.²²¹ Naprosté vyčerpání československých jednotek

²¹⁴ Rozkaz prezidenta republiky T.G. Masaryka Československým vojskům, 4. listopadu 1918, AMZV, SA, Girsy, karton 24.

²¹⁵ MURATOV, Alexandr, MURATOVÁ, Dina, *Osudy Čechů v Rusku, 19.–20. století. Cesta z Kyjeva do Vladivostoku*, Praha 2017, s. 306.

²¹⁶ PÍŠOVÁ, Ina, *Transsibiřská odysea. Po stopách legionáře Jana Kouby*, Praha 2018, s. 49.

²¹⁷ Hlášení Dr. Girsy o stavu vojska na Sibíři, 2. listopadu 1918, Omsk, AMZV, SA, Girsy, karton 26.

²¹⁸ Alexandr Visljevič Kolčak (1874–1920) byl ministrem námořnictva v Kerenského prozatímní vládě. Poté, co vypukla občanská válka se stal ministrem v Ruské vládě v Omsku.

²¹⁹ EMMERT, s. 188.

²²⁰ Telegram Dr. Girsy Dr. Patejdlovi do Omsku, 16. listopadu 1918, Vladivostok, AMZV, SA, Girsy, karton 24.

²²¹ FIDLER, Jiří, *Generálové legionáři*, Brno 1999, s. 324.

přimělo generála Janina odvolat vojsko z bojových akcí a přesunout ho do týlu. Novým úkolem legionářů se stala ochrana magistrály v úseku Omsk-Irkutsk v délce 2600 kilometrů.²²² V lednu roku 1919 vymezil generál Syrový nový operační prostor podél magistrály v území od Novonikolajevska po Irkutsk, do kterého se stáhly jednotky z padlé uralské fronty.²²³ V tomto úseku pak Čechoslováci bojovali především proti bolševickým partyzánům, kteří se snažili narušovat provoz na magistrále. Československé vojsko tak chránilo jak dopravu na železniční trati a střežili mosty, tak i udržovalo klid a pořádek v okruhu třiceti kilometrů podél trati.²²⁴

Přestože byli legionáři staženi z fronty měl pobyt Rastislava Štefánika na Sibíři jeden neblahý účinek na samotné legionáře. Rozkazem, který Štefánik vydal, byla zrušena samospráva legií a legie se staly pravidelným vojskem, které bylo nadále podřízeno pražské vládě.²²⁵ K 1. únoru 1919 byl *Československý armádní sbor přejmenován na Československé vojsko na Rusi*. Vojsko sestávalo ze tří střeleckých divizí a čítalo 57000 mužů. V čele vojska zůstal generál Jan Syrový, ve funkci velitele všech protibolševických vojsk v asijské části Ruska ho ovšem nahradil francouzský generál Maurice Janin.²²⁶ Vlivem výše uvedených událostí, tedy posílení bolševického boje, nedostačující spojenecké pomoci, vyčerpanosti legionářů i díky faktu ukončení první světové války, nedošlo k plánovanému znovuotevření východní fronty, avšak českoslovenští legionáři i nadále umírali na ruském bojišti, přestože již oslavili osamostatnění svého rodiště, kvůli kterému vstupovali mezi dobrovolce.

²²² MOJŽÍŠ, s. 102.

²²³ EMMERT, s. 191.

²²⁴ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 57.

²²⁵ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 341.

²²⁶ EMMERT, s. 190.

4.3 Admirál Kolčak, zlatý ruský poklad a konec československého vystoupení

Poté, co českoslovenští legionáři obsadili celou délku magistrály a poté, co se z jejich cesty na východ stala místo evakuace intervenční válka proti bolševickým silám, provedl admirál Alexandr Kolčak v Omsku krvavý puč, kterým byla svržena tamní esersko-menševická vláda.²²⁷ K převratu, ve kterém nechal Kolčak popravit na 500 Eserů, došlo dne 18. listopadu 1918. V prohlášení, které bylo vydáno v den převratu, stanovil Kolčak svým cílem vytvoření bojeschopné armády, která porazí bolševiky a uskuteční ideje svobody. V prohlášení dále vyzval „*k jednotě, k boji s bolševismem, k práci a obětem*“.²²⁸

Kolčakov puč se odehrál s tichým souhlasem československých legií i spojeneckých vojsk v naději, že jeho vláda bude v boji proti bolševikům úspěšnější než ta předešlá.²²⁹ Generál Syrový, jakožto velitel Československého sboru, nesouhlasil s převratem, neboť to nebylo v souladu s demokratickým přístupem k budování státu, ale také z důvodu, že byly při převratu nasazeny protibolševické síly, které bylo více zapotřebí v přímém boji na frontě.²³⁰ Přesto Rastislav Štefánik, který byl v této době na své cestě po Transsibiřské magistrále, rozhodl dne 29. prosince 1918 nezakračovat proti Kolčakovi silou a pouze se omezit na protest proti nezákonnému vraždění politických činitelů, ke kterému v Omsku došlo.²³¹ Stejně stanovisko zastávali i zástupci spojeneckého vojska, jejichž hlavní pomoc v občanské válce spočívala spíše v poskytování výstroje a výzbroje pro bílé. Tato pomoc se nezměnila ani po omském převratu, a tak veškeré pušky i náboje byly v nové Kolčakově armádě britské výroby.²³²

S osobou admirála Kolčaka je v českém prostředí spojován především Radola Gajda, jenž byl na svou vlastní žádost propuštěn z československého sboru

²²⁷ PICHLÍK, Karel, VÁVRA, Vlastimil, KRÍŽEK, Jaroslav, *Červenobílá a rudá. Vojáci e válce a revoluci 1914–1918*, Praha 1968, s. 435.

²²⁸ ZUBOV, s. 551.

²²⁹ HONZÍK, s. 101.

²³⁰ KLIMEK, Antonín, HOFMAN, Petr, *Vítěz, který prohrál, generál Radola Gajda*, Litomyšl 1995, s.37.

²³¹ Zpráva o poměru ministra vojenství generála Štefánika ku členům Všeruského Ústavodárného Shromáždění, 12. dubna 1919, Vladivostok, AMZV, SA, Girsu, karton 34. Viz příloha č. 4.

²³² ZUBOV, s. 551.

a vstoupil do Kolčakových služeb. Stalo se týž den, kdy byl Kolčak jmenován velitelem Sibiřské armády, tedy dne 1. ledna 1919.²³³ Stejně tak je s osudem admirála Kolčaka spjat osud zlatého ruského pokladu, který se dostal do jeho rukou úspěšným omským pučem, a jehož značná část se během trvání občanské války ztratila.²³⁴ Jak bylo napsáno dříve, zlatý ruský poklad se dostal do československých rukou při dobytí Kazaně v červnu 1918. Z Kazaně byl náklad se zlatem převezen do Samary a v září pak do Ufy. Poklad převážený z Kazaně čítal 523 458 484 rublů, v cizí měně 38 065 322 rublů a zlaté pruty čítaly 90 012 027 rublů. Dohromady tedy obnos čítal 651 535 833 rublů.²³⁵ V Ufě byli českoslovenští legionáři pověřeni střežením pokladu při jeho další cestě do Čeljabinska, kde bylo zlato přeloženo do betonových sklepů.²³⁶ Vagony se zlatem byly při cestě zabezpečeny pečetěmi a přepravovány pod dozorem úředníků samarské vlády a Státní banky, českoslovenští vojáci zde plnili pouze vnější ochranu vagonů.²³⁷ V polovině září 1918 se omské ministerstvo financí rozhodlo poklad převézt do Omsku a uložit jej zde do Státní banky, kde také skončilo střežení zlata československými legionáři.²³⁸

Zlatý poklad byl v Omsku pouhý měsíc, když se moci ve městě chopil admirál Kolčak. Přestože byl Kolčak oficiálně podporován československými legionáři i spojenci, válka proti bolševikům byla kromě jiného i finančně náročnou a peníze na financování boje ubývaly. Kolčak se tedy rozhodl, že začne rozprodávat uložený zlatý poklad. V květnu 1919 byl připraven takzvaný „zlatý ešelon“ č. 1 a pod britskou vlajkou poslán na prodej do Vladivostoku.²³⁹ V období od května do září 1919 bylo pod ozbrojeným dohledem britských vojáků z Omsku do Vladivostoku převezeno celkem 237 277 000 rublů ve zlatě.²⁴⁰

²³³ KLIMEK, HOFMAN, s.38.

²³⁴ EMMERT, s. 200.

²³⁵ KUDELA, Josef, *O ruském zlatém pokladě a československých legiích*, Praha 1922, s. 9.

²³⁶ Tamtéž, s. 8–9.

²³⁷ Tamtéž, s. 8.

²³⁸ SMELL, Jonathan, *White Gold: The Imperial Russian Gold Reserve in the Anti-Bolshevik East*. In: *Europe–Asia Studies* 46, 1994, 8, s. 1321.

²³⁹ MURATOV, s. 352.

²⁴⁰ SMELE, s. 1324.

Samotná situace na frontě se začala pro bílé i jejich spojence během roku 1919 stále více zhoršovat. Bolševici postupovali dále na východ a protibolševické síly musely ustupovat. K postupnému rozkladu protibolševických sil přispělo i rozšiřování protibolševických povstání, které umožnily další postup rudých směrem na východ.²⁴¹ K hroucení protibolševické fronty přispěl i konflikt mezi admirálem Kolčakem a Radolem Gajdou, který vyvrcholil v červenci 1919 Gajdovým propuštěním z Kolčakovy armády. Následně byl během srpna bolševiky dobyt Jekatěrinburg a Zlatoust.²⁴² Zhoršila se výrazně i bojová morálka československých legionářů, kteří se chtěli za každou cenu vrátit domů. Avšak i za stále se zhoršující se situace deklarovala v září 1919 anglická mise v Rusku, že spojenci jsou nadále odhodláni podporovat admirála Kolačaka a bojovat proti bolševickým silám.²⁴³ Bolševici ovšem překročily Ural a 14. listopadu 1919 obsadili Čeljabinsk.

Situace se pro Kolčakovu armádu, pro samotného Kolčaka i pro československé legionáře začínala stávat bezvýchodnou. Legionář Major Hřabaček ve své zprávě o situaci v Omsku ze dne 18. listopadu 1919 uvádí, že se protibolševická ruská armáda rozpadla a ve městě nastal zmatek, neboť bolševici byli jen čtyři stanice od Omsku.²⁴⁴ Kolčak chtěl Omsk udržet i nadále, ale v polovině listopadu byl donucen odjet směrem na Irkutsk. Ve vlakových soupravách byl odvezen i zbytek zlatého pokladu, který byl naložen do 18 železničních vagonů a pod ochranou československých legionářů byl poklad převezen do Irkutsku.²⁴⁵ Zde ještě před Kolčakovým příjezdem ale proběhl puč vedený levicovými skupinami ovládanými socialistickými revolucionáři, kteří sesadili Kolčaka a sami se prohlásili za vládu Sibíře.²⁴⁶ Admirál Kolčak se tak rázem nacházel na magistrále uvíznutý mezi dvěma nepřáteli. Spojenecká vojska však nechtěla dopustit, aby se zlato dostalo do bolševických rukou, a tak se dne 1.

²⁴¹ Zpráva o pohybu Čs. vojsk, 24. listopadu 1919, Irkutsk, AMZV, SA, Archiv zástupce politického zplnomocněnce RČS na Rusi se sídlem v Omsku Bohdana Pavlů (dále jen Pavlů), karton 8.

²⁴² STIBRAL, s. 98.

²⁴³ Telegram americkému konzulu ve Vladivostoku, 27. září 1919, Washington, AMZV, SA, Girska, karton 34.

²⁴⁴ Zpráva majora Hřabačka Dr. Girsovy, 18. listopadu 1919, Omsk, AMZV, SA, Pavlů, karton 8.

²⁴⁵ EMMERT, s. 200.

²⁴⁶ PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017, s. 291.

ledna 1920 spojenecká komise²⁴⁷ usnesla, že zlato bude předáno pod ochranu spojeneckých vojsk a má být dopraveno do Vladivostoku.²⁴⁸ O tři dny později se admirál Kolčák dobrovolně svěřil pod ochranu československých legionářů a vydal zlato spojencům.²⁴⁹ Komise sestavila zprávu, ve které se uvádí, že vagony byly opatřeny plombami a na zkoušku byla provedena prohlídka dvou vagonů, ve kterých se nacházel stejný obnos, jaký byl uveden v soupisu Státní banky v Omsku, ostatní vagony kontrolovány nebyly.²⁵⁰ Admirál Kolčák byl na rozkaz velitele spojeneckých vojsk generála Janina předán dne 15. ledna 1920 levicovým povstalcům v Irkutsku, kteří však následně rezignovali ve prospěch bolševiků.²⁵¹ Osud admirála Kolčaka byl tímto stvrzen a dne 7. února 1920 byl zastřelen na břehu řeky Ušakovky.²⁵²

Situace na magistrále se i nadále zhoršovala a udržet svěřený úsek mezi Omskem a Irkutskem bylo pro legionáře nemožné. Samotnou situaci zhoršovaly protikolčakovská povstání po celé Sibiři, ale také fakt, že postup bolševiků zadržovaly již jen národní armády, které postupně kapitulovaly.²⁵³ Do samotného Irkutsku se bolševici probojovali dne 7. února 1920 a vedení československého vojska bylo tak donuceno jednat o příměří.²⁵⁴ Čechoslováci byli donuceni předat bolševikům zlatý poklad a urychleně opustit Rusko při zachování přísné neutrality.²⁵⁵ Výměnou za to byl Čechoslovákům přislíben volný pohyb po železnici a dodáno dostatečné množství uhlí pro přepravu všech ešelonů do Vladivostoku. Dále bylo ujednáno, že mezi posledním československým a prvním bolševickým ešelonem na trase Irkutsk–Vladivostok bude dodržována vzdálenost 375 kilometrů, aby se předešlo možnému konfliktu.²⁵⁶ Zlatý ruský poklad byl předán československými jednotkami dne 1. března 1920 po odjezdu posledního

²⁴⁷ V komisi zasedali za Spojené státy Americké Harris, za Velkou Británii Lapon, za Francii Maugras, za Japonsko Kato a za Československo dr. Glos. In: KUDELA, s. 12.

²⁴⁸ KUDELA, s. 12.

²⁴⁹ PIPES, s. 291.

²⁵⁰ KUDELA, s. 12.

²⁵¹ EMMERT, s. 198.

²⁵² ZUBOV, s. 553.

²⁵³ HONZÍK, s. 106.

²⁵⁴ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 58.

²⁵⁵ ZUBOV, s. 629.

²⁵⁶ EMMERT, s. 198.

československého ešelonu z Irkutského nádraží.²⁵⁷ Převzetí pokladu bez jakýchkoliv výhrad stvrzuje telegraf odeslaný předsedou sibiřského revolučního výboru Ivana Smirnova adresovaný Leninovi.²⁵⁸

Z překládaných důkazů je patrné, že českoslovenští legionáři nenesou vinu za rozkradení zlatého ruského pokladu, přesto jsou s touto událostí stále spojováni. K největšímu úbytku pokladu došlo v době, kdy měl poklad v držení admirál Kolčak, který prodejem zlata financoval boj proti bolševikům. Z oficiálních údajů je patrné, že při převážení pokladu byly vagony se zlatem vždy zabezpečeny plombami a stav, který zaznamenala Státní banka v Omsku se shoduje se stavem, za kterého byl poklad předán bolševikům. Z oficiálních pramenů, jako je telegram odeslaný Dr. Edvardem Benešem ze dne 16. února 1920 do Vladivostoku Dr. Girsovi, je patrné, že spojenci žádali, aby byl zlatý ruský poklad zachráněn a eventuálně odvezen do Čech. Na tento telegram Dr. Girsy odpověděl obratem týž den a uvádí v něm, že vzhledem k uzavření dohody s bolševiky není možné zlato odvést bez velkých ztrát v řadách československého vojska a upozorňuje Dr. Beneše, že tímto požadavkem staví spojenci naše vojsko do „*nemožného postavení*“.²⁵⁹ Předáním pokladu bolševikům a dohodou podepsanou mezi bolševiky a československým vojskem skončila tedy československá anabáze na Sibíři a českoslovenští legionáři se mohli vydat na cestu do své vlasti.

²⁵⁷ EMMERT, s. 198.

²⁵⁸ MURATOV, s. 357.

²⁵⁹ Telegram Dr. Edvarda Beneše Dr. Girsovi, 16. února 1920, Praha, AMZV, SA, Girsy, karton 24.

5 KAŽDODENNÍ ŽIVOT NA SIBIŘI

5.1 V těpluškách

Po uzavření míru v Brestu Litevském v březnu 1918 a následném zahájení přesunu československých dobrovolců do Vladivostoku, se pro legionáře stala železnice nejen nezbytností pro přepravu, ale i druhým domovem.²⁶⁰ Pro legionáře bylo před válkou samotné cestování vlakem novým zážitkem, nyní měli přejet po železnici více než 9000 kilometrů, přejet řeku Volhu, překonat Ural a projet celou délku Transsibiřské magistrály až do Vladivostoku a odtud se nalodit a vyplout po Tichém oceánu domů.²⁶¹ Cestu samotnou zkomplikovala realita ruské občanské války, které se Čechoslováci zúčastnili, boje byly dlouhé, vyčerpávající a postupem času i demoralizující, ovšem legionáři se museli potýkat i s dalšími útrapami spojené s každodenním životem na železnici.

Československý sbor pro svoji přepravu do Vladivostoku využil tzv. ešelonů, tedy vlakové soupravy. Legionáři měli pro svou přepravu k dispozici celkem 250 ešelonů, které čítaly 10818 vozů a dalších 28 ešelonů bylo vyhrazeno zdravotním vozům.²⁶² Kromě samotných legionářů převážely tyto ešelonů koně, děla i letadla. Některé vagony se postupem času přeměnily na specializované dílny všeho druhu. Byly to dílny krejčovské, ševcovské, zámečnické, truhlářské i zbrojařské, dále byly součástí ešelonů pekárny či holičství.²⁶³ Součástí ešelonů byly zpravidla také vagony administrativní nebo tzv. „ledníky“, ve kterých se převážely zásoby jídla.²⁶⁴ Československý sbor měl k dispozici také několik zdravotních vlaků, ve kterých byly převáženi zranění a nemocní. Důstojníci pak cestovaly v tzv. klasňákách, které poskytovaly větší pohodlí.²⁶⁵ Pro legionáře se ale nejdůležitější částí ešelonů staly těplušky, tedy nákladní vagony určené pro přepravu vojáků.

²⁶⁰ SKLENÁŘ, Vavřinec, *Ruské železnice a jejich význam pro čs. vojsko na Rusi*. In: VEBER, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku*. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze, Praha 2003, s. 72.

²⁶¹ HONZÍK, s. 85.

²⁶² VÁCHA, Dalibor, *Prokletá magistrála. Čechoslováci na Sibiři v roce 1919*, Praha 2019, s. 20.

²⁶³ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 34–35.

²⁶⁴ Vzpomínky Josefa Kyncla na československé vystoupení. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 3. díl, Praha 1927, s. 231.

²⁶⁵ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 34–35.

Těplušky měly často červenou barvu, proto se jim také někdy říkalo „rudé domky“.²⁶⁶ Zvenčí si legionáři těplušky pomalovaly husitskými a vlasteneckými hesly a nápisy jako „*Odzbrojená garda*“, „*Za třistaletý útisk 1620–1920*“ či „*Věřme jen sobě*“, což odráželo postoj samotných legionářů.²⁶⁷ O vnitřní výzdobu těplušek se postarali výtvarně nadaní legionáři, kteří zdi těplušek pomalovali tématy z českého folkloru či výjevy z českých dějin.²⁶⁸ Vagony samotné však nebyly v příliš dobrém technickém stavu, měly vysklená okna, některé neměly ani dveře, což v kombinaci se studeným sibiřským podnebím vyvolávalo různé nemoci i deprese. Většina těplušek ani nedisponovala kamínky, ve kterých by si legionáři mohli zatopit. Některé vagony sice již kamínka měli, ale nebylo v podstatě čím zatápnout.²⁶⁹ Dalším problémem byly přeplněné vagony, ve kterých se tísnilo na 50 mužů i se všemi svými věcmi včetně zbraní, ačkoliv byly vagony původně přizpůsobené k přepravě 25 osob.²⁷⁰ Spalo se zde na několikpatrových širokých palandách. Na *prknech*, jak se palandám přezdívalo, spali legionáři pouze pod svými kabáty, neboť byl nedostatek dek. Když měli legionáři ale štěstí, sešili si slavníky ze slámy, která se nacházela podél trati.²⁷¹ Život v takto nepřijatelných podmínkách si začali legionáři postupem času přetvářet k obrazu svému a vytvořili z těplušek místo, kterému se dalo říkat s lehkou nadsázkou „domov“. Zásadní změnou, která přispěla ke zlepšení životních podmínek v těpluškách, byl nárůst počtu vagonů, přičemž se následně početní stav v těplušce ustálil na 20 mužích. Legionáři si svépomocí začali vyrábět přihrádky na granáty či municí i stojany na pušky, ale také poličky na knihy a tisk. Ze získaných dveří z vlakové stanice si legionáři vyrobili dokonce stolky. Legionářům se podařilo na některých stanicích také koupit nebo ukrást lampy nebo samovar.²⁷² Řada těplušek dostala brzy podobu opravdového domova, kdy útulnost těplušek dotvářely záclonky

²⁶⁶ FIC, 2. díl, s. 28–29.

²⁶⁷ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 46.

²⁶⁸ VELEMANOVÁ, Věra, *Život a kulturní (zvláště pak divadelní) činnost čs. legionářů v Rusku 1914–1920*. In: VEBER, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku*. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze, Praha 2003, s. 23.

²⁶⁹ Vzpomínky Josefa Kyncla na československé vystoupení. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje*. Jak žily a kudy táhly čs. legie, 3. díl, Praha 1927, s. 230

²⁷⁰ SKLENÁŘ, s. 75.

²⁷¹ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 21.

²⁷² Tamtéž, s. 21–23.

v oknech či kvalitnější nádobí.²⁷³ Pro zachování vnitřní čistoty a vzhledu si v každém vagonu legionáři určili službu tzv. dněvalných, která se starala o zametání, o shánění dřeva a o noční hlídání kamínek, aby nevyhasla.²⁷⁴

Úroveň života v těpluškách, kterou si legionáři začali budovat ještě před zapojením do bojů občanské války, se začala právě po vypuknutí bojů na magistrále měnit. Nezbyval čas na úklid ani na organizování zbraní. Legionáři často po vyčerpávajícím boji ulehli na *prkna* v botách a v plné výzbroji.²⁷⁵ Pobyt na magistrále představoval pro legionáře množství povinností, a především bojů proti bolševikům.²⁷⁶ Změnil se i vnější obraz ešelonů. Přibýlo vagonů, na nichž se převážely ukořistěné kulometry či děla a z těplušek mizela vlastenecká hesla.²⁷⁷ Přesto byly těplušky místem, kam se legionáři po bojích vraceli, byly jejich domovem, ve kterém strávili dva roky svého života. „*Těpluška zůstává nám útulným i teplým domovem, když do toho našeho nemůžeme. Je v ní teplo až dusno, ale je to jediné naše hnízdečko v té gigantické Sibiři. My tedy tu naši těplušku budeme hájit i krví třeba do smrti nejdelší! Vždyť je to náš jediný útulek na naší pouti Sibiři.*“²⁷⁸ Z četných legionářských deníků je patrné, že legionáři samotní považovali těplušky opravdu za svůj nový domov. Byly pro ně místem odpočinku, zábavy i útočištěm. Po bojích se vraceli do těplušek, aby zde na palandy složili svá unavená těla, ve chvílích klidu hráli na provizorních stolech karty, četli noviny či si vyprávěli o skutečném domově. Legionář František Bouška si do svého deníku poznamenal, že v těplušce „*žijeme docela takovým rodinným životem.*“²⁷⁹ Pocit domova a rodinného života vyvolávala především soudržnost mezi legionáři, ale také to, že byli situací nuceni se naučit spolu žít po více než dva roky v jedné těplušce.

²⁷³ VÁCHA, *Prokletá magistrála*, s. 50.

²⁷⁴ Vzpomínky Josefa Kyncla na československé vystoupení. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 3. díl, Praha 1927, s. 232.

²⁷⁵ VÁCHA, *Ostrovky v bouři*, s. 49.

²⁷⁶ KLECANDA, s. 13.

²⁷⁷ ZMRHAL, s. 58.

²⁷⁸ PÍŠOVÁ, s. 35–36.

²⁷⁹ BOUŠKA, František, *Zápisky ze světové války 1914–1920 a z Československého revolučního vojska na Rusi*, Jičín 2018, s. 171.

5.2 Realita války

Po prvotních úspěších a poté, co byla odsazena Transsibiřská magistrála, došlo ve vývoji bojů k obratu a bolševici postupovali směrem na východ a Čechoslováci museli ustupovat. Tím se měnila i samotná morálka a bojeschopnost dobrovolců, kteří byli navíc odkázáni pouze sami na sebe. Vzhledem k tomu, že legionáři zajišťovali ochranu trati i podél ní, organizovali těžbu a distribuci uhlí, opravovali železnice a čeští inženýři ze strojních závodů na Urale dodávali náhradní díly pro vagony.²⁸⁰ Spravovali také jedinou funkční poštu na Sibiři a vydávali řadu tiskovin.²⁸¹ Z československých legionářů se tak stala soběstačná jednotka a vytvořili jakýsi „*stát ve státě*“.²⁸²

Kromě získávání nových zbraní, munice či výstroje se museli legionáři sami postarat o zásobování potravinami. Proviant měli na starost tzv. nákupčiči, kteří projížděli vesnice, ve kterých kupovali, co se dalo.²⁸³ Vedoucí osobností československé zásobovací politiky na Sibiři byl František Šípa, který zajistil spolupráci se sibiřskými eserskými družstvy, díky kterým byli legionáři od léta 1918 relativně dobře zásobováni. Avšak kvůli tlaku bolševiků vydávaly družstva na některých stanicích menší podíl dohodnutých zásob.²⁸⁴ S nedostatkem zásob si ovšem legionáři poradili sami. Tím, jak si legionáři přizpůsobovali život v těpluškách k obrazu svému, vytvářeli si i dílny všeho druhu včetně vlastních pekáren, které byly postupně zřizovány u všech částí sboru a staly se důležitou součástí zásobování celého Československého vojska na Rusi.²⁸⁵ Na nedostatek potravin si nestěžoval ve svých pamětech ani legionář Josef Kliment: „*Žili jsme větším dílem za své peníze, kupující si na stanicích mléko, máslo, pečené maso všeho druhu – zajíce, husy, kachny, co zrovna prodavačky měly na prodej. Také malá prasata, kuřata, ryby, salám. Na Sibiři nebyla navzdory tak dlouhé válce*

²⁸⁰ STIBRAL, s. 97.

²⁸¹ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 57.

²⁸² VRÁBEL, s. 165.

²⁸³ Vzpomínky Františka Fialy na zásobování. In: ZEMAN, Adolf (ed.), Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, 4. díl, Praha 1928, s. 113.

²⁸⁴ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 113.

²⁸⁵ Vzpomínky Františka Fialy na zásobování. In: ZEMAN, Adolf (ed.), Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, 4. díl, Praha 1928, s. 114.

žádná nouze o potraviny, protože Sibiř byla komora zásobující celé Rusko máslem, masem i chlebem.“²⁸⁶ Situace se však na různých místech mohla diametrálně lišit. Na nedostatek chleba a na celkový špatný stav zásobování si stěžoval například legionář Josef Kyncl, jehož 2. střelecký pluk byl donucen nakoupit potraviny za peníze, které získali prodejem vojenského materiálu.²⁸⁷

Poté, co byli legionáři na počátku roku 1919 staženi z fronty, bylo jejich úkolem střežení magistrály. To ovšem pro legionáře neznamenovalo odpočinek, ale další vyčerpávající střety s partyzány operujícími podél trati.²⁸⁸ Boje byly kruté a provázela je brutalita, která se objevovala na obou stranách. V počátcích československého vystoupení legionáři většinou ruské zajatce, které víceméně považovali pouze za oběti bolševismu propouštěli, avšak Maďaři a Němci byli namísto popravováni. Okamžité popravy vykonané legionáři se nevyhnuli ani českoslovenští komunisté, kteří agitovali právě proti samotným legionářům v Penze.²⁸⁹ Na druhé straně pamětník František Rybníček, který se zúčastnil střetnutí mezi legionáři a bolševiky u Zlatoustu, vzpomínal na zajatého legionáře, kterému byla bolševiky setnuta hlava.²⁹⁰ V hlášení 6. Hanáckého pluku se pak píše, že „*Bolševici počínali si násilně proti našim dobrovolcům, proti ruskému vojsku vystupujícímu proti nim a též proti ruskému obyvatelstvu, jež sympatizovala s čsl. vojskem.*“²⁹¹ V bojích v oblasti u Nikolska Ussurijského bylo nalezeno několik zohavených mrtvol dobrovolců, u kterých bylo lékařskou komisí shledáno, že zranění byla vykonána ještě zaživa. Mezi tato zranění patřilo vytržení jazyka, přivazování na prkno, bití v oblasti břicha a prokopnutí lebky.²⁹² Na druhou stranu brutalita byla ve válce vzájemná. Příkladem opětovného násilí bylo okamžité oběšení tří bolševických zajatců poté, co byl nalezen hromadný hrob umučených

²⁸⁶ KLIMENT, Josef, *Zápisky legionářovy. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1919*, Středokluky 2005, s. 101.

²⁸⁷ Vzpomínky Josefa Kyncla na československé vystoupení. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 3. díl, Praha 1927, s. 231.

²⁸⁸ Ze vzpomínek Jana Šafránka na „oddych“ na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 451.

²⁸⁹ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 74.

²⁹⁰ Vzpomínky Františka Rybníčka na přepadení u Zlatoustu. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 38.

²⁹¹ Hlášení o násilných činech spáchaných bolševiky na území Sibíře, AMZV, SA, Girska, karton 35. Viz příloha č. 5.

²⁹² Protokol mezinárodní lékařské komise z července 1918, AMZV, SA, Girska, karton 35.

Čechů, jejichž mrtvá těla nesla stopy pálení žhavým železem a nespočet probodnutí.²⁹³

Kromě brutality se legionáři potýkali ale i s nemocemi a zraněními. V roce 1919 se o československé vojáky staralo zhruba 150 lékařů, kteří působili v nemocnicích ve Vladivostoku, Tomsku a Jekatěrinburgu nebo cestovali v ešelonech spolu s legionáři.²⁹⁴ Nejčastějším důvodem onemocnění legionářů byla špatná hygiena panující v ešelonech, která často vyvolávala mezi legionáři epidemie tyfu a cholery.²⁹⁵ Důležitým faktorem ovlivňující fyzické zdraví legionářů byla malá kamínka uvnitř ešelonů, která nedokázala vytopit celý prostor a z toho důvodu docházelo k častému podchlazení legionářů. Hůře, než čistota v samotných ešelonech na tom však byla osobní hygiena, k níž musel mnohdy postačit legionářům potok či příkop, protože těplušky nedisponovaly žádným sociálním zařízením. V případě nutnosti postačily pro vykonání potřeby i pootevřené dveře jedoucího vagonu.²⁹⁶ Nedostatek osobní hygieny pak také u legionářů vyvolávalo kožní nemoci, které se rychle šířili díky nedostatku mastí a potřebných léků. Pobyt v chladném sibiřském podnebí způsobovalo legionářům časté nachlazení, omrzliny i revmatická onemocnění, které si legionáři léčili většinou svépomocí.²⁹⁷

Kromě nemocí způsobených nedostatečnou hygienou či nepříznivým počasím museli lékaři řešit i pohlavní choroby, bolesti zubů, ale i psychické problémy legionářů způsobené prožitými hrůzami. Právě psychické problémy byly ale jen těžko léčitelné, neboť rozvoj vojenské psychiatrie byl na svém počátku a chyběly tedy potřebné léky i vyškolený personál.²⁹⁸ Mnoho legionářů se navíc rozhodlo řešit své deprese alkoholem, což situaci ještě více zhoršovalo.²⁹⁹ Co se týče pohlavních chorob jednalo se nejčastěji o kapavku a syfilis, které nebyly

²⁹³ Vzpomínky Josefa Koháka na pobyt na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly* čs. legie, 4. díl, Praha 1928, s. 522.

²⁹⁴ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 223.

²⁹⁵ VÁCHA, *Na dálném východě. Sonda do každodennosti československých legionářů v Rusku*. In: *Národopisná revue* 21, 2001, 3, s. 185.

²⁹⁶ FIBICH Karel, *Povstalci III. Povolžská fronta*, Praha 1938, s. 292.

²⁹⁷ VÁCHA, Dalibor, *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015, s. 227–228.

²⁹⁸ VÁCHA, *Prokletá magistrála*, s. 49.

²⁹⁹ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 222.

v sibiřských podmínkách léčitelné. Vzhledem ke značnému počtu takto nemocných legionářů vyšel k této problematice i armádní rozkaz vydaný v dubnu roku 1919. Nařízení mimo jiné stanovovalo, že nakažení vojáci i důstojníci budou přepravováni do vlasti jako poslední, dále rozkaz zbavoval vojáky výplaty či zakazoval sňatky.³⁰⁰

Dalším závažným onemocněním, kterým byli legionáři vystaveni díky často nekvalitní stravě byly zažívací potíže. Když byl nedostatek potravin, byla zelenina či ovoce nahrazováno výhonky kopřiv, chléb byl červivý a konzervy prošlé.³⁰¹ Lékaři museli ošetřovat ale i zranění způsobená v boji, mezi které mnohdy patřili otevřené rány způsobené granátem, či amputace končetin.³⁰² Legionářům se nevyhnuli ani úrazy jako byly zlomeniny, popáleniny, tržné rány či otřes mozku.³⁰³

Spolu s brutalitou a nemocemi provázela legionáře i všudypřítomná smrt. Legionáři se museli často smířit se smrtí svého spolubojovníka, kamaráda nebo velitele. Sibiř se stala pro legionáře utrpením a místem, kde byli nuceni se bít a umírat.³⁰⁴ Pohřby padlých na Sibiři nebyly jednotvárné, někdy šlo o pohřeb pompésní se spoustou květin a hudebním doprovodem, jindy situace dovolila pouze rychlé pohřbení do země bez jakýchkoliv poct.³⁰⁵ Legionáři se však vždy snažili svým zemřelým kamarádům vystrojit důstojný pohřeb a dbali také na viditelné označení hrobu.³⁰⁶ Za tímto účelem došlo také mezi legionáři na Sibiři k rozvoji sochařsko-kamenické dílny, ve kterých legionáři vyráběli pomníky a desky pro své mrtvé spolubojovníky.³⁰⁷ Nejčastějším jevem bylo však pohřbívání do hromadných hrobů, kam byla těla ukládána v rakvi, když to situace nedovolila, byla těla pohřbívána bez uren.³⁰⁸ Takový osud potkal více než 4000 československých legionářů, kteří zemřeli v Rusku mezi lety 1914–1920.³⁰⁹

³⁰⁰ VÁCHA, *Prokletá magistrála*, s. 48.

³⁰¹ VÁCHA, *Bratrstvo*, s. 229.

³⁰² VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 218.

³⁰³ VÁCHA, *Bratrstvo*, s. 230.

³⁰⁴ Memorandum o stavu a přáních československé armády v Rusku, AMZV, SA, Girs, karton 17.

³⁰⁵ VÁCHA, *Horké léto*, s. 75.

³⁰⁶ VÁCHA, *Bratrstvo*, s. 246.

³⁰⁷ VELEMANOVÁ, s. 23.

³⁰⁸ ZMRHAL, s. 65.

³⁰⁹ Oficiální údaj udávaný Vojenským historickým ústavem je 4112 mrtvých legionářů na východní frontě první světové války a během ruské občanské války.

5.3 Zábava a prohřešky

Legionáři se museli potýkat jak s realitou války, tak i s každodenními útrapami, proto hledali nejrůznější rozptýlení. Do České družiny, potažmo do československých legií vstupovali muži různých profesí. Řada legionářů využila svého řemesla v plucích či ešelonech, kde díky těmto legionářům vznikaly již zmíněné odborné dílny, ve kterých si legionáři zkracovali volnou chvíli.³¹⁰ Dlouhé čekání na magistrále ovšem nešlo zaplnit pouze prací, ale především sportem a kulturou. Legionáři si půjčovali různé knihy, zábavné i vědecké, ale také navštěvovali kino nebo se zúčastnili přednášek a zábav, na kterých legionáři často navazovali známosti a přátelství.³¹¹ Ve chvílích klidu se ale nezapomínalo ani na výcvik jako třeba v Irkutsku, kde se kromě zábavy jako byla jízda na koni či hraní karet a šachů, také cvičily bojové formace a střílelo z kulometů a pušek.³¹²

Nejvíce se u legionářů rozvíjel sport, což bylo dáno především tím, že do České družiny vstupovali příslušníci Sokola, kteří nadále šířili sokolskou výchovu.³¹³ V červnu roku 1919 se v Omsku dokonce uskutečnila sokolská slavnost na níž cvičilo na 800 mužů.³¹⁴ Mezi nejoblíbenější sport patřil fotbal, který se dal hrát na každém menším prostoru. Ve Vladivostoku se konalo dokonce několik fotbalových turnajů i atletické závody s mezinárodní účastí. Legionáři, kteří pobývali již ve Vladivostoku, využili též břehy Tichého oceánu k závodům v plavání.³¹⁵ Legionáři, kteří pobývali na magistrále si vyrobili dokonce improvizované náčiní pro disciplíny z lehké atletiky, kdy například tyč v disciplíně skok o tyči nahradil stromek zbavený kůry a větví.³¹⁶

Další osvětovou činností se stala výuka jazyků. Pro legionáře bylo doslova životní nutností domluvit se rusky, proto probíhala hromadná učení dobrovolců a

³¹⁰ VELEMANOVÁ, s. 22.

³¹¹ Ze vzpomínek Františka Dobšíka na pobyt na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 461.

³¹² DVOŘÁK, s. 102.

³¹³ Vzpomínky Josefa Mlčocha na sportovní činnost na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 551.

³¹⁴ BOUŠKA, s. 203.

³¹⁵ VÁCHA, *Ostrov v bouři*, s. 149.

³¹⁶ Vzpomínky Josefa Mlčocha na sportovní činnost na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 551.

procvičování ruských slovíček. Vyučovala se ale i angličtina či francouzština.³¹⁷ Kromě učení byla další činností zkracující čas četba tisku. Kromě dostupného *Československého deníku* si legionáři vyráběli improvizované noviny, kde se kromě karikatur, vtipů a hlášení objevovaly i cvičení ve francouzštině, angličtině a ruštině.³¹⁸

Při Odbočce ČSNR vzniklo několik odborů, které zajišťovaly kulturu a osvětu vojska. Veliké zálibě se těšily plukovní kapely, což dokládá legionář Jan Šafránek ve svých pamětech, kam si poznamenal: „*Nemít naše kutálky, které když spustily, rázem člověk dostal jinou náladu a zapomínal na všechny trampoty, byli bychom jako za živa pohřbeni.*“³¹⁹ Díky odborům vzniklo i několik divadelních sborů, jejichž primárním úkolem nebylo předvést kvalitní představení, ale vnést svým výstupem mezi legionáře uvolnění a bezstarostnost.³²⁰ Nejvíce legionáři potřebovali duševní rozptýlení, které jim divadelní představení dávala, s ohledem na to, jak dlouhou dobu již trávili na magistrále mimo svůj domov.³²¹ Radost divadelníci nepřinášeli jen legionářům, ale i místnímu obyvatelstvu, které dobrovolci svými vystoupeními nadchli.³²² Často se tato divadelní vystoupení však přeměnila ve veselice, při kterých legionáři hledali i jiná lidská uvolnění.

Při své cestě Sibiří se legionáři setkávali se ženami různých etnik, což samo o sobě bylo veliké dobrodružství. Nejčastěji přišli legionáři do styku s Ruskami, Ukrajinkami, Židovkami, ale také se ženami čínského, mongolského či japonského původu, se kterými legionáři navazovali krátkodobé, ale i dlouhodobé vztahy.³²³ K bližšímu seznámení mezi legionářem a děvčetem docházelo nejčastěji na různých tancovačkách a kabaretech, kde byly ženy uvolněnější. Jak píše pamětník Josef Kohák: „*Děvčata se jenom třásla na švarné Čechy, takže mužský ruský svět*

³¹⁷ SVOBODA, s. 102.

³¹⁸ Vzpomínky Josefa Kyncla na pobyt na Transsibiřské magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 3. díl, Praha 1927, s. 231.

³¹⁹ Ze vzpomínek Františka Dobšíka na pobyt na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 462.

³²⁰ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 138.

³²¹ VELEMANOVÁ, s. 32.

³²² Vzpomínky Josefa Kyncla na pobyt na Transsibiřské magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 3. díl, Praha 1927, s. 237.

³²³ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 170–171.

*proti své vůli ovdověl.*³²⁴ Co se týče krátkodobého vztahu mezi legionářem a ženou na Sibiři, byla nejjednodušším způsobem prostituce, při které ženy dostávaly od legionářů zaplacené cukrem nebo jim byl přislíben odvoz československým ešelonem.³²⁵ Tento způsob byl pro obě strany nejjednodušší, ale i velice praktický a výhodný. Na druhou stranu typickým obrazem bylo též tzv. „válečné manželství“. Ženy se provdávaly za legionáře s vidinou toho, že s nimi odcestují z Ruska za lepším životem a legionáři se často ženili pro svojí mladickou nerozvážnost, ale i z opravdové lásky.³²⁶

Milostná dobrodružství, která legionáři prožili daleko od svého domova, ale nebyly jediným lidským prohrěškem. Dalším legionářským nešvarem se stal mimo jiné i obchod se zbožím různého druhu, které dobrovolci převáželi v těpluškách na východ a zde výhodně prodávali spekulantům. Proti tomuto konání dokonce vyšel rozkaz čsl. armády sb. ze dne 25.11. 1918 číslo 125/23 – Boj se spekulací. Kdy nebylo dovoleno připojovat k ešelonům těplušky, které vezly doklady nepodložené zboží.³²⁷ Obraz legionářů a jejich chování je pak také očerňováno v závislosti na jejich působení na Sibiři, a to především v souvislosti s bolševickou propagandou, kdy vznikl obraz krutých a vraždících Čechoslováků. Většina tvrzení o krvelačných legionářích byla skutečně jen výmyslem bolševiků, avšak kromě obrazu o hrdinných činech československých legionářů, je nutné vidět i jejich excesy, ke kterým docházelo na pozadí občanské války. Mezi obvyklá provinění patřily především krádeže na civilním obyvatelstvu, kdy si legionáři přivlastňovali kávu, ošacení i koně.³²⁸ Tvrzení že českoslovenští legionáři však ve velkém vraždili civilní obyvatele či znásilňovali ženy jsou skutečným odrazem bolševické propagandy.

Legionáři byli při své cestě Sibiří soběstačnou jednotkou. Obstarávali si všechny aspekty svého života sami i po svém. Každý den byli vystavováni

³²⁴ Vzpomínky Josefa Koháka na pobyt na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 520.

³²⁵ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 182.

³²⁶ Více o válečném manželství VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 190–196.

³²⁷ Rozkaz 125 – boj se spekulací, 25. listopadu 1918, Vojenský ústřední archiv, Vojenská správa na Sibiři, karton 105.

³²⁸ VÁCHA, *Prokletá magistrála*, s. 88.

smrtnému nebezpečí, když bojovali podél trati, museli si obstarávat jídlo a přizpůsobit si život v těpluškách. Legionáři si vytvořili svůj vlastní druhý život daleko od svého domova a snažili se jej přežít.

6 EVAKUACE A NÁVRAT DOMŮ

S radostí a touhou očekávali legionáři svoji evakuaci, která je měla po mnoha útrapách odvést konečně domů.³²⁹ V prosinci roku 1919, kdy vyplul z Vladivostoku první lodní transport s československými vojáky, započala poslední etapa legionářského dobrodružství na Sibíři. Evakuaci lze rozdělit na dvě části, první započala již v lednu roku 1919, kdy byli evakuováni invalidé, nemocní a českoslovenští občané žijící v Rusku. Druhá fáze evakuace započala v prosinci roku 1919, kdy došlo k evakuaci pravidelných částí československého vojska.³³⁰

V dubnu roku 1919 zveřejnila československá vláda první hlášení o legiích a následně předseda československé vlády Karel Kramář oznámil, že vláda usiluje o co nejrychlejší návrat všech legionářů do vlasti.³³¹ V červnu bylo na Sibíř vládou vysláno poselstvo, pod vedením Rudolfa Raše³³², které mělo za úkol řídit evakuaci, a též byl zřízen Evakuační úřad Československého vojska.³³³ V červenci roku 1919 přijal Edvard Beneš na mírové konferenci v Paříži delegaci volených zástupců Československého vojska na Rusi ve složení Bedřich Horák, Vincent Charvát, Bohumil Příkryl, Jan Chmelař a Josef Soukup, kteří Benešovi vyličili stávající poměry na Sibíři. Zároveň jimi bylo sepsáno memorandum adresované prezidentovi Masarykovi o stavu a přáních československé armády v Rusku.³³⁴ Edvard Beneš zde delegaci ujistil, že otázka evakuace je rozhodnuta, Američané se zavázali do konce roku přepravit 25000 vojáků a ohledně dalších transportů se vyjednává s Japonskem.³³⁵ Dne 24. září 1919 byl vydán dodatek k organizaci evakuace. Dobrovolníci i s rodinami měli být evakuováni na náklady státu. Občané Československé republiky, kteří byli usedlí v Rusku už před válkou, měli být transportováni též na náklady státu, ale s tím, že částka za přepravu bude řešena

³²⁹ Ze vzpomínek Jana Šafránka na „oddych“ na magistrále. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 4. díl, Praha 1928, s. 451.

³³⁰ RAŠE, Rudolf, *Evakuace*, Praha 1923, s. 13.

³³¹ SAK, Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Jinočany 1996, s. 135.

³³² Rudolf Raše (21.3. 1872–25.11. 1954), generál zdravotnictva V. hodnostní třídy.

³³³ MOJŽÍŠ, s. 112.

³³⁴ Memorandum o stavu a přáních československé armády v Rusku, AMZV, SA, Girs, karton 17.

³³⁵ Zpráva Československé tiskové kanceláře, AMZV, SA, Girs, karton 17.

s obcí, ke které dotyční budou náležet. Náklady na přepravu cizích státních příslušníků, budou vymáhány dodatečně na státě, ke kterému náleží.³³⁶ Invalidům a neschopným k vojenské službě, kteří chtěli zůstat v Rusku, bylo dovoleno propuštění z řad československého vojska, avšak jejich případná evakuace do Československa již nebyla hrazena na útraty republiky.³³⁷

V téže době, kdy započala v prosinci roku 1919 evakuace Československé armády na Rusi, operovali legionáři v okolí Omsku a Irkutska, kam se postupně probíjely bolševické síly, a legionáři se museli dát na ústup směrem na východ.³³⁸ Samotný přesun zbylých částí vojska do Vladivostoku, ale komplikovaly stálé boje mezi legionáři a bolševiky podél trati a sabotáže partyzánů, kteří se snažili tratě porušit.³³⁹ Samotná doprava po železnici byla také zpomalována civilním obyvatelstvem, které se snažilo za jakoukoliv cenu dostat dále na východ, aby utekli před bolševiky.³⁴⁰ Přesun ešelonů do Vladivostoku na Zabajkalské dráze, která byla plně v rukou japonského generála Hoshina, zdržel také tzv. Čitinský incident, kdy nebylo legionářům dovoleno opravit poškozené ešelony v čitinské topírně.³⁴¹ Na problémy s Japonci si stěžoval i zplnomocněnec československé vlády pro styk s Čínou působící v Charbinu Miloš Hess, který si v dopise z března 1920 stěžoval na to, že je pohyb československých ešelonů záměrně zdržován japonskými jednotkami, které se obávají přímého střetnutí s bolševiky poté, co českoslovenští legionáři opustí Rusko.³⁴² Dle deníku o služební cestě vypracovaného v březnu 1920 zástupcem československé vlády, bylo ještě v únoru 1920 na 60 ešelonů s československými legionáři u Irkutska, protože pohyb po železnici zpomalovaly vlaky s ruskými uprchlíky i spojeneckými vojáky.³⁴³

³³⁶ Dodatek k evakuaci, AMZV, SA, Girs, karton 29.

³³⁷ Nařízení zvláštního sboru, 2. dubna 1919, Vojenský ústřední archiv, Vojenská správa na Sibiři, karton 105.

³³⁸ EMMERT, s. 196.

³³⁹ ŠTEIDLER, s. 5.

³⁴⁰ BOUŠKA, *Zápisky ze světové války*, s. 216.

³⁴¹ Zpráva o stavu evakuace adresována Dr. Girsovi 20. března 1922, AMZV, SA, Archiv zástupce ČS vlády při spojenecké technické radě železniční v Charbinu, karton 5.

³⁴² Dopis Maxu Mořicovi Engelovi, 21.3. 1920, Charbin, AMZV, SA, Archiv zástupce politického zplnomocněnce RČS na Rusi se sídlem v Charbinu Rudolfa Hesse, karton 10.

³⁴³ Deník o služební cestě, březen 1920, AMZV, SA, Archiv zástupce ČS vlády při spojenecké technické radě železniční v Charbinu, karton 5.

Ke zlepšení situace došlo během února 1920, kdy byla podepsána dohoda mezi legionáři a bolševiky, která legionářům zaručovala nerušený průjezd všech československých ešelonů do Vladivostoku.³⁴⁴ Během března 1920 se většina legionářských pluků nacházela již ve Vladivostoku a čekaly na svoji evakuaci do nové vlasti.³⁴⁵ V dubnu 1920 vydal generál Syrový poslední rozkaz Československému vojsku na Rusi, kterým skončila československá anabáze na Sibiři.³⁴⁶

Z Vladivostoku bylo celkem vypraveno 37³⁴⁷ lodních transportů, na kterých odcestovali z Ruska nejen českoslovenští legionáři, ale i jejich rodiny, občané Československé republiky, kteří žili na území Ruska, a občané i vojáci jiných států.³⁴⁸ Celkem bylo přepraveno 72644 osob – 4914 invalidů, 3004 důstojníků, 53455 vojáků a poddůstojníků, 1726 žen a 717 dětí.³⁴⁹ Samotný akt evakuace byl pro legionáře dlouho touženým cílem jejich anabáze. Dobrovolc Josef Charvát si do svého deníku poznamenal v den svého nalodění toto: *„Konečně přišel den, o němž tak dlouho jsme jen snili, den, v který skutečně již opouštíme tuto nešťastnou pevninu, abychom nastoupili již faktickou cestu do země zaslíbené – do vlasti.“*³⁵⁰ Pro mnohé legionáře znamenal odjezd z Ruska konec bojů a návrat ke svým rodinám, které na ně dlouhá léta čekaly doma. Dobrovolci, kteří vstupovali do České družiny již během roku 1914, strávili v Rusku šest let a jen těžko mohli uvěřit tomu, že z této země navždy odjíždějí, jako byl legionář Josef Kiment, který si zapsal: *„Lod' plula tiše kolem břehů Ruského ostrova. V hrudi mi bylo nějak teskno při pohledu na poslední kousek ruské země, která mě tolik let hostila a teď pomalu mizela z dohledu.“*³⁵¹

³⁴⁴ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 58.

³⁴⁵ PICHLÍK, *Červenobilá*, s. 455.

³⁴⁶ Rozkaz Československému vojsku na Rusi vydaný 20. dubna 1920 generálem Syrovým, AMZV, SA, Girs, karton 29. Viz příloha č. 6.

³⁴⁷ Většina zdrojů uvádí 42 lodních transportů, do těchto transportů jsou ale počítány i lodě, které odpluly roku 1917 z Archangelska a Murmaňska. In: PICHLÍK, *Bez legend*, s. 269. Lodních transportů vypravených z Vladivostoku bylo 37, což se shoduje s oficiálním seznamem transportů, který je dostupný v AMZV, SA, Girs, karton 29. Viz příloha č. 7.

³⁴⁸ Všeobecná evakuační nařízení, AMZV, SA, Girs, karton 29.

³⁴⁹ MOJŽÍŠ, s. 112.

³⁵⁰ CHARVÁT, Josef, *Cestou ze Sibiře do vlasti*, Praha 2000, s. 48.

³⁵¹ KLIMENT, s. 129.

Poslední legionáři dorazili do Československa v listopadu 1920. Cesta přes oceán byla pro legionáře dalším novým zážitkem, při kterém navštívili několik exotických míst. Trasa z Vladivostoku vedla podél Asie a přes Suezský průplav do italského přístavu Terst. Druhá používaná trasa vedla přes Ameriku nebo Panamským průplavem.³⁵² Pro legionáře bylo cestou největším zážitkem zastavení v japonských přístavech nebo Hongkongu a v Šanghaji, ale také týden strávený Saigону.³⁵³ V přístavech legionáři povětšinou nakupovali za zbylé peníze suvenýry, ale také čaj, nádobí a hedvábí. V Šanghaji prožili legionáři 1. střeleckého pluku Mistra Jana Husa i Vánoce roku 1919. Při této zastávce viděli legionáři pravý ruch přístavního města a život místních obyvatel s jejich odlišnou kulturou.³⁵⁴ Když lodě projely exotickými krajinami čekaly na legionáře konečně přístavy evropské, odtud se vlaky dostali konečně do své rodné země. Pocity legionářů asi nejlépe vystihuje legionář Václav Medřický: *„Neskolila nás furie pětileté války, ani zloba moře. Silni životem, nastupujeme konečnou cestu do své rodné vlasti a ke svým drahým, které jsme kdysi tak náhle opustili. Týž den večer nasedli jsme do vlaku. Nezdržování, jedeme dále, shlížíme zákopy a ohromné hřbitovy. 16. října přijeli jsme na hranice naší milé, nám tak drahé vlasti. Vyskakujeme z vagonů a líbáme naši hroudu, za niž jsme tolik let krváceli a kolem celého světa rozseli hroby našich bratří jako majáky, střežící naši samostatnost.“*³⁵⁵

Evakuací československých legionářů z Ruska skončila jedna etapa jejich života a započala nová. Euforie z návratu do vlasti, kterou legionáři svými boji pomohli vybudovat, byla nepopsatelná, a navíc umocněná exotickými krajinami, kterými legionáři při své cestě projížděli.³⁵⁶ Zařazení legionářů do běžného života nebylo ovšem snadné s ohledem na dobu strávenou mimo realitu všedního života.

³⁵² ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 58.

³⁵³ VÁCHA, *Ostrovy v bouři*, s. 388.

³⁵⁴ Vzpomínky Františka Rybníčka na Šanghaj. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 5. díl, Praha 1929, s. 221.

³⁵⁵ Vzpomínky Václava Medřického na cestu do vlasti. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie*, 5. díl, Praha 1929, s. 239.

³⁵⁶ PICHLÍK, KLÍPA, ZABLOUDILOVÁ, s. 251.

S tímto zařazením ji napomohla Kancelář československých legií³⁵⁷, která zaopatřovala veškerou sociální péči pro legionáře, jejich rodiny i pozůstalé.³⁵⁸ Většina legionářů se vrátila ke svému původnímu zaměstnání nebo našli uplatnění u státní služby u četníků, státní policie, pošťáků nebo železničářů.³⁵⁹ Důstojníci povětšinou setrvali u vojenské služby a stali se pilířem důstojnického sboru Československé armády, ze které se stala jedna z nejkvalitnějších armád Evropy.³⁶⁰

³⁵⁷ Definice Kanceláře československých legií dle Vojenského historického archivu: Kancelář československých legií byla zřízena rozhodnutím ministra národní obrany dne 25. listopadu 1918. Jejím úkolem bylo vést evidenci legionářů, pomáhat jim při přechodu do civilního zaměstnání, pečovat o invalidy a pozůstalé po padlých legionářích a soustřeďovat materiál pro zpracování dějin legií.

³⁵⁸ MOJŽÍŠ, s. 448.

³⁵⁹ ZUZAŇÁK, VALDA, KUTHAN, BRAHA, s. 63.

³⁶⁰ PRECLÍK, Vratislav, *T. G. M. a jeho legionáři právě před sto lety*. In: ČAS, časopis Masarykova demokratického hnutí 24, 2016, 116, s. 16.

7 ZÁVĚR

Československé dobrovolnické jednotky, které se začaly formovat již v prvních měsících po vypuknutí první světové války na území Francie, Ruska a posléze i v Itálii se staly nedílnou součástí boje za samostatnost Československa. Jejich podíl na uznání nároku samostatnosti na Rakousko-Uhersku je nepopíratelný, avšak do dnešních dob velmi diskutovaný. Československé zájmy, tedy nárok na vznik samostatného státu Čechů a Slováků, byly hájeny především zahraničním odbojem, který reprezentovala osobnost T.G. Masaryka a Československá národní rada. Avšak vedle politického boje o samostatnost, byli českoslovenští legionáři jedinou složkou, která aktivně bojovala proti Ústředním mocnostem. Svými vítězstvími i morálkou dosáhli legionáři uznání států Dohody, čímž dopomohli i k dalšímu příznivému politickému vývoji. Z tohoto hlediska nemohou být aktivity československých legionářů během první světové války odsunuty do pozadí, nýbrž je zapotřebí poukázat na jejich důležitost při formování Československé republiky. Nejzásadnější úlohu plnily legionáři v Rusku, kde se z dobrovolnické jednotky stala postupem času právoplatná československá armáda.

Pro formování československých legií v Rusku byla rozhodujícím faktorem početná krajanská komunita, která se postupně vytvářela již od 60. let 19. století především v okolí Volyně a v Petrohradu emigrací do těchto oblastí. Tito krajané zde vytvořili takzvané krajanské spolky, které se ze svého původního kulturního charakteru brzy po vypuknutí války transformovaly na spolky politického rázu a svojí politickou agitací se ve velké míře zasloužily o vytvoření dobrovolnické jednotky *Česká družina*. Do *Družiny* vstupovali krajané, dezertéři z rakousko-uherské armády a již na konci roku 1914 začali do jednotky vstupovat i první čeští zajatci. Přestože postavení *Družiny* bylo v rámci ruské armády nepodstatné a zcela jí podřízeno, vysloužili si záhy dobrovolci mezi důstojníky obdiv a uznání, a to především díky svým průzkumným a mapovacím akcím. Díky dobré morálce a viditelné loajálnosti vůči Rusku byl povolen další nábor do *Družiny*, která se postupně transformovala a roku 1917 vznikl Československý armádní sbor v Rusku. Zásahu na jeho vzniku měla jednak bitva u Zborova, ve které se jako

jedni z mála vyznamenali právě českoslovenští dobrovolci, ale také mezinárodní uznání Československé národní rady jako jediné reprezentace československého odboje.

Situace v Rusku, ale i na bojišti první světové války, se na podzim roku 1917 výrazně změnila kvůli bolševické revoluci, která sesadila prozatímní vládu. Přeměnou vnitřní politiky Ruska se změnilo i postavení československých legionářů v Rusku. Po uzavření míru v Brestu-Litevském se legionáři nacházeli rázem na území nepřítele. Tímto mírem Rusko vystoupilo z války a bolševici chtěli jediné, upevnit si svou vlastní pozici. Představitelé *OČSNR* v Rusku vyjednali s bolševickou stranou takzvanou Penzenskou dohodu, ve které se Čechoslováci zavázali, že nebudou zasahovat do vnitřních záležitostí Ruska a na oplátku jim bude dovolen přesun přes Sibiř do Vladivostoku odkud se loděmi dopraví na západní frontu. Vlivem okolností, mezi něž patří záměrné zdržování československých ešelonů, nedovolené a nepodložené odzbrojování legionářů, takzvaný Čeljabinský incident či roztržka a odklon legionářů od smířlivého stanoviska vedení *OČSNR*, se vojáci ocitli v těžkých bojích na Transsibiřské magistrále. Přestože jediným cílem každého legionáře, který se v té době nacházel na ruském území bylo přesunutí na západní frontu, aby tak mohli přispět k vítězství států Dohody, museli legionáři bojovat o každý metr železnice na Sibíři.

Ešelony s československými legionáři byly v době propuknutí bojů s bolševiky v létě roku 1918 rozesety po celé délce magistrály, což limitovalo účinný boj jako jedna ucelená formace. Boje byly dlouhé a vyčerpávající, přesto se Čechoslovákům dařilo vyhrávat jednu bitvu za druhou, obsazovat města podél trati a postupně si tak otevírat cestu do Vladivostoku. Ale již na podzim roku 1918 se situace začala postupně měnit. Bolševici získávali na síle a postupně dobývali města zpět a legionáři se museli dát na ústup. Doma došlo k vyhlášení samostatné Československé republiky a k ukončení první světové války. Dobrovolci neviděli již žádný důvod proč tedy setrvávat v Rusku a bojovat s bolševiky, když jejich nepřítel – Rakousko-Uhersko bylo poraženo a jejich cíl – vytvoření samostatného Československa byl splněn. Jiný názor však zastávali političtí představitelé. Státy Dohody se dohodli na intervenční válce proti bolševikům a legionáři se měli stát

jejich oporou. Vzhledem k neúčinnosti intervence a ke stálému postupu bolševiků na východ byli legionáři staženi z fronty, avšak měli nadále chránit magistrálu. Transsibiřská magistrála a její okolí se staly na dva roky pro legionáře bojištěm i domovem.

S bolševiky probíhaly kruté střety a jako v každém jiném válečném konfliktu se legionáři potýkali s realitou války a se všemi jejími útrapami. Dobrovolci se tak museli vyrovnávat s každodenní brutalitou a násilím nebo se smrtí svého spolubojovníka či kamaráda, neboť smrt byla všudypřítomná. Dobu, kterou trávili legionáři víceméně nedobrovolně na magistrále, nebyla však naplněna neustálým bojem proti nepříteli, ale byla to doba i se všemi každodenními starostmi, které přinášel běžný život v bojové pohotovosti. Druhým domovem se legionářům staly těplušky, tedy nákladní vagony určené pro přepravu vojáků. Zde trávili legionáři většinu svého času, proto si v těplušách vytvořili přijatelné podmínky pro společné soužití s bohatým kulturním i sportovním vyžitím. Vzhledem k tomu, že se z legionářů stala na Sibíři samostatná jednotka, museli si dobrovolci sami zajišťovat zásobování potravinami, výzbroje či uhlím, dále museli opravovat zničené koleje, provozovali jedinou funkční poštu na Sibíři a vydávali tisk. Konání československých legionářů je tak hmatatelným důkazem o tom, že i během války musí lidé, vojáci, dobrovolci, snášet kromě bojů na frontě i každodenní starosti, které je zapotřebí zahánět všemožnou zábavou.

V prosinci roku 1919 začala poslední fáze legionářského dobrodružství na Sibíři, začala evakuace Československého armádního sboru. Cesta do vlasti byla však dlouhá, přes Tichý oceán, kolem břehů Asie až do italského Terstu odkud byli legionáři následně do Československa přepraveni vlakem. Během cesty po oceánu navštívili legionáři mnoho exotických krajů, což dokreslilo celou jejich ruskou anabázi. Po návratu se legionáři zapojili do běžného života, někteří se vrátili k profesi, kterou vykonávali před válkou, někteří nastoupili do úřednických funkcí a část legionářů zůstala aktivními vojáky, aby dál bojovali za svou vlast. Nicméně při počtu téměř 50000 legionářů, kteří se navrátili z Ruska domů, se jejich následný osud často lišil. Mnozí z nich se vrátili domů jako invalidé,

nemocemi i depresemi souženými a zůstali po zbytek svého života na okraji společnosti.

Přestože se legionáři působící v Rusku nemalou mírou zasloužili o vznik samostatného Československa, jejich vnímání při utváření nové republiky je nadále diskutabilní. Po svém návratu z Ruska byli legionáři vyzdvihoováni jako hrdinové, ale to především v Čechách, na Slovensku se legionářská tradice nikdy více nezakořenila, a to z důvodu malého počtu legionářů slovenské národnosti. Oslava hrdinských činů legionářů postupně upadala v meziválečné době ale i v českém prostředí. Poté co došlo roku 1934 k podepsání spojenecké smlouvy mezi Československem a komunistickým Ruskem, stalo se nepřijatelným, aby byly nadále vyzdvihoovány činy legionářů v boji proti bolševikům. Ke konečnému vykořenění legionářské tradice v československém prostředí došlo po roce 1948, kdy legionářské činy nahradil boj třídní. Legionářská tradice se neobnovila ani v uvolněných poměrech roku 1968, kdy byly jakékoli snahy přetrhány nástupem normalizace. K obnovení legionářské tradice došlo tedy až po roce 1989, kdy vzrostl zájem o tuto problematiku. Začaly se vydávat legionářské deníky a zápisky díky kterým se začal vytvářet skutečný obraz československých legionářů, kteří ještě dva roky po skončení první světové války pokládali svůj život za svou rodnou zemi v daleké Sibiři.

8 SEZNAM ZKRATEK

OČSNR	Odbočka Československé národní rady
PVV	Prozatímní výkonný výbor

9 SEZNAM LITERATURY

9.1 Nevydané prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

- Fond – Sibiřské archivy 1916-1929
 - Archiv zástupce ČS vlády při spojenecké a technické radě železniční v Charbinu, karton 5
 - Archiv mezispojenecké železniční komise ve Vladivostoku, karton 6.
 - Archiv zástupce politického zplnomocněnce RČS na Rusi se sídlem v Omsku Bohdana Pavlů, karton 8
 - Archiv zástupce politického zplnomocněnce RČS na Rusi se sídlem v Charbinu Rudolfa Hesse, karton 10.
 - Archiv zplnomocněnce ČS vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy, karton 17, 21, 24, 25, 29, 34, 35, 54.

Vojenský ústřední archiv

- Fond – Vojenská správa na Sibíři – karton 105.
- Fond – Odbočka ČSNR v Rusku 1917-1919 - Kollegium ČSNR Vladivostok – karton 2.
- Fond – Svaz čs. spolků na Rusi – karton 10.
- Fond – Památník osvobození, Boj u Bachmače – hlášení 6. střeleckého pluku Hanáckého, inv. č. 2787.

9.2 Vydané prameny

BOUŠKA, František, *Přepadení u Marianovky*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 29–32.

BOUŠKA, František, *Zápisky ze světové války 1914–1920 a z Československého revolučního vojska na Rusi*, Jičín 2018.

ČERMÁK, Jiří, *Boje pod Bachmačem a ústup z Ukrajiny roku 1918*, Praha 1925.

DOBŠÍK, František, *Když jsme hlídali magistrálu, čili období delegátštiny*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 460–468.

FIALA, FRANTIŠEK, *Jak jsme pekli chleba*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 113–114.

FIBICH, Karel, *Povstalci III., Povolžská fronta*, Praha 1938.

KARŽANSKIJ, Nikolaj, *Čecho-Slovaki v Rossii. Po něizvěstným oficialnym dokuměntam*, Moskva 1918.

KLECANDA, Vladimír, *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920*, Praha 1921.

KLIMENT, Josef, *Zápisky legionářovy. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914–1919*, Středokluky 2005.

KOHÁK, Josef, *Pobyť na magistrále*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 519–522.

KREJČÍ, Ludvík, *Panorama západního úseku*. In: KOPTA, Josef, LANGER, František, MEDEK, Rudolf (ed.), *Od Zborova k Bachmači*, Praha 1938, s. 252–260.

KUDELA, Josef, *O ruském zlatém pokladě a československých legiích*, Praha 1922.

KYNCL, Josef, *Od Bachmače k vystoupení*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl III.*, Praha 1927, s. 230–238.

MATĚJÍČEK, Josef, *Přepadení dělostřeleckého ešelonu v Irkutsku*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 32–35.

MEDŘICKÝ, Václav, *Co všechno jsem zažili a viděli při cestě do vlasti*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl V.*, Praha 1929, s. 239–243.

MLČOCH, Josef, *Sportovní činnost v našem vojsku na magistrále*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 551–552.

NOVÁK, Josef, *Přímořská Okrajina a Vladivostok*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl V.*, Praha 1929, s. 42–46.

PRÁŠEK, Vojtěch, *Česká družina*, Praha 1934.

RAŠE, Rudolf, *Evakuace*, Praha 1923.

RYBNÍČEK, František, *V Šanghaji s lodí Traz-os-montes*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl V.*, Praha 1929, s. 221–223.

RYBNÍČEK, František, *Zákeřné přepadení v Zlatoústě na Urale*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 35–40.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Na tak zvaném „oddychu“, čili život na magistrále*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly čs. legie, díl IV.*, Praha 1928, s. 450–453.

TOMAN, Cyril, *Čeljabinský incident a co pak následovalo*. In: ZEMAN, Adolf (ed.), *Cestami odboje. Jak žily a kudy táhly československé legie IV.*, Praha 1928, s. 16–19.

ZMRHAL, Karel, *Armáda ducha druhé mile. Příspěvek k historii československého revolučního boje*, Praha nedatováno.

9.3 Literatura

BAKEŠOVÁ, Ivana, *Legionáři v roli diplomatů. Československo-čínské vztahy 1918–1949*, Praha 2013.

BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír, *Masarykova cesta kolem světa za demokratické Československo*. In: BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír (ed.), *Živé hodnoty Masarykova Československa*. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně, Brno 2009, s. 26–31.

BROŽ, Ivan, *Promarněné vítězství. Rusko-Japonská válka 1904–1905*, Praha 2008.

BULLOCK, David, *The Czech Legion 1914–20*, London 2008.

DOUBEK, Vratislav, *Pojetí republikanismu před ustanovením Československé republiky*. In: *Český časopis historický* 116, 2018, 4, s. 953–966.

DRNEK, Jan, *Hoši jako květ. Příběh pluku a města 1683–2010*, Plzeň 2010.

DVOŘÁK, Jan, *Než vzniklo Československo: Aneb Každým krokem číhala smrt*, Cheb 2018.

EMMERT, František, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.

FIC, Victor Miroslav, *Československá legie v Rusku a boj za vznik Československa: 1914–1918, díl II., III., IV.*, Brno 2007.

FIDLER, Jiří, *Generálové legionáři*, Brno 1999.

FUČÍK, Josef, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka 1. světové války*, Praha 2006.

GALANDAUER, Jan, *Bitva u Zborova. 2. 7. 1917. Česká legenda*, Praha 2002.

GILBERT, Martin, *První světová válka*, Praha 2005.

GREGOROVICĚ, Miroslav, *První československý odboj. Čs. legie 1914–1920*, Praha 1992.

HANUŠ, Otakar, *Marianovka. Z bojů ruských legií o západní Sibiř*, Brno 1924.

HONZÍK, Miroslav, *Legionáři*, Praha 1990.

CHARVÁT, Josef, *Cestou ze Sibiře do vlasti*, Praha 2001.

KALOUS, Jan, *Boj československých legií u Bachmače*. In: VEBER, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze*, Praha 2003, s. 58–71.

KAPROVICH, Mikhail Mikhailovich, *Imperial Russia, 1801–1917*, New York 1932.

KLIMEK, Antonín, HOFMAN, Petr, *Vítěz, který prohrál, generál Radola Gajda*, Litomyšl 1995.

KŘÍŽEK, Jaroslav, *Němci, Lenin a Čs. legie*, Praha 1997.

KUBŮ, Eduard, ŠOUŠA, Jiří, *T.G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, Praha 2015.

KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.

LIŠKA, Vladimír, *Vznik Československa*, Praha 2018.

MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1930.

MOJŽÍŠ, Milan, *Československé legie 1914–1920. Katalog k výstavám Československé obce legionářské*, Praha 2017.

MUEGGENBERG, Brent, *The Czecho–Slovak Struggle for Independence, 1914–1920*, Jafferson 2014.

MURATOV, *Osudy Čechů v Rusku, 19.–20. století: Cesta z Kyjeva do Vladivostoku*, Praha 2017.

NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce. Do hořkého konce*, Praha 2006.

NERAD, Filip, *Generál Čeček v ruských legiích*. In: *Historický obzor* 12, 2001, 5/6, s. 127–131.

PEČENKA, Marek, LITERA, Bohuslav, *Dějiny Ruska v datech*, Praha 2011.

PICHLÍK, Karel, KLÍPA, Bohumír, ZABLOUDILOVÁ, Jitka, *Českoslovenští legionáři: 1914–1920*, Praha 1996.

PICHLÍK, Karel, VÁVRA, Vlastimil, KRÍŽEK, Jaroslav, *Červenobílá a rudá. Vojáci ve válce a revoluci 1914–1918*, Praha 1967.

PICHLÍK, Karel, *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*, Praha 1968.

PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 2017.

PÍŠOVÁ, Ina, *Transsibiřská odysea. Po stopách legionáře Jana Kouby*, Praha 2018.

PRÁŠEK, Jiří, *Vznik, charakter a konec první Československé republiky*. In: *Český časopis historický* 116, 2018, 3, s. 659–692.

PRECLÍK, Vratislav, *T. G. M. a jeho legionáři právě před sto lety*. In: *ČAS, časopis Masarykova demokratického hnutí* XXIV, 2016, 116, str. 8–16.

PRECLÍK, Vratislav, *T. G. Masaryk a bitva u Zborova právě před sto lety*. In: *ČAS, časopis Masarykova demokratického hnutí* XXV, 2017, 118, str. 5–11.

PROCHÁZKA, Jaromír, *Českoslovenští legionáři*. In: BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír (ed.), *Živé hodnoty Masarykova Československa. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně, Brno 2009*, s. 48–51.

RYCHLÍK, Jan, *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Praha 2018.

SAK, Robert, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Jinočany, 1996.

SAVICKÝ, Ivan, *Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách*, Praha 1999.

SKLENÁŘ, Vavřinec, *Ruské železnice a jejich význam pro čs. vojsko na Rusi*. In: VEBER, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze*, Praha 2003, s. 72–79.

SMELL, Jonathan, *White Gold: The Imperial Russian Gold Reserve in the Anti-Bolshevik East*. In: *Europe-Asia Studies* 46, 1994, 8, s. 1317–1347.

SVOBODA, Karel, *S vichřicí do dvou světadílů*, Praha 2006.

STIBRAL, Jiří, *Anabaze*, Třebíč 2006.

ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2001.

ŠTEIDLER, František, *Naše vystoupení v Rusku 1918*, Praha 1923.

ŠTEIDLER, František, *Operace československé brigády u Zborova a Tarnopole roku 1917*, Praha 1922.

TATAROV, Boris, *Novodobí husité: československé vojenské jednotky v Rusku (srpen 1914–duben 1918)*, Praha 2010.

THUNIG-NITTNER, Gerburg, *Die Tschechoslowakische Legion in Russland. Ihre Geschichte und Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslowakischen Republik*, Wiesbaden 1970.

VÁCHA, Dalibor, *Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015.

VÁCHA, Dalibor, *Horké léto 1918. Čechoslováci ve víru ruské občanské války*, Praha 2018.

VÁCHA, Dalibor, *Na dálném východě. Sonda do každodennosti československých legionářů v Rusku*. In: *Národopisná revue XXI*, 2001, 3, s. 181–191.

VÁCHA, Dalibor, *Ostrovky v bouři. Každodenní život československých legií v ruské občanské válce (1918–1920)*, Praha 2016.

VÁCHA, Dalibor, *Prokletá magistrála. Čechoslováci na Sibiři v roce 1919*, Praha 2019.

VELEMANOVÁ, Věra, *Život a kulturní (zvláště pak divadelní) činnost čs. legionářů v Rusku v letech 1914–1920*. In: VEBER, Václav (ed.), *Československé legie v Rusku. Sborník příspěvků z kolokvia 9.5. 2001 v Praze*, Praha 2003, s. 14–44.

VOGELTANZ, Jan, POLÁK, Milan, *Československé legie 1914–1918. Československá armáda 1918–1939. Uniformy, symbolika, výstroj, výzbroj*, Praha 1998.

VRÁBEL, Ferdinand, *Príbeh československých légii*. In: *Národopisná revue XXI*, 2001, 3, s. 159–169.

ZUBOV, Andrej Borisovič, *Dějiny Ruska 20.století, I. díl*, Praha 2014.

ZUZAŇÁK, Martin, VALDA, Vlastislav, KUTHAN, Pavel, BRAHA, Pavel, *Čest je víc než život. Plukovník Josef Jiří Švec, československé legie a sokolství*, Jihlava 2008.

10 RESUME

The diploma thesis deals with Czechoslovak Legionaries operating in Russia in the period 1918–1920. The aim of this diploma thesis is to present and analyze the major events they had led to occupy the Trans-Siberian Railway by Czechoslovak Legionaries in 1918. This issue includes analysis two-year stay the legionaries in Siberian and their daily lives in the train. The emphasis is placed to occupied the Trans-Siberian Railway by the Legionaries and to live Legionaries on the Siberian, on the Legionaries who wanted to return to their homeland, into newly established independent Czechoslovak Republic whose creation was, among other aspects, most contributed the Czechoslovak Legionaries in Russia.

The diploma is thematically divided into several chapters. The first part of this work is devoted to the Czechoslovak resistance movement and formation volunteer unit „Česká družina“. This part of diploma thesis includes the important battle by Zborov which contributed to further expansion volunteer unit. In the next chapter are analyzed main events in 1917 and 1918. These events were mainly the Russian Revolution, Brest-Lithuanian Peace, the Pension Agreement and the battle of Bakhmach. The main part of diploma thesis are two chapters: *Czechoslovak legionaries in Siberia* and *Daily life in Siberia*. The first one deals occupation of the Trans-Siberian Railway by Czechoslovak legionaries and their fighting with the Bolsheviks. Second part is about daily life of legionaries with all their joy and trouble.

The main purpose of this diploma thesis was point out and explain main causes that led the Czechoslovak legionaries to occupy the Trans-Siberian Railway. And especially of describe the struggles between the legionaries and Bolsheviks and give a comprehensive view of the daily life of legionaries during their stay in Siberia.

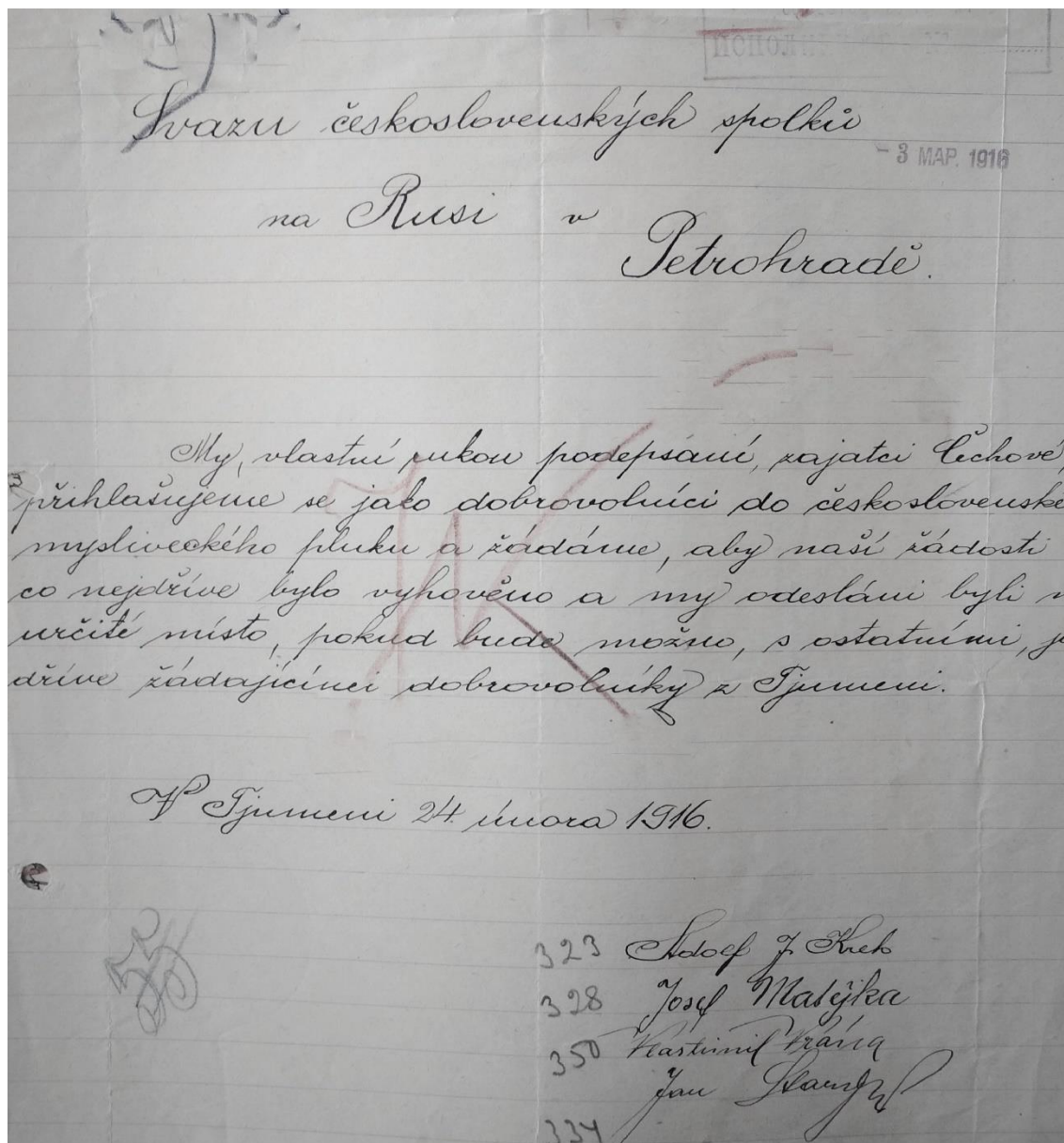
11 SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 Žádost zajatců o vstup do pluku
- Příloha č. 2 Mapa rozložení ešelonů v květnu 1918
- Příloha č. 3 Stránka z Věstníku
- Příloha č. 4 Spis o poměru ministra vojenství generála Štefánika ku
členům Všeruského Ústavodárného shromáždění
- Příloha č. 5 Výtah z hlášení 6. střeleckého Hanáckého pluku
- Příloha č. 6 Rozkaz Československému vojsku na Rusi
- Příloha č. 7 Seznam lodních transportů vypravených z Vladivostoku

12 PŘÍLOHY

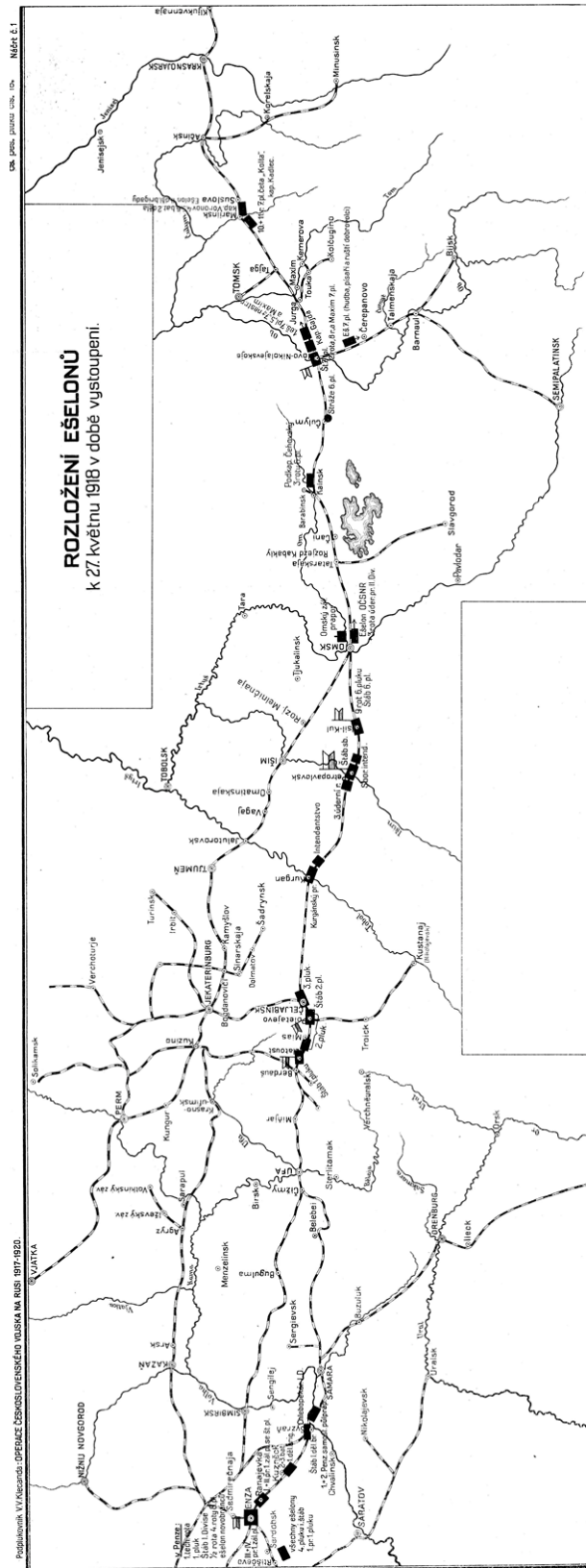
Příloha č. 1

Žádost zajatců o vstup do mysliveckého pluku ze dne 24. února 1915, adresováno Svazu československých spolků na Rusi v Petrohradě. Vojenský ústřední archiv Fond – Svaz čs. spolků na Rusi – karton 10.

Příloha č. 2

Rozložení ešelonů k 27. květnu 1918. Příloha z KLECANDA, Vladimír, *Operace československého vojska na Rusi v letech 1917–1920*, Praha 1921.

Příloha č. 3

Věstník č. 71, vydaný 13. srpna 1918 ve Vladivostoku.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Sibiřské archivy, Archiv mezispojenecké železniční komise ve Vladivostoku, karton 6.

Cislo 71. Vladivostok 13. Srpna 1918.

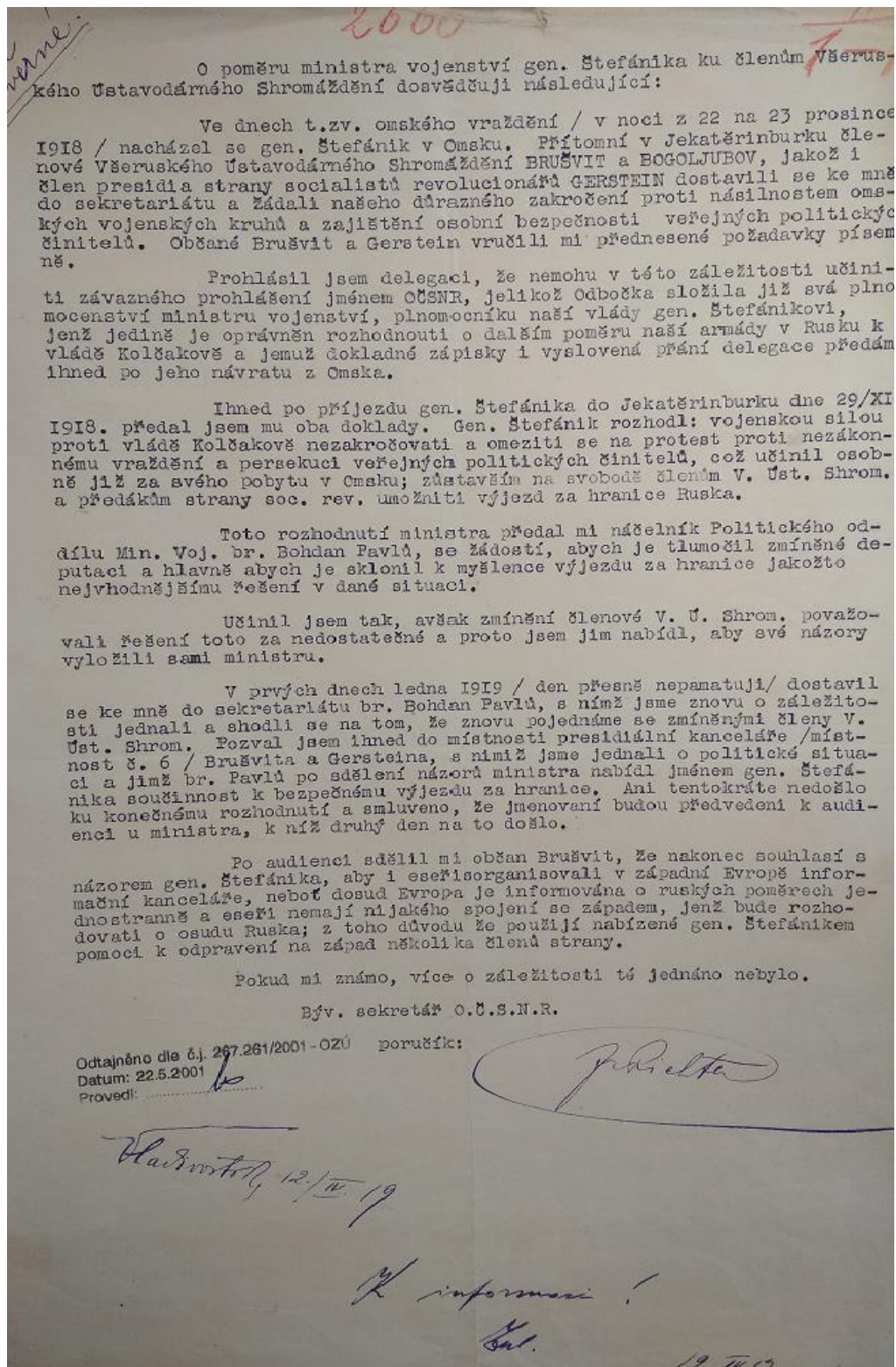
VESTNIK

VYDAVA ODBOČKA CESKOSLOVENSKE NARODNI RADY.

NA ZDARI	Soyez bienvenus.	Welcome.
<p>Prichazite, statecni synove velkych spojeneckych narodu, na Dalny Vychod, abyste nam prispeli v tezkem ukolu osvobozeni nasich bratri, probijejicich si ve stredni Sibiri cestu do Vladivostoku. Verime pevne, ze s Vasi ucinnou pomoci brzy podari se rozehnati ozbrojene tlupy Madaru a Nemcu, drze se stavejicich na ruske pude v cestu ceskoslovenskemu vojsku, jedoucimu dalekym okruhem bití se po boku chrabrych armad nasich spojencu za osvobozeni lidstva od nemeckeho militarismu a za zavedeni prava mezi lidmi, ve jmenu cechoz nase dobrovolnicka vojska od pocatku valky bojují po boku Spojencu, mnohokrate pokrývse sve prapory nehynoucí slavou.</p> <p>Jsmé hluboce dojata péci, kterou projevují spojenecké vlády o nas osud zde a verime pevne, ze uzke politické styky, navazane mezi zastupci naseho naroda a vladami Francie, Anglie, Ameriky a Japonska jeste vice budou zapeceteny tou krví, kterou prolévame spolecne za stejné ukoly.</p> <p>Prichazite do země, obyvané ruským narodem, patricim do rodiny Slovanstva, jako narod nas. A tu, podavajice pomocnou ruku nam, budete silou okolnosti donuceni prispeti i ruskému narodu k usporadani jeho pomeru a ku vzepreni se nemeckému nasili.</p> <p>Velke a obtizne ukoly Vas tudiz sem privadejí, ale Vy je splníte, Vy zjednate svym praporem novou slavu a velkym Spojencum vdecnost narodu, osvobozenych Vasimi obetmi od nemecké poroby.</p> <p style="text-align: center;">Budte nam srdecne vitani: Na zdar!</p>	<p>Vous venez, vaillants fils des grandes nations Alliés en extrême Orient, pour nous aider dans la tâche difficile de delivrer nos freres forcés de combattre pour se faire un chemin de la Sibérie Occidentale à Vladivostok. — Nous sommes persuadés que les troupes armées d'Allemands et de Magyars seront bientôt dispersées avec votre secours, ces bandes se dressant effrontément sur le sol russe contre l'armée tchécoslovaque, obligée à faire un grand detour pour arriver au front occidental et se battre côte à côte avec les armées vaillantes des Alliés contre le militarisme allemand pour la liberté de l'humanité et pour l'établissement du Droit parmi les nations, au nom desquels nos troupes de volontaires combattent à coté des Alliés depuis le commencement de la guerre, ayant déjà plusieurs fois couverts leurs drapeaux de la gloire qui ne ternit pas. Profondément touchés des soins montrés par les gouvernements alliés pour notre destinée, nous croyons fermement, que les liaisons entre nos représentants et les Gouvernements Français, Anglais, Americain et Japonais deviendront encore plus étroites par le sang que nous allons verser ensemble pour les mêmes buts.</p> <p>Vous arrivez parmi le peuple russe qui appartient comme nous à la grande famille slave. Et vous serez forcés par les circonstances en nous donnant la main d'aider en même temps le peuple russe à mettre l'ordre dans son pays et à organiser la resistance à l'ennemi. Une tâche grande et difficile vous amène ici, mais vous la remplirez, vous couvrez vos drapeaux d'une nouvelle gloire et gagnerez aux grands Alliés la reconnaissance profonde des nations libérées par vos sacrifices de l'oppression allemande.</p> <p style="text-align: center;">Soyez nos bienvenus. Nazdar!</p>	<p>You are coming, gallant sons of the great Allied nations to the Far East in order to help us in the hard task of liberating our brothers who are fighting their way through Central Siberia to Vladivostok.</p> <p>We firmly believe that with your active assistance we shall soon succeed in dispersing the armed gangs of Magyars and Germans, who dare to bar the way on Russian soil of our Czechoslovak troops on their long roundabout journey to the West Front, where they wish fight side by side with the heroic troops of our Allies to free mankind from german militarism and for the establishment of right amongst nations, this being the object for which our volunteer troops have fought several times alongside the Allies and have manytimes covered themselves with undying glory.</p> <p>We are deeply moved by the concern which the Allied Governments are showing in our fate and believe that the close political relations which have arisen between the representatives of our people and the Governments of France, Great Britain, America and Japan will become cemented by the blood, which we shall shed jointly for the common aim.</p> <p>You enter in a land where lives the Russian people, belonging to the Slavonic race as we, and while giving us a helping hand, by force of circumstances you will be obliged to help the Russian people to settle his differences and rise up to combat german tyranny.</p> <p>Great and hard tasks bring you here, but you will fulfil them, and cover your flags with new fame and you will earn for the great allied Nations the gratitude of the peoples freed by your sacrifices from the german yoke.</p> <p style="text-align: center;">Receive our hearty welcome! Nazdar!</p>

Příloha č. 4

O poměru ministra vojenství generála Štefánika ku členům Všeruského Ústavodárného shromáždění, vydáno 12. dubna 1919 ve Vladivostoku, Archiv ministerstva zahraničních věcí, Sibiřské archivy, Archiv zplnomocněnce ČS vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy, karton 34.

Příloha č. 5

Výtah z hlášení 6. střeleckého Hanáckého pluku.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Sibiřské archivy, Archiv zplnomocněnce ČS vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy, karton 35.

Výtah z hlášení 6. stř. Hanáckého pluku.

Číslo hlášení	Jméno příjmení název útvaru	Popis události	Datum	Místo	Příčina		Důsledky
					hlučiv.	obzvl.	
1. rota 6. pl.	Mileta	ranění do ruky bíl puškami utlačo	19. září 1918	na ústupu od Kopylovky pod Hrubou	/	-	stř. 1. roty 6. pl Makul Josef Bichler Josef
ruský vojín	Národní armády	na dvo zahnou přičina ny šily zamil zbraní mno	1. srpna 1918	u Krasnoj koro	/	-	stř. 1. roty 6. pl Bichler Josef
	český důstoj	postaven na stran vy- pichány na zá polt bo- znamen a zapálen	před příchodem čechů do Krasnoj	Krasnoj	/	-	Kapitán Kurra, odjel 3 roty 6. pl
rus	stř. a 2. roty za to, se um bíl = led arm	přibito na kři- stie uprostřed dosty po stranách	před dobytím Mikulova	Mikulovo	/	-	místní učitel; Kapitán Kurra, odjel 1 roty 6. pl
rus	vojsko ruské střelba pravo pro postavení se připravují = led armády	zastihlo pravo pro podobně se připravují bíl a ledové armády			/	-	
rus	dělní rodiny	zavazování, které přich- ze dých s křepkou odhod- ze, - bato na dlouhých odam	10. září	Krasnoj	/	-	sítě mládeže, které v záse uložal před ukrutnou bitvou od 11. 6. pl. kap. Hlaváčik
rus	zemský učitel a jeho žena 1 roty vyzn.	brutální zavraždění na povrchu uliční, se učitel připravil vypravit čechům	před vyjetím ven nově Krasnoj a roty 6. pl	u Krasnoj a roty 6. pl	/	-	odjel 4 roty 6. pl kap. Hlaváčik
3. rota 10. roty 6. pl	Vladimír Kronch	Kolana, ruce do ruky rozcháňny a uprostřed střelby (patrony lepaty), pro křídla, bílé igly pravo- tomo, na oběch stran podtlány	11. srpna 1918	u Krasnoj Krasnoj	největší stř. a stava	-	10. rota 6. pl, jež ni- stava zahnala a vada 5 roty 6. pl a odjel 4 roty Kapitán Krasnoj
3. rota 10. roty 6. pl	Josef Kousch	Se připravil na stáru Krasnoj, jak odjel, um- něly čechů a křídla armády. Asi p. stál a vy Krasnoj vedl a, se ruce na ro- ka Krasnoj zastřelil	11. srpna 1918	Moskovi	na ro- ka se Krasnoj	/	místní reprezentátor a odjel 4 roty Kapitán Krasnoj
5. rota 10. roty 6. pl		Bylo vidět, se byli nabito odjel. Bilo provdáno a křídla stava, roty a ruce uprostřed, bílé roty	9. srpna				vojín 4 roty 6. pl a Kapitán Krasnoj

Příloha č. 6

Rozkaz Československému vojsku na Rusi číslo 10.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Archiv zplnomocněnce ČS vlády ve Vladivostoku Dr. Václava Girsy, karton 54.

